

LIVSLØP OG SONING

En biografisk studie av innsatte i Bergen fengsel om deres fortid, nåtid og fremtid

Bjørnar Blaalid



Uni Research Rokkansenteret, Stein Rokkan senter for flerfaglige samfunnsstudier, har en todelt publikasjonsserie.

Publikasjonsserien redigeres av et redaksjonsråd bestående av forskningsdirektør og forskningsledere.

I rapportserien publiseres ferdige vitenskapelige arbeider, for eksempel sluttrapporter fra forskningsprosjekter.

Manuskriptene er godkjent av redaksjonsrådet, normalt etter en fagfellevurdering.

Det som utgis som notater er arbeidsnotater, foredrag og seminarinnlegg. Disse godkjennes av prosjektleder før publisering.

ISSN 1503-0946

Uni Research Rokkansenteret
Nygårdsgaten 112
5008 Bergen
Tlf. 55 58 50 00
E-post: rokkansenteret@uni.no
<http://rokkan.uni.no/>

LIVSLØP OG SONING

En biografisk studie av innsatte i Bergen fengsel om deres fortid, nåtid og fremtid

BJØRNAR BLAALID

STEIN ROKKAN SENTER FOR FLERFAGLIGE SAMFUNNSSTUDIER

UNI RESEARCH AS, BERGEN

OKTOBER 2016

Notat 8 – 2016

Sammendrag

Denne studien tar for seg et utvalg innsatte i Bergen fengsel og beskrivelser fra deres liv ved en åpen avdeling, ved bruk av biografiske dybdeintervjuer. Utgangspunktet for studien er hvilke hendelser i livet som var avgjørende for at de endte opp som innsatte i fengsel. Her bygger datamaterialet på de innsattes egne beskrivelser og opplevelser. Oppgaven tar for seg tre overordnede sider ved de innsattes liv: Beskrivelser hentet fra *hverdagen* i fengselet. De innsattes *fortid* og levde liv og de innsattes forventninger knyttet til *fremtiden*. Ut fra et livsløpsperspektiv inspirert av Glenn Elder sine arbeider, fortolkes så de innsattes beskrivelser kontekstuellet ut fra den sosiale og strukturelle rammen de inngår i. For å få kunnskap om de innsatte har valget falt på å gjennomføre en kvalitativ og eksplorerende empirisk studie med utgangspunkt i «grounded» metodologi. Problemstillingen har et overordnet forskningsspørsmål med tre tilhørende underproblemstillinger som tar for seg tre sider i de innsattes liv:

Overordnet: Hvilken betydning har hendelser i livsløpet hatt for at respondentene ble satt i fengsel, og videre for det livet de ønsket å leve etter soning?

- Hvilken betydning har hverdagslivet ved en åpen avdeling i fengselet hatt for hvordan innsatte opplever og beskriver sitt eget soningsforhold?
- Hvordan har deres bakgrunn og levde liv hatt betydning for de innsattes nåværende situasjon?
- Hvordan ser de innsatte på egne framtidsutsikter og muligheten for å lykkes sett ut fra deres beskrivelser av planer, håp og drømmer for fremtiden?

For å beskrive sentrale kjennetegn knyttet til valg de innsatte gjorde opprettet jeg fire brede typologier: *De rasjonelt planlagte, på skråplanet, den profesjonelle løpebane* og *de impulsive*. Bakgrunnshistoriene for hvordan respondentene havnet i fengsel var med på å legge grunnlag for hvilken typologi de tilslutt inngikk i. Kategoriene med tilhørende kjennetegn åpner for en komparasjon på tvers av typologiene. I det påfølgende analysearbeidet har typologiene en avgjørende rolle ettersom de bidrar til den kontekstuelle rammen rundt de innsatte. Gjennom en «grounded» analyse blir *tid* og *tidshorisonter* underliggende sensitiverende konsepter for oppgaven. Gjennom å studere hvilke rutiner de innsatte var pålagt ved avdelingen var det mulig og se hvordan innsatte ved en åpen avdeling store deler av dagen må forholde seg til en oppsatt timeplan. Timeplanen gir små rom for avvik, og det er først på kveldstid at de innsatte kan disponere tiden slik de selv

ønsker. I mine observasjoner og samtaler var inntrykket at innsatte var flinke til å sosialisere med hverandre og dra i gang aktiviteter på egen hånd på husene. Likevel fremhevet flere av de innsatte i utvalget at den sosiale omgangen var mer grunnet at innsatte var «tvunget» til samhandling i fengselet. Med noen få unntak ønsket de fleste kun overfladiske bekjenskaper og var mer opptatt av familie og venner som de hadde utenfor fengselet. Avdelingen kan grovt inndeles i to overordnede strukturer: Den uformelle og den formelle. En åpen avdeling består av flere hus hvor de innsatte bodde. Gjennom å inngå i små fellesskap dannet de innsatte sine egne uformelle hierarkistrukturer. Dom hadde en viss betydning, og sedelighetsdømte var på bunnen i huset. På toppen var innsatte som gjennom en autoritær holdning og soningserfaring gjerne hadde roller som «hus sjefer». Den formelle strukturen omhandler overholdelse av kontrakten som var inngått med fengselet. Den åpne avdelingen ansees som en tillitsavdeling og er et gode for de innsatte. Ved å oppholde seg der plikter alle å rette seg etter den formelle hierarkistrukturen. Brytes regler kan en innsatt risikere direkte innsendelse til lukket avdeling. En slik overhengende konsekvens opplevdes i flere sammenhenger som begrensende på de innsatte. Her trakk de innsatte frem elementer som minner om Goffman sitt begrepsapparat der man utsettes for en krenkelsesprosess og å mister retten til å bestemme over seg selv.

Ut fra de tre underkategoriene om planer, håp og drømmer kunne de innsattes tanker om fremtiden analyseres ut fra et større tidsperspektiv. Ved å foreta en slik distinksjon kan en se stor variasjon i hvordan de innsatte planlegger for fremtiden på tvers av typologiene. Familierelasjoner, å ha et sted å bo, jobb eller utdanningsmuligheter løftes frem som viktige sosiale faktorer for at de innsatte kunne skaffe seg et nytt liv. Innsatte som manglet støtte eller hadde få ressurser, oppgav her langt vagere planer enn innsatte som hadde noe å gå til. Det kan tenkes at med lite å komme tilbake til økte uvissheten for hvordan det ville gå i fremtiden. Dette kunne prege de innsatte i utvalget som var mer utsatt, eksempelvis innsatte i skråplantypologien.

En implikasjon ved å se på innsatte i et livsløpsperspektiv, er at perspektivet i stor grad innbyr til åpenhet rundt hva de innsatte selv vektlegger som viktig på innsiden av fengselet. Med åpenhet rundt de innsattes situasjon på innsiden, gir det samtidig samfunnet på utsiden en bedre forståelse for hva innsatte gjennomgår. Her kan det tenkes at åpne fengsler bidrar på en positiv måte, ettersom de innbyr til at innsatte kan ha mer kontakt med verden utenfor enn de ellers ville ha gjort på mer lukkede avdelinger.

Antall ord i hovedteksten: 39 274

Forord

Endelig er siste punktum oppgaven satt. Det er smått utrolig å tenke at prosessen er over. Å skrive en masteroppgave har for meg vært interessant på flere måter. Med min problemstilling har jeg gått inn for å ta for meg innsattes livshistorier i svært detaljert form. Gjennom denne prosessen forstår jeg nå hvor omfattende en slik biografisk tilnærming er. Det har ikke bare handlet om hva de innsatte tenker her og nå. For meg har det handlet om hele reisen: Hvor de har vært, hva de har opplevd og hvordan deres opplevelser igjen former tankene om livet som kommer etterpå. Et omfattende utgangspunkt, men jeg angrer ikke. Gjennom samtalene med de innsatte har jeg bare blitt enda mer bevisst på samfunnsrelevansen som ligger i å formidle kunnskap om mennesker som befinner seg i utsatte posisjoner.

Arbeidet med masteroppgaven har vært både lærerikt, spennende og ikke minst en utfordrende reise som ikke hadde vært mulig uten støtte fra flere personer. Det er mange som fortjener en takk for at jeg nå kan levere en ferdig oppgave. Jeg vil først og fremst rette en stor takk til min veileder, Ann Nilsen. Hun har med tålmodighet og kunnskap ledet meg gjennom livsløpsperspektivet og våre samtaler har vært virkelig inspirerende. Oppgaven hadde ikke blitt den samme uten hennes engasjement. Jeg vil også takke mine medstudenter på sosiologi for mange minnerike stunder og ikke minst nødvendige kaffepauser. Året jeg begynte å skrive på masteroppgaven var jeg også så heldig å få kontor plass på Uni Research Rokkansenteret. Det har vært svært nyttig å være en del av dette miljøet og inspirerende å ha daglig kontakt med forskere fra ulike fagmiljøer. Takk til alle som har hjulpet meg derfra. De innsatte som stilte opp og ble en del av mitt utvalg fortjener også en stor takk. Samtalene våre ble gjerne lange, men alle holdt de ut og jeg er svært glad for at dere stilte opp og gav av dere selv. Jeg vil også takke fengselsadministrasjonen i Bergen fengsel som godkjente prosjektet og mine besøk til avdelingen. Vil også takke mine foreldre: Laila og Gustav-Erik for all hjelpen jeg har fått, og for en siste gjennomlesing av oppgaven.

Til slutt fortjener to personer en spesiell takk: Min samboer Camilla, som tålmodig holdt ut med mine (ofte) svært sene kontortimer og vår datter Anna Mathilde, som kom til verden midt oppe i det hele. Jeg er svært takknemlig for at dere har vært ved min side på den tidkrevende reisen det er å skrive en masteroppgave.

Innholdsfortegnelse

Forord	4
Kapittel 1 Innledning.....	10
1.1. Tema	11
1.2. Innsatte i norske fengsler.....	11
1.3. Bergen fengsel og avdeling D.....	12
1.4. Problemstilling	15
1.5. Oppgavens oppbygning.....	16
Kapittel 2 Bakgrunn – ulike perspektiver tilknyttet fengselsforskning	18
2.1. Innledning	18
2.1.1 Fengselet som arena for forskning.....	18
2.1.2 Sentrale bidragsytere innen norsk fengselsforskning	19
2.1.3 Fengselet som arena for rehabilitering	20
2.1.4 Forskning på legitimitet i fengsel	20
2.1.5 Innsattes livssituasjon – forskning på levekår og unge lovbrøyttere.....	22
2.2. Teoretisk tilnærming.....	24
2.2.1 Michel Foucault sitt historiske perspektiv.....	24
2.2.2 Erving Goffman og den totale institusjon.....	25
2.2.3 Innrullingsprosessen – å bli absorbert av den totale institusjon	26
2.2.4 Krenkelsesprosessen av de innsatte.....	27
2.3. Livsløpsperspektivet.....	27
2.3.1 Kohortstudier og Glen Elder sitt livsløpsperspektiv	28
2.4. Livsløpssosiologi i nyere tid.....	30
2.4.1 Livsløps-kriminologi som forskningsfelt	30
2.4.2 Statistiske og dynamiske livsløpsteorier om kriminalitet.....	31
2.5. Avsluttende diskusjon	33
Kapittel 3 Studiens forskningsdesign og metode.....	35
3.1. Innledning	35
3.1.1 Inspirasjon til studien	35
3.1.2 Grounded Theory som metodologisk utgangspunkt.....	36

3.2. Informantene og rekrutteringsprosessen.....	38
3.3. Biografiske intervjuer som utgangspunkt.....	40
3.3.1 Intervjuguiden første del: Hverdagen i fengselet	41
3.3.2 Intervjuguiden andre del: De innsattes bakgrunnshistorier	41
3.3.3 Intervjuguiden tredje del: De innsattes framtidssikter	41
3.4. Transkribering av intervjuene.....	42
3.5. Analyse.....	42
3.5.1 Typologisk inndeling	42
3.6. Data, validitet og overførbarhet	44
3.7. Forskningsetiske betraktninger.....	46
4 De innsattes hverdag.....	47
4.1. Innledning.....	47
4.1.1 «Norske fengsler er best i verden?»	47
4.2. Hverdagen ved avdeling D – forutsigbarhet i rutiner	48
4.3. Betjentene i fengselet – vokter eller omsorgsperson?	52
4.4. Sosialt miljø i fengselet: «Man har dem man har»	54
4.5. Dommens betydning: «Noen er jo mer åpen om det enn andre igjen».....	56
4.6. Hierarkistruktur: «Hva du sitter for... det kvalifiserer deg».....	58
4.7. Venner i fengselet: Fra «overfladiske bekjentskaper» til et «band of brothers»	60
4.8. Innrullingsprosessen: «Utfordringen er jo alle begrensningene de legger på deg»	61
4.9. Fritidsaktiviteter: Fra «veldig positivt» til «greit nok».....	63
4.10. Avsluttende diskusjon.....	64
5 De innsattes fortid.....	67
5.1. Innledning.....	67
5.2. Rasjonelt planlagt: Presentasjon av Gustav og Inge	69
5.2.1 Gustav sin bakgrunn: «Måtte utdanne meg på kveldstid som var egentlig veldig tøft» ...	69
5.2.2 Inge sin bakgrunn: «Jeg hadde hele pakken for å si det sånn».....	70
5.2.3 Gustav og Inge i typologien rasjonelt planlagt.....	71
5.3. På skråplanet: Eirik, Preben og Remi	73
5.3.1 Eirik sin bakgrunn: «Er ikke sikker på hva min far tenkte da, vet du»	74

5.3.2 Preben sin bakgrunn: «Jeg har jo ikke en eneste venn som har fullført første videregående».....	75
5.3.3 Remi sin bakgrunn: «Jeg begynte jo med kriminalitet og komme på skråplan veldig tidlig»	76
5.3.4 Eirik, Preben og Remi i typologien på skråplanet.....	78
5.4. Profesjonell løpebane: Tommy	78
5.4.1 Tommy sin bakgrunn: «Jeg kjente nå til min egen lille bransje».....	79
5.4.2 Tommy i typologien profesjonell løpebane.....	80
5.5. Den impulsive: Christian og Fredrik	80
5.5.1 Christian sin bakgrunn: «Det er vel helst mine egne valg som sviktet»	81
5.5.2 Fredrik sin bakgrunn: «Var med de store guttene. Ble hentet fra skolen i fine biler for å si det sånn».....	81
5.5.3 Christian og Fredrik i typologien den impulsive	82
5.6. Avsluttende diskusjon	84
6 De innsattes fremtid.....	88
6.1. Innledning	88
6.1.1 Drømmer, håp og planer som konsept for forventninger knyttet til fremtiden	88
6.2. Preben, Eirik og Remi: Om drømmer, håp og planer for fremtiden.....	89
6.2.1 Eirik: «Bungie-jumping og svømme med haier»	90
6.2.2 Remi: «Egentlig så ønsker jeg at jeg skal få et litt mer sånn A4 liv».....	90
6.2.3 Preben: «Når de kommer ut så kommer de rett tilbake igjen»	92
6.3. Gustav og Inge: Om drømmer, håp og planer for fremtiden	93
6.3.1 Gustav: «Jeg er innstilt på å klare det.. vi ser viktigheten i å klare seg»	94
6.3.2 Inge: «Prøve å få meg jobb... finne på ting med familien... gjøre de rette valgene i fremtiden»	94
6.4. Tommy: «Du har sittet lenge... du legger deg til et språk og en uttryksmåte som er helt normal her inne... men den er ikke helt normal der ute».....	96
6.5. Christian og Fredrik: Om drømmer, håp og planer for fremtiden	99
6.5.1 Christian: «Min plan har bare vært å gå stille igjennom det og bare bli ferdig».....	100
6.5.2 Fredrik: «Jeg har alt jeg trenger og har gode venner og har en god jobb som jeg trives i»	101
6.6. Avsluttende diskusjon	102
7 Avslutning.....	106

7.1. Oppsummering	106
Litteraturliste:	110
Andre Kilder:	115
Avisartikler:	115
Internettadresser:	115
Vedlegg 1: Biografisk intervjuguide	116
Del 1: fengselshverdagen	117
Del 2: Livserfaringer før soning	118
2.0 Møtet med kriminalitet	118
Del 3: Dine forventinger om fremtiden	119
Vedlegg 2: Forespørsel om deltakelse i en Masteroppgave – Høsten 2015	121
Samtykke til deltakelse	123
Vedlegg 3: Ordliste over begreper fra fengselet	124
Vedlegg 4 Vedtak fra Kriminalomsorgen Region vest	128

Tabeller, figurer, bilder og modeller

Bilder:

Bilde 1 og 2 (Bergen fengsel og avdeling D)	13
---	----

Modeller:

Modell 1 Progresjonsmodellen	14
------------------------------	----

Figurer:

Figur 1 Statestikkbanktabell	23
------------------------------	----

Tabeller:

Tabell 1 Respondentoversikt	39
Tabell 2 Timeplan for innsatte	49
Tabell 3 Typologisk inndeling av respondentene	68
Tabell 4 Statusvariabler for typologien rasjonelt planlagt	69
Tabell 5 Statusvariabler for typologien på skråplanet	73
Tabell 6 Statusvariabler for typologien profesjonell løpebane	78
Tabell 7 Statusvariabler for typologien de impulsive	81
Tabell 8 Tidsperspektiv: Drømmer, håp og planer	89
Tabell 9 Oppsummering av typologi og individuelle kjennetegn	107

Kapittel 1 Innledning

En domfelts betraktning:

[...] altså det var jo tøffe oppvekst... med tanke på at jeg var mye.. det var jo mye trøbbel og det var mye trøbbel med meg og jeg slet jo veldig ofte i ungdomsårene med identitet og bodde på barnehjem de første årene fordi de klarte ikke å håndtere meg rett og slett. Det var ikke... de måtte bare gi opp og innrømme at vi kan ikke ha ansvar for han for det han adlyder oss ikke og vi har ikke noe autoritet ovenfor han... og det har jo selvfølgelig satt sine sår. Men jeg tror det ble verre når jeg ble voksen, nå de siste årene, når de merket at jeg begynte og ruse meg og at jeg mistet kontrollen. Jeg mistet litt sånn «hva skal jeg gjøre nå?» og av mangel på noe konkret og et mål å sette seg så bare valgte jeg å gjøre ingenting liksom [...] Remi

Innsatt ved avdeling D i Bergen fengsel

Slik begynner Remi fortellingen om hva han hadde vært igjennom så langt i livet. Remi hadde en tøff oppvekst ofte i konflikter med både familie og øvrige autoriteter. I tillegg slet Remi med et sykdomsbilde som gjorde han rastløs og ukontrollerbar. Ettersom årene gikk bølget livet hans opp og ned. Remi skled mer og mer ut på skråplanet og han endte til slutt i fengsel. På det tidspunktet jeg møtte Remi sonet han som innsatt ved den åpne avdelingen i Bergen fengsel. Han var en dømt for kriminelle forhold og hadde en fortid med flere dårlige opplevelser. Historien kunne endt her men i fengselet hadde Remi reflektert rundt sin egen situasjon og han ønsket å ta tak i livet sitt.

Innsikter i bakgrunshistoriene til Remi og de andre innsatte i utvalget mitt, danner grunnlaget for oppgaven. Hva som gjorde at de havnet i fengsel og hva de ville gjøre med livene sine videre, var spørsmål jeg ønsket å få mer kunnskap om. Ved å benytte meg av deres egne gjengivelser ønsker jeg å vise at i fengsel eksisterer det en rekke ulike typer innsatte. Alle med forskjellige utgangspunkter, motiver og behov. Likevel får de innsatte sjelden anledning til å fortelle *de utenifra* om sine behov. Resultatet blir at i dagligtale og i samfunnsdebatt avskrives innsatte i fengsel som farlige kriminelle som samfunnet må skjermes mot.

Innsatte som Remi har alle en historie, hvor ikke alt har gått på skinner. Innsatte har forskjellige personligheter og kommer fra alle samfunnslag. Alt i fra familiefedre i jobb til rusmisbrukere med psykiske vansker. Ved å benytte biografiske intervjuer vil jeg med denne oppgaven gi dem som soner en mulighet til å fortelle dem på *utsiden* hvordan det er på *innsiden* av et fengsel. De innsattes fortellinger kan også bidra til å øke forståelsen av hvilke funksjoner vi ønsker at fengselet skal ha. Fengselet kan ikke bare blir et stoppested på veien tilbake. Heller bør fengselet være en arena

hvor de innsattes utfordringer også blir kartlagt og hvor hver enkelt kan få hjelp ved behov.

1.1. Tema

I forbindelse med datainnsamling til min bacheloroppgave i sosiologi våren 2014 besøkte jeg avdeling D for første gang. Oppgavens formål var da å studere hvordan innsatte opplevde det å sitte ved en åpen avdeling i Bergen fengsel. Jeg intervjuet her fem innsatte om deres liv i fengsel og møtet med systemet. Opplevelsen jeg satt igjen med var klar: Innsattes liv i fengsel er krevende og består av en rekke utfordringer.

Våren 2015 fikk jeg anledning til å delta i et prosjekt om innsatte i norske fengsler ved Uni Research Rokkansenteret. En større surveyundersøkelse om rus og rusmestring i 10 norske fengsler gav meg flere erfaringer om hvordan innsatte har det i fengsel. Inspirasjon til denne oppgaven bygger på alle de erfaringene jeg har gjort meg om innsatte gjennom møter med dem. Samtidig som jeg har hatt et ønske om å bidra med mer kunnskap om innsatte sett ut ifra et sosiologisk ståsted.

Å benytte seg av et livsløpsperspektiv til oppgaven medførte å sette seg inn i et omfattende fagfelt. Denne forskningstradisjonen har sterke røtter ved Universitetet i Bergen. Utgangspunktet for tradisjonen var opprinnelig kvinners livsløp, med levekår og karrierevei som sentrale fokusområder (Nilsen, 1992, Skrede & Tornes, 1983, Wærness, 1975). Siden den gang har forskningen ekspandert til å inkludere en rekke interesseområder, blant annet miljøsociologi (Nilsen, 1999).

Slik lå forholdene til rette for at jeg kunne ta i bruk kompetansen ved instituttet for å studere innsatte i et livsløpsperspektiv. Styrken i å benytte seg av en slik livsløpstilnærming blir i en slik sammenheng å kunne se de innsatte liv ut ifra tidshorisonter basert på et kontekstuelte rammeverk. Ved å se på de innsattes liv i en større kontekst kan deres fortellinger analyseres både på mikro og makro nivå samtidig som livene kan sees ut ifra agent/struktur problematikk.

1.2. Innsatte i norske fengsler

Hvert år settes omkring 9300 mennesker i fengsel i Norge (2015), og til enhver tid befinner det seg om lag 3900 mennesker (2016) som har status som innsatte i fengsel. De befinner seg i et av de 43 fengsler vi har i Norge. Fengslene er svært ulike, både i antall plasser og type. Alt ifra rene kvinnefengsler til åpne avdelinger med lavere sikkerhetsnivå eller lukkede fengsler med strenge restriksjoner

(Kriminalomsorgen, 2016). I kriminalomsorgens eget begrepsapparat¹ omtales de som soner ikke som «fanger», men som «innsatte». På lik linje omtales ansatte i kriminalomsorgen ikke som «voktere» men heller «betjenter». I oppgaven vil begrepsbruken følge kriminalomsorgens retningslinjer og benytte samme form.

Av innsatte som settes inn er flertallet norske menn. Så mye som 95 prosent av de innsatte i fengsler var voksne menn i følge tall fra Statistisk sentralbyrå per 1.januar 2014. 67 prosent av alle med oppgitt alder var da 30 år eller eldre (SSB, 2014). I 2014 var det fire forskjellige lovbruddsgrupper som medførte omtrent like mange fengslinger: voldskriminalitet (2 319), vinningskriminalitet (2 195), narkotikalovbrudd (2 128) og trafikklovbrudd (2 102). Voldskriminalitet var her hovedlovbruddet, det vil si det lovbruddet som etter loven kan medføre den strengeste straffen (SSB, 2014). Ettersom det er svært jevnt hva en er dømt for, består avdelinger ofte av ulike typer innsatte. Noen avdelinger i fengsel er likevel reservert kun for mennesker som er dømt for sedelighet eller overgrep. Denne gruppen blir gjerne mislikt av innsatte i andre lovbruddsgrupper, og holdes i enkelte fengsler adskilt (Molvær, 2012). På åpne avdelinger må innsatte kunne omgås hverandre, noe som gjør at flere sedelighetsdømte befinner seg på slike avdelinger.

1.3. Bergen fengsel og avdeling D

I norske fengsler starter omtrent alle innsatte sin soning i et lukket fengsel med et høyt sikkerhetsnivå. Et lukket fengsel er et fengsel med murer, hvor betjentene bærer uniform og hvor alle dører er låste. Bergen fengsel betegnes som et slikt høysikkerhetsfengsel. Fengselet ligger nord for Bergen i Åsane bydel og ble tatt i bruk høsten 1990. Fengselet har per i dag plass til 258 innsatte, medregnet 62 plasser ved den åpne avdelingen. Selv om fengselet innehar et høyt sikkerhetsnivå består det av 6 ulike avdelinger som befinner seg i forskjellige sikkerhetskategorier. Fire av avdelingene (A, B, C og M) er lukkede og er innenfor fengselsmurene. De to åpne avdelingene er avdeling D som befinner seg rett utenfor fengselsmurene og avdeling Osterøy. Avdeling Osterøy ligger i Sørfjorden mellom Vaksdal og Bruvik cirka 40 minutters fra Bergen fengsel (Bergen fengsel, 2016).

Avdeling D befinner seg rett utenfor fengselsmurene. Motsatt av de lukkede avdelingene er der ingen murer, låste dører eller betjenter i uniform². På avdelingen finnes der plasser både for menn og for kvinner. Ettersom jeg i kapittelet 4 om hverdagen til innsatte refererer mye til avdelingen, vil det være hensiktsmessig å beskrive avdelingsstrukturen her. Samtidig ønsker jeg å gjøre det lettere å se for seg

¹ Se fengselsordliste i vedlegg for gjennomgang av begreper som benyttes i fengselet.

² Se i vedlegg for fengselsordliste for beskrivelser av betjentenes uniform.

avdelingen rent arkitektonisk. Jeg har derfor valgt ut to bilder fra kriminalomsorgens hjemmeside:



Avdeling D (Bilde 2)

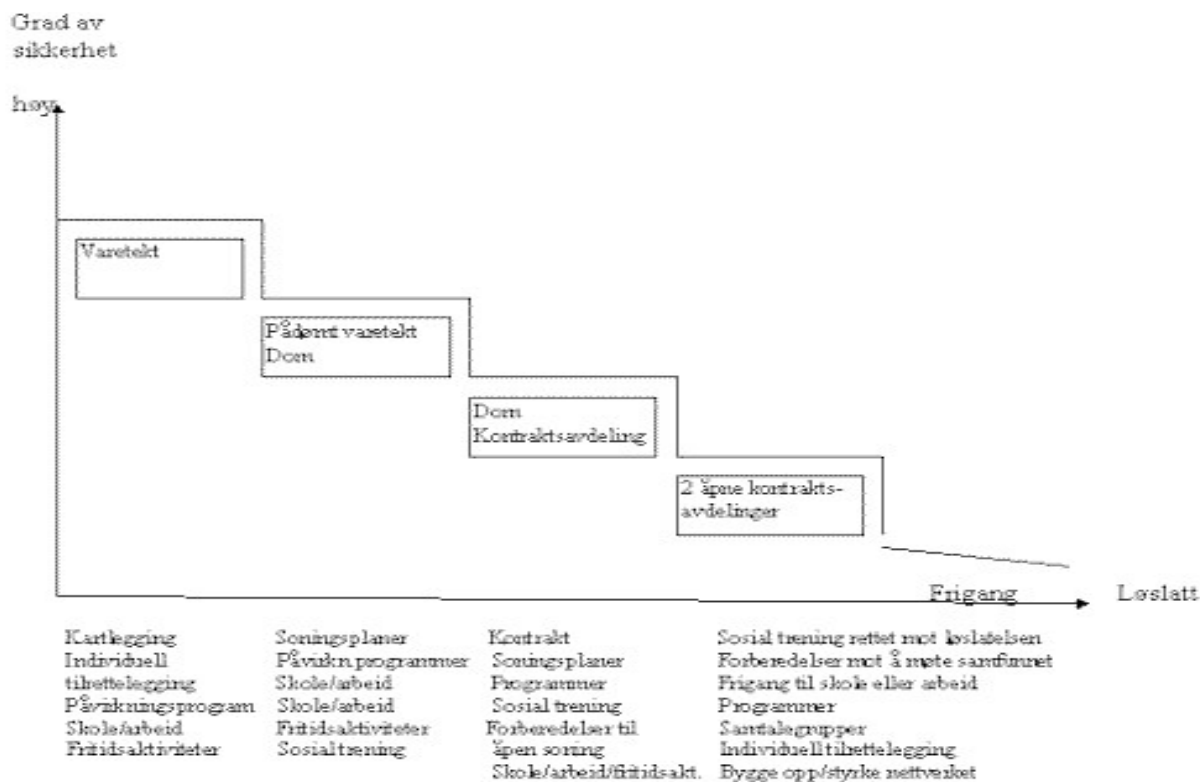
Bergen kretsfengsel på Hylkje i Åsane (Bilde 1)

Avdeling D (bilde 2) består av 5 hus, hvor den ene bygningen benyttes til administrasjon. På hvert av husene bor det til sammen 8 innsatte. Avdelingen er en frigangsavdeling, noe som innebærer at de innsatte får gå på skole eller arbeid på dagtid, og returnerer til avdelingen på ettermiddagen. Systemet baserer seg utelukkende på *tillit* mellom fengselet og den innsatte.

Avdelingen betegnes derfor som en kontraktsavdeling hvor den innsatte må signere en kontrakt med fengselet. Avtalen er et løfte fra den innsatte om å sone resten av tiden rusfritt, ha en positiv innstilling og samarbeide med avdelingens øvrige ansatte. På Bergen fengsels egne hjemmesider er vilkårene for opptak til avdelingen lagt ut: «*Den innsatte må være motivert til å gjøre noe med sin egen livssituasjon og legge fortid med rus- og kriminalitet bak seg*» (Bergen fengsel, 2016).

Tilgangen på rusmidler er et problem i fengsel og distribusjon mellom innsatte medfører konsekvenser dersom de oppdages (Mjåland, 2014). Dersom innsatte bryter kontrakten ved å ruse seg eller nekter aktivitetsplikt, kan de straffes ved å bli ført tilbake på lukket soning. I fengsel er det et mangfold av innsatte. Alle med ulike personlige ressurser, kvalifikasjoner og dommer. Dette medfører at fengselet har behov for et differensiert straffegjennomføringssystem som kan tilrettelegge for individuelle behov og progresjon hos den enkelte innsatte (Bergen fengsel, 2016).

Progresjonsmodellen under viser når i soningsløpet de innsatte får tilgang til de ulike nivåene/avdelingene før løslatelse: Progresjonsmodellen (Modell 1)



Tilbudene som vises i progresjonsmodellen varierer her fra avdeling til avdeling når det gjelder skole, jobb og andre fritidsaktiviteter. Hele tiden følges den differensierte anstaltsstrukturen (grad av sikkerhet). Sammenhengen er her at differensieringen innebærer progresjon som igjen betyr flere utfordringer og større ansvar fra den innsattes side. På denne måten mener fengselet at den innsatte trenes til å ta ansvar for egen utvikling slik at evnen til å ikke begå ny kriminalitet styrkes.

Selv om den åpne avdelingen også kjører et strengt regime overfor de innsatte legges det vekt på samarbeid. Den innsatte får ved ankomst tildelt en kontaktbetjent som skal følge den enkelte innsatte. Sammen med kontaktbetjenten legges en soningsplan. Den innsatte og betjenten arbeider med planen helt frem til løslatelsen.

Å sone ved en åpen avdeling innebærer også et ansvar til å bidra til fellesskapet på de ulike husene. Her stilles konkrete krav til den innsatte. Dagligdagse plikter som fellesvask, rydding på cellene, handling av mat og matlagning inngår. Myndighetenes mål er å skape en så normal hverdag for innsatte i fengselet som mulig og slik gjøre overgangen til frihet så skånsom som mulig (politidepartementet,

2007-2008). Etter kriminalomsorgens egne retningslinjer er målet her å gjøre den innsatte i stand til og mestre sin egen livssituasjon etter løslatelse uten å ty til rus eller kriminalitet (Kriminalomsorgen, 2016).

1.4. Problemstilling

Den overordnede problemstillingen for min studie er: *Hvilken betydning har hendelser i livsløpet hatt for at respondentene ble satt i fengsel, og videre for det livet de ønsket å leve etter soning?* Hovedproblemstillingen er så konkretisert i tre forskjellige underproblemstillinger som drøftes i analysekapitlene: 4, 5 og 6.

- Hvilken betydning har hverdagslivet ved en åpen avdeling i fengselet hatt for hvordan innsatte opplever og beskriver sitt eget soningsforhold?
- Hvordan har deres bakgrunn og levde liv hatt betydning for de innsattes nåværende situasjon?
- Hvordan ser de innsatte på egne framtidsutsikter og muligheten for å lykkes sett ut fra deres beskrivelser av planer, håp og drømmer for fremtiden?

Med en slik tredelt problemstilling har målet vært å kunne analysere de tre områdene av de innsattes liv som ansees som viktige i et livsløpsperspektiv. Hverdagen i fengselet tar opp utfordringer tilknyttet den dagligdagse samhandlingen med andre innsatte, med betjenter og møte med det rutinepregede livet som kan kjennetegne en avdeling i et norsk fengsel. Fortiden tar opp de innsattes bakgrunnshistorier og hvordan de havnet i fengsel. I den siste underproblemstillingen analyseres de innsattes framtidsutsikter. Her er deres beskrivelser om fremtiden analysert ut ifra tre underkategorier: Planer, håp og drømmer.

For å kunne besvare den overordnede problemstillingen, falt valget på å gjennomføre kvalitative biografiske intervjuer. Åtte mannlige innsatte ved den åpne avdeling i Bergen fengsel inngikk i utvalget. For å kunne belyse problemstillingens ulike aspekter har jeg tatt i bruk et utvalg av teorier og forskning knyttet opp i mot Elder sitt livsløpsperspektiv (Elder, 1999). Forskningen jeg vil redegjøre for inneholder betydningsfulle bidrag innen fengselsforskning, teoretiske tilnærmelser og livsløpsforskning som anses som viktig for å besvare problemstillingen.

1.5. Oppgavens oppbygning

Innledningsvis beskrev jeg rammene rundt mitt valg av tema og hvorfor det kan være sosiologisk interessant å se nærmere på innsatte ved å benytte seg av et livsløpsperspektiv. Jeg har så kommet med noen betraktninger om statusen for innsatte i norske fengsler i dag og litt om hva som kjennetegner en åpen avdeling i fengselet. Videre har jeg presentert min problemstilling med tilhørende underproblemstillinger som konkretiserer hva jeg har ønsket å se nærmere på i de ulike delene av analysen.

Kapittel 2 gjør jeg rede for studiens sosiologiske relevans ved å ta for meg tidligere forskning. Jeg presenterer en bred oversikt over fengselslitteraturen som er utformet og trekker inn sentrale bidragsytere. Videre gis en innføring i den sosiologiske livsløpsforskningen fra dens start og frem mot dagens teorier. Sosiologiske livsløpsperspektiver er også utgangspunktet for livsløps-kriminologiske teorier. Forskningsfeltet innen livsløps-kriminologi ekspanderer hurtig og jeg har derfor avgrenset til de to viktigste teoretiske retningene: Statiske og dynamiske teorier på lovbrøtere. Avslutningsvis diskuteres de sosiologiske perspektivene opp imot bidragene fra livsløpskriminologien.

Kapittel 3 redegjør for studiens forskningsdesign. Først gis en beskrivelse av utgangspunktet for studien og de metodiske valgene jeg foretok underveis i forskningsprosessen. Ettersom jeg i min oppgave har benyttet meg av en «grounded» tilnærming tar jeg ikke utgangspunkt i noe bestemt rammeverk av teorier. I stedet forsøker jeg selv å utarbeide et rammeverk ut ifra mitt eget datamateriale. Jeg beskriver så rekrutteringsprosessen og respondentene. Her trekker jeg også frem refleksjoner rundt hvorfor jeg benyttet meg av typologier. Til slutt redegjør jeg for studiens validitet og overførbarhet samt forskningsetiske betraktninger.

Kapittel 4 er det første analysekapitlet. Her ser jeg på de innsattes beskrivelser av hverdagen ved den åpne avdelingen i fengselet. I denne delen forsøker jeg å analysere de innsattes tanker om fritidstilbudet, det sosiale fellesskapet og kontakt med betjentene. Videre ser jeg på betydningen rutiner og aktiviteter har for innsatte i hverdagen. Et sentralt tema er her hvordan de innsatte på åpen avdeling er underlagt en *timeplan* som styrer deres aktiviteter på dagtid.

Kapittel 5 tar for seg de innsattes bakgrunnshistorier. Intensjonen er å gå dypere inn på hver innsatt: Hvor de bodde, familiebakgrunn, skolegang og jobbsituasjon vil bli utdypet. Gjennom deres egne beskrivelser forsøker jeg å begrunne hvorfor de inngikk i de ulike typologiene. De innsattes beskrivelser om fortiden blir også et

utgangspunkt for å trekke ut noen *kjennetegn* til hver typologi som bidrar til å gi en dypere dimensjon til de innsattes historier. I den avsluttende diskusjonen utdypes forskjeller blant de innsatte på tvers av typologiene samt hvordan deres bakgrunnshistorier og levd liv har vært av betydning for de drømmer, håp og planer de la for fremtiden.

Kapittel 6 omhandler fremtiden til de innsatte. Dette kapitlet tar utgangspunkt i framtidsutsikter ut fra begreper som benyttes mye i hverdagen: drømmer, håp og planer. De tre underkategoriene gjør det mulig å trekke ut essensen i de innsattes framtidstanker og gjøre dem forståelige. Ved å beskrive de innsattes drømmer, håp og planer i en *tidshorison*t gav dette et godt grunnlag for sammenligning på tvers av typologiene. Her forsøker jeg å vise hvordan *tid* inngår som et sensitiverende konsept i beskrivelsene fra de forskjellige typologiene. Jeg diskuterer også her hvilke ressurser de innsatte tilgjengelig for å kunne ha til å gjøre endringer i sine liv.

Kapittel 7 oppsummerer de tre analysekapitlene ut ifra hovedproblemstillingen og de tre underproblemstillingene. Jeg presenterer videre en sammensatt oversikt av kjennetegnene til mine respondenter og diskuterer hvordan funn i analysen har bidratt til å besvare problemstillingene. Avslutningsvis drøfter jeg noen implikasjoner tilknyttet funnene og relevansen de kan ha for videre forskning tilknyttet innsatte i et livsløpsperspektiv.

Kapittel 2 Bakgrunn – ulike perspektiver tilknyttet fengselsforskning

2.1. Innledning

Fengselet som en arena for forskning har gjennomgått en rekke endringer og vendinger fra dens start tidlig på 1900-tallet og frem til i dag. I løpet av denne tiden har fengselet blitt studert av en rekke fagfelt som har produsert et svært stort antall teorier om fengselets betydning og innvirkning på dem som soner. Samfunnsforskere innen disipliner som sosiologi, psykologi, sosialantropologi og kriminologi har alle gitt sine bidrag til den stadig voksende forskningslitteraturen.

Selv om fengselsforskningen inkluderer en rekke ulike forskningsdisipliner er det dermed ikke sagt at forfatteren av en oppgave om innsatte i fengsel sin faglige forankring ikke er uten betydning. Et mål med dette prosjektet var å ha en tydelig sosiologisk tilnærming til materialet i den hensikt å presentere relevant forskningsteori om fengselet ut ifra en sosiologisk kontekst. Likevel er forskningen på innsatte og fengsler bred. Teoriene som utvikles endres og erstattes med nye i tråd med den stadig ekspanderende litteraturen (Carlsson & Sarnecki, 2016:29-30).

I lys av et ekspanderende forskningsfelt vil forskningen som presenteres her avgrenses til å utdype den litteraturen som primært er tilknyttet livsløpsperspektivet innenfor sosiologisk og kriminologisk retning. Fengselet som forskningsarena i seg selv er også et sentralt tema og viktig for å forstå de sosiale rammene til innsatte. Innledningsvis i kapitlet vil det derfor presenteres en bred oversikt over de viktigste bidragene innenfor fengselsforskningsfeltet. I teoretiske tilnærminger vil jeg fremheve teoretiske bidrag knyttet til fengselet, hvor særlig Goffman sin omtale av møtet med den «totale institusjon» vil bli vektlagt.

2.1.1 Fengselet som arena for forskning

Utgangspunktet for de tidligste studiene av fengselet var mikronivå studier av relasjonene mellom to sentrale aktører i fengselssystemet: vokteren og fangen – eller betjent og innsatt. I de tidligste studiene var fengselets interne liv av størst interesse. Ved å se på hvordan fengselivet utfoldet seg over et visst tidsrom gav dette muligheten til å beskrive fengselet som sosialt system. I et slikt system så forskere på ulike forhold ved fengselet og dens fangekultur.

Enkelte forskere konsentrerte seg om spørsmålet knyttet til hvorfor innsatte under soning absorberte – og ble en del av – en kriminell fangekultur. Andre igjen studerte

hvordan en slik fangekultur kunne vokse frem i et såpass kontrollert og overvåket miljø. At fangene utviklet sitt eget miljø forklarte blant andre den Mathisen med at fangekulturen var et forsvar mot de makt- og kontrollstrukturene fengselet påla de domfelte (Mathiesen et al., 1965).

At innsatte kunne adoptere kriminelle og avvikende normer og slik inngå i en fangekultur var også et mønster Johan Galtung så tendenser til i sine studier. Galtung utførte selv observasjoner og intervjuer ved et norsk fengsel og hans magister artium i sosiologi var på en avhandling om fengselet som sosial institusjon (Galtung, 1958).

Clemmer studerte også innsattes tilpasning til fengselslivet. Gjennom å tilpasse seg en fangekultur ble de innsatte til slutt «*prisonisert*» av å oppholde seg i fengselet. Begrepet «*prisonisering*» ble av Clemmer tatt i bruk for å forklare hvordan subkulturer innenfor murene kunne oppstå, en tilnærming han presenterte i sin bok *The Prison Community* i 1940. Clemmers konkluderte ut i fra sine funn at fengselet først og fremst fungerte som en forbryterskole for de domfelte (Clemmer, 1958:294-320).

2.1.2 Sentrale bidragsyttere innen norsk fengselsforskning

I norsk sammenheng har fengselsforskningen i stor grad blitt formet av bidragene til sosiologer som Johan Galtung og kriminologer som Thomas Mathisen (Mathiesen et al., 1965) og Nils Christie (Christie, 2004, Christie et al., 1982). Straff og systemkontroll har stått som sentrale temaer i deres bidrag. I sin bok fra 2004, *En passende mengde kriminalitet*, tok Christie opp hvordan man over tid og mellom nasjoner tok seg av uønskede kriminelle handlinger. Straffens type og omfang fungerte her som en kulturell manifestasjon. Gjennom bruk av straff kunne en si noe om hvilke type samfunn som ble skapt og hva slags mennesker som inngikk i slike samfunn (Christie, 2004).

Slik Christie så samfunnsutviklingen har vårt moderne samfunn behov for fengselet som straffeinstitusjon men alternative straffemetoder bør kunne tilrettelegges der hvor slike metoder kunne virke mest hensiktsmessig ovenfor den domfelte. Det var nemlig ikke slik at noen handlinger av natur er kriminelle mens andre handlinger ikke var det. De var sosialt bestemte. Å velge å se på en handling som kriminell er bare en av mange, noe Christie mente vi selv som individer var med på å bestemme (Christie, 2004:108).

2.1.3 Fengselet som arena for rehabilitering

Thomas Mathisen er også en av dem som har uttrykt at dagens fengsler ikke lenger utfyller sin rolle i den grad de var tiltenkt. Målsetting om rehabilitering nevnes ofte i sammenheng med de innsattes soningsløp, hvor den domfelte skal gjennomgå en forandring i fengselet og tilbakeføres til samfunnet på en god måte. Gjennom tilbakeføringsarbeidet som kriminalomsorgen har ansvar for skal den innsatte kunne delta i samfunnet igjen på lik linje med alle andre (Stortinget, 2014-2015). En slik rehabiliteringsideologi har vært innebygget i fengselsoppholdet siden de første tukthusene på 1600-tallet fungerte som soningsanstalter (Mathiesen, 1995).

I praksis har gjennomføringen av ønske om å rehabilitere i følge Mathisen fungert lite tilfredsstillende. I sin begrunnelse hevder Mathisen at fengselet i seg selv aldri har kunnet fungere som rehabiliterende fordi de ikke har klart å sette innsatte i fungerende og produktiv stand etter soningsoppholdet er over (Mathiesen, 1995:68). Mathisen viser til at flere empiriske studier har tatt for seg faktiske behandlinger av de innsatte og hvor resultatene stort sett blir dårligere uansett hvilket rehabiliteringsprogram de innsatte deltar i.

I begrunnelsen for resultatene trekker Mathisen frem at hverdagen de innsatte møter i fengsel ligger langt fra det en vil betegne som en form for behandlingssituasjon (Mathiesen, 1995:69). Som Clemmers påpekte i sine studier viser heller forskningen at de innsatte i stedet for å bli rehabiliterte heller blir «*prisoniserte*» og sterkere knyttet til fengselskulturen (Clemmer, 1958). På bakgrunn av studiene hevder Mathisen at fengselets rolle som rehabiliterende institusjon har lite for seg. Innsatte blir ikke rehabilitert under oppholdet, og som i Clemmers teorier om *prisonisering* kan fengselsoppholdet heller forverre situasjonen fremfor å ha en rehabiliterende effekt (Mathiesen, 1995:78).

2.1.4 Forskning på legitimitet i fengsel

Hvordan fengselssystemet benytter seg av tvang eller andre former for maktbruk ovenfor de innsatte har vært gjenstand for økt interesse innenfor akademisk fengselsforskning de senere årene (Tankebe & Liebling, 2013). Særlig knyttes interessen til hvordan fengsler i Norge og i utlandet rettferdiggjør bruken av makt, innlåsing og andre tvangsmidler ovenfor de innsatte. Om den domfelte, som da er den som utsettes for maktbruk, er enig eller uenig i rettferdiggjørelsen av tvangsmidlene blir så et spørsmål av interesse for forskerne.

Forskningen som så har blitt omtalt de senere årene har da tatt opp om maktbruken i fengselet kan betegnes som legitim. Med andre ord er forskerne interessert i å

avdekke hvordan fengsler *legitimerer* maktbruken ovenfor de innsatte. Legitimiteten kan da betegne påstandene de som sitter med makten benytter seg av til å rettferdiggjøre og forklare bruken av makt eller tvangsmidler i fengselet (Sparks, 1994). Mathisen er en av dem som i norsk sammenheng har studert hvordan innsatte som utsettes for fengselets regler forsøker å vise at de er uenige ved å gjøre *motstand* mot systemet på ulike måter (Mathiesen et al., 1965).

I norsk sammenheng har særlig debatten om hvorvidt personer kan dømmes til *forvaring* vært et mye omtalt og stadig tilbakevendende tema. I tillegg har debatten om myndighetenes bruk av varetekt, ofte med påfølgende bruk av *isolasjon*, vært utsatt for mye kritikk, særlig i saker hvor etterforskningen fra politiets side har strukket seg ut over lengre tid (Aftenposten, 2016). Internasjonalt har legitimitetsforskningen stor utbredelse og legitimitetsunderskudd i et fengsel kunne da sees på som et symptom på at noe ikke fungerte (Tankebe & Liebling, 2013). Dersom legitimiteten brytes ned i et fengsel påpeker forskere at fengselsinstitusjonen står i fare for å utvikle destruktive trekk (McFarlane, 1996). Flere studier om legitimitet i fengselet pekte her i samme retning: Legitime fengsler gav lavere tilbakefall til kriminelle handlinger, færre selvmord i fengselet og nedgang i bruken av fysiske midler, noe som resulterte i en tryggere institusjon for både innsatte og ansatte (Bottoms & Tankebe, 2012, Liebling, 1992, Liebling & Arnold, 2004).

Forskning på mer bruk av legitimitet kunne altså bidra til å åpne opp for å argumentere for mer legitime, og i denne sammenhengen, velfungerende fengselsavdelinger, hvor hensynet til hvordan innsatte skulle behandles stod i sentrum. Et eksempel er Woolf-rapporten³, som fikk det engelske fengselssystemet til å endre på sine rutiner for behandlingen av innsatte i fengsel. Bakteppet for granskningen var opprøret blant innsatte i Strangeways fengsel. De innsatte protesterte her mot den dårlige behandlingen de fikk av fengselssystemet (Boin, 2004).

Ugelvik er en av dem som har trukket frem Woolf-rapporten som et eksempel på at legitimitetsforskning i fengsel kan tjene som en type «konstruktiv kritikk», hvor fengselssystemets praksiser og behandling av innsatte fokuseres på. Et slikt ansvarsfokus er med på å flytte fokuset fra en oppfatning om at det i et rehabiliteringsperspektiv kun er den innsatte som skal være ansvarlig for egen

³ Woolf-rapporten ble utarbeidet av en kommisjon ledet av Lord Woolf i lys av opptøyene i Strangeways fengsel i Manchester, England, i 1990. Woolf-rapporten konkluderte med at levevilkårene til de innsatte ikke var opp til standard og at det britiske fengselssystemet hadde behov for omfattende reform.

rehabilitering. Fengselet, sammen med andre offentlige instanser, har også en nøkkelrolle i denne sammenhengen (Ugelvik, 2011b).

2.1.5 Innsattes livssituasjon – forskning på levekår og unge lovbrøyttere

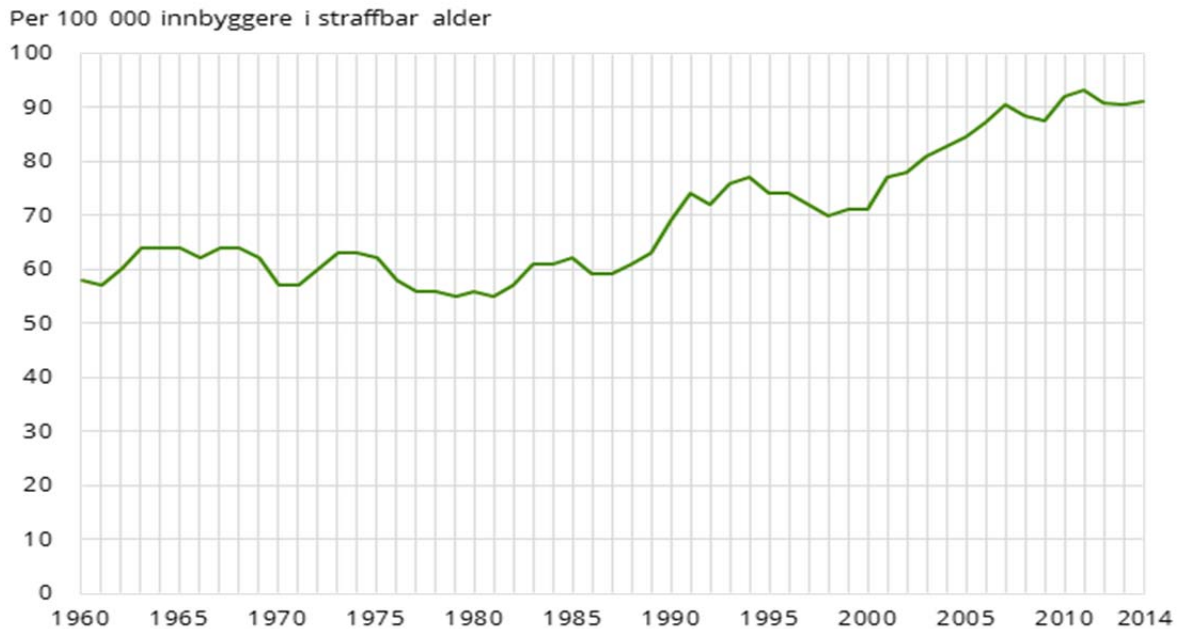
Tidlig på 2000-tallet ble det gjennomført flere levekårsstudier i en rekke fengsler i Norge. Flere av resultatene fra denne forskningen pekte på en rekke utfordringer for de innsatte. Mange innsatte manglet bolig eller mistet boligen mens de satt inne og ikke kunne betale på lån eller leie. Andre hadde store gjeldsproblemer, slet psykisk og hadde somatiske lidelser samt rusmiddelproblemer (Snertingdal & Bakkeli, 2013). I en nylig utgitt fengselsmanual fra Kriminalomsorgen oppsummeres de innsattes livssituasjon, som ofte preges av en «opphopning» av levekårsproblemer. Tre fjerdedeler av innsatte i fengsel hadde her utfordringer knyttet til to eller flere levekårsområder (Neset et al., 2015:11).

I *Vendepunktet* vises det til funn fra forskningen på levekår utført av Friestad og Hansen (Friestad & Hansen, 2004). Friestad og Hansen avdekket at opphopningen av levekårsproblemer hang sammen med de innsattes oppvekstforhold. Ønsket kriminalomsorgen å få til en vellykket tilbakeføring til samfunnet måtte man ta høyde for at utfordringene til slike marginalisert grupper bestod av et sammensatt bilde av problemer som ikke kunne løses gjennom enkelttiltak. Forskningsundersøkelsen til Friestad og Hansen beskrev i utdypende grad de innsattes levekår som svært krevende (Friestad & Hansen, 2004).

Resultatene fra levekårsundersøkelsen fra 2004 ble også studert av senere forskere, som blant andre Skardhamar (Skardhamar & Telle, 2009). Særlig har Skardhamar benyttet statistikk fra SSB for å fremheve tendenser når det gjaldt innsattes levekår. Statistikken viste at 2 av 10 som var født i 1977 var siktet for lovbrudd mellom fylte 14 og 24 år. Av unge født i 1982 var 23 prosent siktet for ulike lovbrudd før fylte 22 år (Normann, 2007). De fleste lovbruddene ble begått i ungdomstiden og toppet seg i 18 til 20 års alderen (Skardhamar, 2004). Fra 2007 og utover har en etter hvert sett en tendens til nedgang i siktelsener for forbrytelser for denne aldersgruppen (SSB, 2012).

Figur 1 hentet fra Statistisk sentralbyrå dokumenterer utviklingen av antallet innsatte i norske fengsler fra loggføringsarbeidet startet på 1960-tallet og frem til i dag:

Figur 1. Innsatte i norske fengsler. Gjennomsnittlig antall¹



¹ Innsatte som soner med elektronisk kontroll er ikke inkludert. Straffbar alder var 14 år og eldre fram til 1989, og 15 år og eldre fra og med 1990.

Kilde: Statistisk sentralbyrå, statistikkbanktabell 10562.

Ut ifra figur 1. kan vi se at antallet innsatte i norske fengsler har steget sakte men sikkert med årenes løp. At der har skjedd en økning i antallet innsatte har flere sammenhenger. Økende folketall kombinert med økt innvandring øker også sjansen for at der er flere personer som settes i fengsel (SSB, 2014). Parallelt har politiet med årenes løp fått tilgang til bedre teknologi som gjør det lettere å avsløre kriminelle nettverk eller personer. Selv om flere nå settes i fengsel eksisterer det fremdeles utfordringer knyttet til å gi hjelp til dem som fengsles.

Slike utfordringer knyttet til innsatte gjør seg gjeldene både i løpet av selve fengslingsperioden, men også i ettertid når den innsatte løslates. Som Friestad & Hansen trekker frem har ikke innsatte bare store utfordringer på enkeltområder som økonomi, utdanning eller rusproblemer, de har ofte problemer på flere av disse områdene på samme tid, noe som gjør det å skulle gi dem hjelpen de trenger svært krevende (Friestad & Hansen, 2004). Av de som begår lovbrudd i Norge i dag gjør de fleste personer det likevel kun en gang. Der finnes altså en stor gruppe som ikke får noen utpreget «lovbryterkarriere» eller startet på en profesjonell løpebane. I sine undersøkelser peker Skardhamar på at det i Norge er en liten gruppe som i midler tid står for en større andel av lovbruddene som blir begått. Denne

lovbrytergruppen, som er siktet for 30 lovbrudd eller flere, står alene for hele 34 prosent av forbrytelsene der man har en kjent gjerningsperson (Skardhamar, 2004). Mens konformitet gjerne er det vanligste, også for de som begår et lovbrudd, er det noen få som fortsetter sine kriminelle karrierer gjennom hele sitt livsløp. Slike personer kan i følge Skardhamar tenkes å være avvikere fra de normale samfunnsnormene og de sliter gjerne med å finne sin plass i samfunnet. Mangel på egen identitet, selvbilde, rusproblemer og økonomiske vansker plasserer dem gjerne i risikogrupper og de ender så opp med repeterende kriminell atferd og blir gjengangere i fengselssystemet (Skardhamar, 2009).

Skardhamar trekker samtidig frem hvordan store overganger i livet til dem som havner utenfor kan få dem til å slutte med kriminelle aktiviteter. Gjennom sin forskning viser Skardhamar, i tråd med Laub og Sampsons *desistance theory*, at det å bli foreldre, gifte seg, eller delta i jobbprogram kan være avgjørende for å få unge lovbrøyttere til å avslutte sine kriminelle karrierer og få orden på livet sitt (Lyngstad & Skardhamar, 2013).

2.2. Teoretisk tilnærming

2.2.1 Michel Foucault sitt historiske perspektiv

I forordet til *Overvåkning og Straff* (1994) poengteret Thomas Mathisen hvordan Michel Foucault sier noe vesentlig om fengselet som moderne straffeinstitusjon, og viser til storsamfunnet som gradvis endres til å fremstå som mer og mer fengselsaktig. Foucaults arkeologi gir et unikt innblikk i de historiske betingelsene for moderne fengselshistorie (Foucault, 1994:16). Foucault sin utgivelse er et av de mest kjente og siterte bidragene innenfor forskningslitteraturen som tar for seg et historisk tilbakeblikk på fengselet og fremveksten av maktstrukturer. I følge Foucault var et historisk perspektiv nødvendig for å kunne se hvordan maktens ulike roller preget overgangene i samfunnet og fremveksten av det moderne fengselssystemet (Foucault, 1994).

Foucault fremhevet hvordan vi i vår tid var vitne til fremveksten av en ny form for styring hvor mindre bruk av overlegen fysisk makt var tilfellet. Denne trenden ble omtalt også før Foucault hos tidligere klassiske teoretikere. Eksempelvis hevdet Durkheim at straff og strafferett gradvis ble byttet ut og erstattet med privatrettslige reguleringer eller kontrakter (Durkheim, 1984).

I moderne fengsler skilles det ofte mellom to ulike nivåer av maktbruk: *sikkerhets- og kontroll ordninger* og *sosiale endrings- og påvirkningsprogrammer*. Foucault var særlig opptatt av den siste av de to formene for maktbruk, som han også betraktet

som en form for disiplinering. Ser en til dagens fengsler kan en eksempelvis knytte denne disiplineringen opp i mot de innsattes relasjon til betjentene. Gjennom teoriene om maktbruk slik Foucault så dem, kunne begreper som *tillit* og *omsorg* inngå som et ledd i en form for disiplinering av de innsatte. I denne sammenhengen ble innsatte gjennom ulike programmer mer åpen for de endringene fengselsinstitusjonen ønsket å påføre dem (Foucault, 1994:198).

2.2.2 Erving Goffman og den totale institusjon

En sentral bidragsyter i tradisjonen om å beskrive så kalte «totale institusjoner», som fengselet, var teoretikeren Erving Goffman. Goffman var kjent som en svært dyktig observatør av menneskers hverdagsliv og benyttet seg i stor grad av metaforer hentet fra teaterverden når han beskrev menneskers interaksjon med hverandre (Joas & Knöbl, 2009:141). Gjennom boken *Asylums: Essays on the Social Situation of Mental Patients and other Inmates* (1961) beskrev Goffman sine observasjoner av mentale pasienter ved St. Elizabeths sykehus i Washington D.C. i årene 1955-56. Selv om Goffman hovedsakelig studerte pasienter og ikke straffedømte fanger, trakk han frem fengselet som et klart bilde av hvordan en total institusjon kunne se ut (Goffman, 1961). Goffman presenterte flere kjennetegn ved totale institusjoner som kan gjenkjennes i dagens moderne fengsler. I totale institusjoner ble alle deler av hverdagen styrt innenfor rigide rammer. De dagligdagse gjøremålene ble utført i nærvær av andre mennesker i et fellesskap.

I et slikt fellesskap ble man behandlet likt og alle ble satt til å gjøre de samme pliktene. Rutiner var nøye innarbeidede og fulgte et strengt tidsskjema hvor aktivitetene på forhånd var bestemt av et system med formelle regler alle måtte forholde seg til. De som inngikk i institusjonen kunne ikke velge men ble påtvunget aktivitetene som var innarbeidet i en rasjonell plan for å kunne oppfylle institusjonens overordnede mål (Goffman, 1961). Hele tiden er de innsatte i nærvær av hverandre. Innsatte kan heller ikke uten videre finne på aktiviteter på egen hånd ettersom det forventes at man følger fengselets regler og pålagte tidsskjemaer.

Goffmann trakk i denne sammenhengen frem prinsippet om likhet. Alle innsatte skal følge de samme reglene men forventer da samtidig å bli behandlet likt tilbake (Goffman, 1961). Et annet interessant trekk som Goffman beskrev var også det gjensidige avhengighetsforholdet mellom innsatt og ansatt. «Pasientene» og personalet var der for hverandres skyld. Hadde der ikke vært innsatte i et fengsel ville det heller ikke vært noen betjenter der til å kontrollere dem.

Et annet viktig trekk Goffman poengterer er at selv om de to gruppene befinner seg innenfor samme arena er de innsatte der mot sin vilje og må konstant være en del

av den totale institusjonen. De var i motsetning til betjentene i liten grad integrerte i samfunnet utenfor murene. Betjentene derimot har sitt liv utenfor og oppholder seg kun ved den totale institusjonen et visst antall timer i løpet av dagen (Goffman, 1961). Denne observasjonen er viktig i sammenhengen om relasjoner innenfor en total institusjon ettersom det skaper et skille ettersom de innsatte ikke får ta del i de samme tingene som betjentene får. Goffmann trakk også frem at ansatte kan reise hjem til sine familier når de var ferdig for dagen, mens innsatte i løpet av oppholdet ble skilt fra familien og noen av dem kunne miste kontakten helt mens de satt inne (Goffman, 1961:17).

2.2.3 Innrulleringsprosessen – å bli absorbert av den totale institusjon

Et viktig begrep som Goffman belyste i sine beskrivelser av den totale institusjon var krenkelsesprosessen personene ble utsatt for. I løpet av oppholdet gjennomgikk innsatte en rekke forandringer som svekket personligheten. Når nye innsatte ankommer et fengsel blir de fratatt alt av personlige eiendeler, de blir tildelt en celle og i noen tilfeller får de utdelt egne fangeklær som de er pliktige å benytte. Slike handlinger knytter Goffman opp i mot prosessen av rolleberøvelse til den domfelte. I det øyeblikket denne prosessen starter bearbeides den innsatte til å passe inn den totale institusjonens maskineri (Goffman, 1961). I en slik prosess tydeliggjorde Goffman hvordan rollene i fengselet raskt etableres og at innsatte utsettes for en form for «oppførselstest», med betjentene som håndhevere av systemet og den autoritære part.

Den innsatte ble da den underdanige som skal innordnes etter systemets regler.

Goffman knyttet viktigheten av å forstå denne prosessen med at en må erkjenne hvor mye som skal til for at innsatte eller domfelte i totale institusjoners skulle klare å opprettholde egen personlighet og muligheten til å spille ut sine egne roller. I samfunnet for øvrig har de fleste mennesker muligheten til å planlegge sine roller og hvordan man tenker å utspille dem i forhold til andre. I totale institusjoner, som i fengselet, hevdet Goffman at denne muligheten ble fjernet (Goffman, 1961). Innsatte inngår som en del av fengselets rutiner døgnet rundt, noen sirkulerer i et slikt system i mange år før de løslates. Frihetsberøvelsen innsatte her opplever legger sterke føringer på hva en kan foreta seg.

Likevel har kriminalomsorgen et mål om at innsatte skal ha like rettigheter til skole, arbeid og helsetilbud som andre (Nasjonal institusjon for menneskerettigheter, 2012). Allikevel opplever innsatte at de ikke har de samme rettighetene mens de soner ettersom de har restriksjoner på en rekke handlinger mens de sitter inne

(Goffman, 1961:19-20). Opplevelsen av å miste sine rettigheter på denne måten kan bidra til å forsterke avstandsfølelsen innsatte har til livet de levde på utsiden og det livet en inngår i som en del av den totale institusjon.

2.2.4 Krenkelsesprosessen av de innsatte

Innledningsvis ble krenkelsesprosessen nevnt med den påfølgende svekkelsen av innsattes personlighet. I en total institusjon opplever innsatte nemlig ikke bare at de fysiske grensene brytes ved rassaer på cellene, ufrivillige kroppskontroller hvor en må kle helt av seg eller andre former for tvang eller pålegg. Personens integritet brytes samtidig ned ettersom innsatte i mange sammenhenger mister retten til å holde personlige opplysninger for seg selv. Slike overtredelser som innsatte opplever betegnet Goffman som forurensinger av selvet (Goffman, 1961:25-26). I fengselet blir de innsattes personlige opplysninger tilgjengelige for betjentene. At de innsatte alltid opplever å være gjenstand for en slik form for overvåking og kontroll kan for den innsatte oppleves som en krenkelsesprosess.

En annen viktig poeng Goffman beskriver er at i fengselet oppleves krenkelsesprosessen også selv om den innsatte ikke er en aktiv part. Ved å være en del av institusjonen krenkes den innsatte. Fengselet har som regel låste dører og høye murer som i seg selv kan oppleves som krenkende (Goffman, 1961:41). I tillegg til de fysiske stengslene kan krenkelsen begrunnes på andre grunnlag enn rent fysiske. Fengselet kan begrunne strenge regler og tiltak med hensynet til rettsoppfatningen og allmenne sikkerhetshensyn. At de innsatte låses inne begrunnes eksempelvis ikke med straff men for å hindre dem i å begå rømminger og nye lovbrudd.

2.3. Livsløpsperspektivet

Livløpsforskning og biografisk forskning har vært bedrevet av samfunnsforskere siden William I. Thomas og Florian Znaniecki publiserte sin berømte studie; *The Polish Peasant in Europe and America* (1918- 1920). En studie som sies å være den første biografiske studien innenfor sosiologien (Nilsen & Brannen, 2010:678). Studier av kriminelle avvikere har på et tidlig stadium også vært gjenstand for biografisk tilnærming, som i et tilfelle referert til av Herbert Blumer, i debatten om reliabiliteten til biografiske eller subjektive forhold med utgangspunkt i en casestudie fra Sverige. Om lag 1000 innsatte ble her grundig fulgt opp, studert, intervjuet og observert av den svenske regjeringen i et arbeid som i sin tid ble sett på som svært omfattende og nøyaktig. W. I Thomas fulgte opp med å slå fast at slik oppfølging av biografiske livsforhold var nødvendig for å styrke validiteten i

datamaterialet. I årene som fulgte publikasjonen av *The Polish Peasant* ble slike oppfølgingsstudier mer vanlig i andre disipliner enn innenfor sosiologien. Livshistorier og personlige dokumenter alene ble ikke ansett som tilstrekkelig datamateriale for sosiologiske studier (Nilsen & Brannen, 2010:681).

Eksempelet med å studere store grupper av fanger, som de unge lovbryterne i den svenske studien, ble senere svært vanlig innenfor psykologi og tilhørende disipliner. I livsløpsperspektivets tidlige stadier og særlig innenfor den kvantitative tradisjonen lå fokuset på longitudinelle og kohort studier hvor *temporalitet* og de individuelle livsløpene til bestemte grupper var av betydning (Nilsen & Brannen, 2010:682). Deltakere i tidlige longitudinelle studier var ofte avvikere eller lovbrytere i tillegg til andre grupper som av ulike grunner ikke tilpasset seg de «normale» samfunnsreglene. De tidligste livsløpsstudiene innenfor denne tradisjonen ble gjennomført av Eleanor og Sheldon Glueck på 1930-tallet da de samlet inn data fra 500 unge lovbrytere om deres livssituasjon (Glueck, 1939). Deres andre studie, utarbeidet i 1940 tok for seg 500 avvikende og 500 ikke-avvikende hvite gutter⁴ som var 14 år ved studiens start. Guttene i den originale studien ble så fulgt opp ved fylte 25 år og igjen ved fylte 32 år (Glueck & Glueck, 1943).

At forskerparet Glueck og Glueck samlet et så rikt og omfattende datamateriale var i sin tid en stor prestasjon. Paret hadde fått med store hendelser i livsløpet til respondentene ved å benytte en miks av en rekke ulike forskningsmetoder som bestod av intervjuer, observasjon og en gjennomgang av offisielle myndighetspapirer tilknyttet de kriminelle avvikerne (Nilsen & Brannen, 2010:682). Ved å inneha et longitudinelt livsløpsperspektiv og bruk av miksede metoder skilte studien seg slik markant fra senere studier innen livsløps-kriminologi.

2.3.1 Kohortstudier og Glen Elder sitt livsløpsperspektiv

Kohortstudier har også vært svært betydningsfulle innenfor livsløpsperspektivet og livsløpsteori. Kohorter definerte Norman Ryder som studien av en gruppe individer som til samme alder opplevde de samme hendelsene innenfor det samme tidsintervallet, hvor det mest kjente eksempelet handler om studien av fødselskohorter (Ryder, 1965:845). Glen Elder var blant dem som teoretiserte at livsløpet var basert på fem nøkkelprinsipper: uvikling i livsløpet, agency, historisk periode og geografisk plassering, timing ved avgjørelser og linkede liv (Elder, 1998). Mer spesifikt så Elder livsløpet som:

“[...] as consisting of age-graded patterns that are embedded in social institutions and history. This view is grounded in a contextualist perspective and emphasises the implications of social

⁴ Utvalget av gutter ble målt ut ifra alder, etnisitet, hvilket nabolag de kom fra og intelligensnivå.

pathways in historical time and place for human development and ageing.” (Elder et al., 2006:4)

Denne teoretisk orienteringen Elder formulerte var med på å forme valget av min studie og for å anvende en biografisk metode i de individuelle intervjuene. Elder gjennomførte den mest kjente kohortstudiene i vår tid: *Children of the Great Depression* første gang utgitt i 1974 og republisert i 1999, som bygget på data samlet inn av andre forskere over en femtiårs periode.

Elder sin omfattende studie med utgangspunkt i depresjonstiden så hvordan individuelle liv ble formet av den historiske konteksten og økonomiske krisen de befant seg i. Inspirasjon til denne studien fikk Elder av Karl Mannheims essay fra 1928 *On the Problem of Generations* (Nilsen & Brannen, 2010:682). Elder sin studie er berømt ikke bare grunnet sin omfattende tilnærming, men også fordi den tok for seg effekter av depresjonstidens økonomiske fortvilselse på et teoretisk og historisk grunnlag. Det som gjorde arbeidet til Elder sosiologisk, og skilte den fra andre studier var at Elder så på de omfattende sosio-økonomiske forholdene og fortolket dem så i kontekst.

Elder sitt poeng var at deprivasjonen ikke var knyttet til individuelle liv, men også måtte sees ut ifra makrobetingelser. En kunne altså ikke studere datidens fattigdom uten å ta hensyn til konteksten rundt – som depresjonstiden Amerika var inne i. Han var altså ikke ute etter å predikere forklaringer ut ifra hvordan fortivelse i en tidlig fase av livet ville påvirke individer gjennom livsløpet generelt (Elder, 1999:6). Selv om Elder sin studie var forankret i en kvantitativ tradisjon omfattet datamaterialet også intervjuer med mødre til barna som deltok i studien, men for Elder var denne kvalitative tilnærmingen tilstedet for å gi generelle innsikter og som illustrasjoner (Elder, 1999:367).

Overordnet kan livsløp, slik Elder beskriver det, sees på som et fenomen med flere nivåer. Fra strukturelle retninger, gjennom sosiale institusjoner og organisasjoner til de sosiale banene til individer og deres sti av utvikling gjennom livet (Elder, 1994:5). Som Elder trakk frem krysser studier av livsløp flere nivåer, i relasjonen mellom de historiske endringene og personers livserfaring (Elder, 1999). Som konsept referer livsløpet til flettingen av aldersgraderte baner, som karriereløp, som familiers utviklingsretning som her er underlagt endrede forhold og fremtidsmuligheter, og til overganger på kort sikt. Kortsiktige overganger kunne da være knyttet til det å slutte på skolen eller gå av med pensjon (Elder, 1994:5).

2.4. Livsløpssosiologi i nyere tid

Fra midten av 1980 til ut på 1990 tallet vokste det frem en mer differensiert livsløpssosiologi hvor beskripsjoner av ulike livsløpsmønstre varierte mellom økende begrensede historiske perioder og samfunn (Mayer, 2009:415). Når en ser på livsløpsfeltets nåværende status kan en som Mayer hevder skille mellom to distinkte perspektiver innen livsløpssosiologi. Først kan det sees på som en spesifikk bransje av et større forskningsfelt som tar for seg menneskets utvikling og forhold knyttet til livsløps-psykologi, demografi og alderdom (Mayer, 2009:415). I forlengelsen av dette perspektivet vil en i følge Mayer kunne observere to klare tendenser blant livsløpsforskerne: De som ønsket å inkludere alle dimensjonene og holde dem sammen, vist blant annet av Mortimer og Shanahan (Mortimer & Shanahan, 2003) og Elder og Shanahan (Lerner & Damon, 2006:665–715).

Den andre retningen tar utgangspunkt i at fremgang ikke bare kunne oppnås ved analytisk differensierte undernivåer (som kriminelle karrierer) men også ved å bevege seg i retning av en spesifikk forståelse av livsløp som en institusjonalisert og målrettet handlingsform, som Laub og Sampson studerte (Laub & Sampson, 2003). Et slikt perspektiv fremhever i større grad ulike konseptuelle og teoretiske tradisjoner. Her trekker Mayer frem hvordan forskere fra forskjellige land fokuserer på ulike sider ved livsløpet (Mayer, 2009:415). En variant innen amerikansk forskning omfavner en mer utviklingsorientert tradisjon men fremdeles opprettholdes en nærhet til aldersgrupper og betydningen av aldersroller. I kontrast til europeisk forskning hvor mer vekt legges på institusjonelt opphav og makrokontekster i individenes livsløpsmønstre (Mayer, 2009:415).

Sett ut fra teoretiske terminologi har livsløpet altså bidratt til å definere et felles utgangspunkt for forskernes forespørsler ved å skaffe et rammeverk som veileder forskerne i spørsmål knyttet til probleidentifisering og konseptuell utvikling. Probleidentifiseringen er da gjerne knyttet til påvirkningen samfunnsendringer har på utviklingen av livet og personers livsløp (Elder, 1994:5). Som nevnt innledningsvis er teoriene som formuleres likevel nå mer differensierte, i tråd med at livsløpsforskning ekspanderer hurtig og inkluderer nye felt og disipliner.

2.4.1 Livsløps-kriminologi som forskningsfelt

Før 1980 var kriminologisk forskning i stor grad basert på å studere forskjeller mellom individer korrelert med kriminelt aktivitetsnivå. Hovedsakelig ble det sett på hvilke faktorer som skilte lovbrøtere fra ikke-lovbrøtere (Sampson & Laub, 2003:557). I den senere tiden har fokuset skiftet til individers «kriminelle karriere»

som da er blitt det store temaet innen kriminologi, og særlig den delen av kriminologien som betegnes som livsløps-kriminologi (Carlsson & Sarnecki, 2016:30).

Å fokusere på den kriminelle karrieren til lovbrøyttere førte frem en ny æra for kriminalitetsforskning. Særlig spørsmål knyttet til variasjoner innad i den enkeltes forbryterkarriere ble studert. Hvorfor var det slik at noen stoppet med å begå lovbrudd etter ungdomstiden mens andre fortsetter sin karriere livet? Slike fenomen ble etterhvert forskningsspørsmål som medførte at teoriene gikk i flere ulike retninger (Laub & Sampson, 2003:557).

Livsløps-kriminologiske forklaringer av kontinuitet og forklaringer i individers kriminelle karrierer ble skilt mellom to ganske brede temaer: de statiske og de dynamiske teoriene (Carlsson & Sarnecki, 2016:30). En slik teoretisk forståelse var derimot ikke ment så bokstavelig som den fremstod, men mer som retningslinjer til navigasjon i det kriminologiske livsløpsfeltet. Piquero, sammen med andre kriminologer, trakk eksempelvis frem at innholdet, formene og veivalgene som de kriminelle karrierene tok i mange sammenhenger kom som et resultat av *både* statiske og dynamiske prosesser (Piquero et al., 2007).

Betydningsfulle *statiske* teorier finner vi spesielt i forskningen utført av Hirschi og Gottfredson knyttet til kriminalitetsskurver i samfunnet, mens *dynamiske* teorier er særlig representert i forskning utført av Sampson og Laub og hos Shover. Teoriene som trekkes frem fungerer også godt til å gi et overblikk over forskningsfeltet, samtidig som de er svært velprøvde. I tråd med denne oppgavens vinkling har de utvalgte teoriene også den mest sosiologisk orienterte tilnærmingen (Carlsson & Sarnecki, 2016:30).

2.4.2 Statiske og dynamiske livsløpsteorier om kriminalitet

I mange samfunn ser en vanligvis at kriminalitetsratene for lovbrudd stiger tidlig i tenårene og når en slags «topp» mot slutten av tenårene til tidlig i tjuårene, for så og flate ut og avta (Hirschi & Gottfredson, 1983). Denne «kriminalitetskurven» («age crime curve») har vært vel etablert og godt kjent, men tolkningen av en slik kurve har åpnet for mye debatt i litteraturen som omhandler mer statistisk livsløpsteori og kriminalitet (Uggen, 2000:530). Flere livsløpsforskere argumenterer for at årsakene til *hvorfor* noen åpner for å starte kriminelle liv er mer aldersgraderte og at årsakene til å begå lovbrudd fremstår mer dynamisk og varierer i løpet av menneskets livsløps syklus (Sampson & Laub, 1993, Shover, 1996). Shover antok eksempelvis at det å skaffe seg arbeid eller å være i en jobb var med på å

forsterke ikkekriminell adferden blant eldre lovbrøyttere, men at arbeid ikke hadde den samme positive effekten på yngre overtrедere (Shover, 1996).

Slike syn som hos Shover vektla en mer tilfeldig sammenheng mellom arbeid og kriminell virksomhet og at der var interaksjon mellom alder og arbeid i forhold til effekten det hadde på å bedrive kriminell virksomhet (Shover, 1996). Alderskurven i forhold til kriminell aktivitet tilsa at flest lovbrudd ble begått i slutten av tenårene og avtok deretter når lovbrøytterne ble eldre (Hirschi & Gottfredson, 1983).

Sampson og Laub viste gjennom sine studier at alder i seg selv ikke fremmet avståelsesprosessen fra kriminell virksomhet. Mange av de viktigste funnene til Sampson og

Laub sprang ut i fra dynamiske livsløpsteorier om sosial kontroll og sosiale relasjoner i forhold til kriminell atferd og aktivitetsnivå. Hvordan det kriminelle aktivitetsmønsteret endret seg i et livsløpsperspektiv ble dokumentert i boken *Crime in the Making* (1993). Fokuset var på betydningen av *begivenheter* som overgangen i det å bli foreldre som sentral for teorier om kriminelle som valgte å avstå fra og begå nye lovbrudd (Sampson & Laub, 1993). En teori som omtales som «desistance theory» (Maruna, 2001:22).

Variasjonen i kriminalitetsmønsteret ble her forklart ut i fra viktige hendelser i individenes liv og tilknytningen til institusjoner som skole, helsevesen og arbeidsmarkedet. I tillegg vektla Sampson og Laub hvordan sterke sosiale bånd til nærmiljø, venner og til familien var av signifikant betydning. De vurderte kvaliteten på slike bånd for å se om den gav noen effekt på hvor kriminelt aktive respondentene i utvalget var (Sampson & Laub, 1993).

Enkelte hendelser kunne forårsake vendepunkt (turning points) og fullstendig forandre den banen livet tok. I boken *Shared Beginnings, Divergent Lives: Delinquent Boys to Age 70*⁵ (2003) trakk Sampson og Laub blant annet frem hvordan det å gifte seg ble et vendepunkt og fullstendig endret banen til kriminelle «Leon». Han hadde en tøff oppvekst i fattige strøk i Boston-området i USA, men møtte sin fremtidige kone bare 17 år gammel, og hadde det ikke vært for at hun tok en sjanse ved å gifte seg med «Leon» og fikk «skikk på han» hadde han fremdeles vært på gaten og begått lovbrudd (Laub & Sampson, 2003:120-121).

Med vendepunkter kan en se på ulike hendelser og viktige overganger i livene til den domfelte (Laub & Sampson, 2003:41). Prososiale hendelser som her betegnes

⁵ Boken bygger på Sampson og Laub sin oppfølging til Gluecks & Gluecks pionerstudie *500 Criminal Careers* (1930).

som overganger i mer positiv retning, som det å bli foreldre, ta utdanning, gifte seg eller å holde på en fast jobb er viktige sosioøkonomiske holdepunkter i perioder i livet og kunne forklare opphold i kriminell aktivitet.

Ulike årsaksmodellsstudier utført av blant annet Henggeler identifiserte flere forhold ved ungdommene selv og miljøet rundt som viktige faktorer for å starte et kriminelt liv og rusmisbruk (Henggeler, 1998). Viktige risikofaktorer som ble trukket frem av dem var: Forbindelser med antisosiale jevnaldrende, familierelasjoner, skoleproblemer og manglende støtte fra naboer eller nærmiljøet (Henggeler, 1994). Slike faktorer har betydning for hvorfor enkelte ender opp som avvikere. Slik forskning er også bedrevet i Norge blant annet i levekårsstudien til Friestad og Hansen (2004) og Skardhamars publikasjoner (Skardhamar, 2004).

2.5. Avsluttende diskusjon

Som et fenomen i seg selv har fengselet gjerne fremstått som lite tilgjengelig og lukket for omgivelsene. Med unntak av innsatte og betjentene som passer på dem har de færreste vært innenfor murene ved et fengsel eller sett hvordan fengselssystemet fungerer. Likevel har de fleste en viss kjennskap til fengselet som straffeinstitusjon ettersom fengselet har en betydelig posisjon i vårt samfunn. Fengselsstraffer som gis til forbrytere har til hensikt å påvirke den kriminelle, men også allmennheten, til ikke å begå nye straffbare handlinger i fremtiden (Mathiesen, 1995:44-45).

Gjennomgående for dette kapittelet har fokuset ligget i å presentere fengselsforskning i inn og utland, med særlig vekt på de innsattes situasjon og hvordan møtet med institusjonen kan forme og forandre dem. Bidrag fra Christie, Galtung, Clemmer og Mathisen viser *påkjenningsene* innsatte utsettes for i fengsel. Ved *Prisonisering* danner innsatte sin egen fangekultur noe Mathisen omtaler som en måte å ytre «motstand» mot systemet.

Goffman sitt begrepsapparat har vært viktig i denne sammenhengen. Hans observasjoner av hvordan innsatte, gjennom en innrullingsprosess, gjennomgår en form for statusforandring og degradering av selvet sier noe om hvordan innsatte i møtet med den totale institusjonens system kan gjennomgå forandringer og endre personlighet og tankesett. Goffman sine observasjoner er verdifulle nettopp fordi de bidrar til å sette ord på hva som skjer med innsatte i en total institusjon. Samtidig bidrar hans teorier til at en bedre kan forstå meningene de innsatte selv trekker frem i møtet med systemet.

Litteraturen om fengselsforskning ekspanderes også hurtig i tråd med mengden av teorier som utvikles. I kriminologien har det i senere tid utviklet seg flere forskningssmilløer som benytter seg av ulike livsløpsperspektiver (Carlsson & Sarnecki, 2016). Denne tradisjonen hentet inspirasjon fra livsløpsteori utformet av sosiologer. Sosiologien har med sine metodologiske verktøy i form av kohortstudier og longitudinelle studier vært sentral for hvordan en i livsløps kriminologi utformet et teoretisk rammeverk knyttet til forskning på avvikere, lovbrudd og innsatte i et livsløpsperspektiv.

Videre i denne oppgaven vil jeg benytte meg av den kunnskapen jeg har fått av tilnærmelser til livsløpsforskning og livsløpsteori. Som nevnt innledningsvis er et overordnet mål å ha en sosiologisk forankring og i den sammenheng vil jeg hovedsakelig vie meg til å dra nytte av de sosiologiske livsløpsperspektivene og tilhørende begreper beskrevet i dette kapitlet.

Temporalitet blir her et avgjørende element som er med på å binde sammen den senere analysen. Fokuset på temporaliteten handler om å ta opp hvordan vi figurerer i tiden, hvordan vår takt, rytme (eller mangel på rytme) påvirker oss. Slik har også hensikten vært å studere de innsatte. Ut ifra deres tanker i nåtid, fortellinger om fortiden og tilslutt deres håp for fremtiden. I tråd med at jeg har anlagt et *grounded-design* i oppgaven vil jeg forholde meg *åpent* til begrepene jeg til nå har beskrevet og som utgjør grunnlaget for analysen.

Kapittel 3 Studiens forskningsdesign og metode

3.1. Innledning

Den kvalitative studien jeg gjennomførte er hovedsakelig basert på de åtte biografiske dybdeintervjuer jeg hadde sammen med innsatte om hvordan de opplevde å sitte i fengsel. I dette metodekapittelet redegjør jeg for studiens forskningsdesign og de metodiske valgene som ble gjort underveis i denne prosessen. De metodiske valgene som er tatt er i stor grad gjort på bakgrunn av hvilken type kunnskap jeg ville sitte igjen med tilslutt, og i hvor stor grad denne kunnskapen ville belyse forskningsspørsmålet. Ettersom jeg allerede i utformingen av skissen til masteroppgaven visste at jeg ønsket å formidle kunnskap ut ifra et innsattperspektiv var en kvalitativ tilnærming mest hensiktsmessig.

Med tanke på at jeg i en slik oppgave skriver om et felt hvor jeg selv har hatt mye kontakt med innsatte har jeg bevisst valgt å benytte meg av begrepet respondent fremfor informant, som er en vanlig betegnelse i forskningssammenheng. Valget er inspirert av andre masteroppgaver med lignende tematikk ⁶.

«Informant» er for innsatte gjerne ikke en deltaker i en studie, men kan bety en tyster eller politiinformant som ikke er til å stole på. Jeg opplever heller respondent som et mer nøytralt begrep som bedre tjener studiens formål i denne sammenhengen. Videre i dette kapittelet vil jeg si litt om hvor jeg har hentet inspirasjon til studien og bruken av Grounded Theory metodologi.

3.1.1 Inspirasjon til studien

I mitt prosjekt har formålet vært å studere de innsattes og deres biografiske livshistorier mens de ennå befant seg i fengselet. De innsatte ble bedt om å fortelle om opplevelser i nåtid, huske elementer fra sin fortid og avslutningsvis fortelle om sine drømmer, håp og planer for fremtiden. En slik livsløpstilnærming kan i sees på som ganske omfattende med tanke på at dette prosjektet var et masterprosjekt hvor tiden en har til å fullføre kan sette begrensninger for alt en skulle ønske en kunne tatt opp, men ikke rekker.

En inspirasjonskilde til en slik biografisk tilnærming er C. Wright Mills. Han definerte sosiologi som: «the study of biography, of history, and of the problems of

⁶ Fengsel – Forbryterskole eller rehabiliteringsanstalt? Slik de innsatte opplever det. Masteravhandling i retts sosiologi ved UiO (2005) av Øyvind Alnæs

their intersection within social structure» (Mills, 1959:134). Mills selv bedrev ikke biografisk forskning, men i en av hans mest kjente bøker *The Sociological Imagination* (1959), anbefalte han netopp at forholdet mellom historie og biografi burde være et sentralt tema innen sosiologien..

Få rene sosiologiske livsløpsstudier av innsatte i fengsel er gjennomført da de heller omtales som livsløps-kriminologiske (Carlsson & Sarnecki, 2016:49-50). Livsløpsteori innenfor kriminologien er et nyere forskningsfelt og henter mye inspirasjon fra livsløpsperspektiver utformet av sosiologer som Glen Elder. Likevel, i debatten om hvordan situasjonen er for innsatte i dag, er det ofte kriminologene som uttaler seg. Flere av studiene som ser på kriminalitet ut ifra livsløpsperspektivet er ofte kvantitativt forankret og består av longitudinelle studier, kohort og panelstudier og follow-up studier (Hirschi & Gottfredson, 1983, Sampson & Laub, 2003, Sampson & Laub, 1993).

Sett i en slik sammenheng ønsket jeg derfor å heller tilnærme meg studien av innsatte ved hjelp av kvalitativt baserte biografiske intervjuer. Forskingen som er utført er av eksplorerende og empirinær karakter med en sensitiverende bruk av begreper. Studien skulle fremstå mest mulig naturalistisk, i betydningen av at det var innsatte og deres samhandlinger som ble studert i deres naturlige forekommende miljø.

3.1.2 Grounded Theory som metodologisk utgangspunkt

Den empirinære tilnærmingen til studien har sin inspirasjon fra Grounded Theory tradisjonen slik den ble formulert av Glaser og Strauss (Glaser & Strauss, 1967). Å gjøre en form for «grounded» studie innebærer at en som forsker genererer egne forklaringer og teori ut ifra egen empiri. Denne metodologien ble utformet først og fremst med det formål å oppdage teori ut i fra empirien og å forklare handlinger ut ifra den sosiale konteksten de ble studert i (Glaser, 1998). I et grounded perspektiv vil en i en slik forskningsprosess foreta en åpen kodingsprosedyre der man gir navn til utsagn og hendelselementer ut ifra elementenes substans og innhold, en form for *substansiell koding* (Stern, 1980). Metodologien forutsetter altså et systematisk arbeid for å kunne generere teori på grunnlag av empiri. Som Glaser og Strauss understreket:

«[...] the elements of theory that are generated by comparative analysis are, first, conceptual categories and their conceptual properties; and second, hypotheses or generalized relations among the categories and their properties.» (Glaser & Strauss, 1967:35)

Slik Glaser og Strauss viste var det sentralt for analysen at typologiene jeg utformet gikk fra å være konseptuelle og beskrivende kategorier til kategorier som

muliggjorde komparasjon på tvers av de ulike innsatt-typologiene. Kjennetegn fra typologiene ble her utviklet i en form for *theoretical coding*. Dataene ble konstant sammenlignet med nye observasjoner hentet fra intervjuene, noe som betegnes som en *constant comparative method*, eller konstant komparasjons-metode. Dette ble så grunnlaget for å utvikle de ulike typologiene de innsatte ble kategorisert inn i. Studien hadde også et «grounded» utgangspunkt ved at det var de innsattes egne formuleringer som ble vektlagt i analysearbeidet.

Begrepeene respondentene benyttet seg av i fengselshverdagen ble trukket frem og fikk stor betydning for analysen. Selv om utgangspunktet for en «grounded» studie er egen empiri er et viktig poeng at en også er godt orientert i det fagområdet en ønsker å studere. Glaser og Strauss fremhever dette ved å påpeke at det er rom for «initial decisions» rundt faglige spørsmål knyttet til studiens temaer og vinkling (Glaser & Strauss, 1967:45). Som nevnt har sosiologisk livsløpsteori og teoretiske tilnærmelser vist seg å være sentrale i utformingen av forskning på både innsatte og fengselet.

At jeg i studien har adoptert et sensitiverende syn på begreper er hentet fra Blumers tradisjon. Innefor dette feltet var hensikten at begreper og eksisterende teori gav forslag og ledetråder til hva et vitenskapelig prosjekt kunne studere (Blumer, 1954). Glaser og Strauss sin metodologi bygger blant annet på teoriene Blumer utformet. De sensitiverende konseptene var gjerne der for å sette forskerne i gang, og for å gi kjennskap til begreper som dukker opp. Begreper som da kunne utvikle seg i tråd med den pågående forskningsprosessen. En forsker kan her oppleve at en tar med seg sensitiverende konsepter inn i en studie, for så å oppdage at konseptet ikke kan brukes slik det var tiltenkt (Ragin & Amoroso, 2011:118).

Ragin og Amoroso illustrerte dette ved å se for seg at en forsker ønsket å benytte seg av «sosial klasse» som sensitiverende konsept i en studie om sykehuspasienter. Forskeren forventet kanskje å finne at pasienter som kom fra familier med høyere inntekt også fikk bedre behandling under oppholdet. Konseptet om sosial klasse, i betydningen av familiens inntekt, kunne vise seg å være for begrensende som ramme for en undersøkelse. Konsepter som var viktige i begynnelsen av en studie kan derfor forkastes dersom det viser seg at de ikke kan benyttes, og gjøre rom for konsepter som er hentet fra fra ulike rammeverk. Når jeg da med en grounded theory-tilnærming benytter meg av begreper hentet fra annen teori så benyttes begrepeene alltid på en sensitiverende måte.

3.2. Informantene og rekrutteringsprosessen

Innsatte som sitter i fengsel utgjør på ingen måte en direkte eller enkel adgangsbar gruppe. For å få tilgang til innsatte må en gjennom en omfattende prosess som innebærer flere steg på veien. Innhenting av vandelsattest, utarbeidelse av egen prosjektbeskrivelse, tett dialog med fengselsadministrasjonen og avtaler om besøk som er klarert på forhånd. I et slikt system som fengselet vil der alltid eksistere en rekke slike «dører» hvor portvaktene, i form av betjentene eller administrasjonen, er de som sitter på nøklene.

Med tanke på at studien var kvalitativt utformet, med den hensikt å utføre lengre dybdeintervjuer, kunne jeg ikke rekke over hele fengselet eller ulike avdelinger med forespørslers om noen ønsket å stille til intervju. Enkelte innsatte sitter i tillegg på mer lukkede avdelinger med begrensede muligheter for kontakt som gjorde dem uaktuelle som intervjuobjekter.

I lys av slike utfordringer valgte jeg å fokusere på den åpne avdelingen (avdeling D). Etersom jeg hadde besøkt avdelingen tidligere var det enklere å starte en dialog om tilgang her. Avdeling D er likevel en avdeling som hovedsakelig består av mannlige innsatte hvor samtlige er i slutten av sitt soningsløp. På bakgrunn av min intensjon om å studere innsatte i et livsløpsperspektiv hvor et sentralt element var hvordan de så på fremtiden, ble valget om å rekruttere innsatte i slutten av soningsløpet en form for *strategisk utvalg* (Thagaard, 2003:53). Dette var begrunnet med at innsatte i slutten av sitt soningsløp kan ha lagt flere og mer konkrete planer for fremtiden ettersom de ikke har lenge igjen. De innsatte som stilte til intervju kan også beskrives som en del av et tilgjengelighetsutvalg. Dette var tilfellet ettersom de hadde bekreftet at de var villige til å stille som frivillige deltakere i forskningsprosjektet (Thagaard, 2003:53-54).

Etersom aldersspredning på avdelingen var stor med både unge og gamle var jeg interessert i at utvalget mitt kunne reflektere en slik spredning. Etter at de åtte respondentene var rekruttert følte jeg at jeg hadde en tilfredsstillende aldersspredning. Totalt ble det i løpet av mine besøk ved avdelingen rekruttert åtte mannlige respondenter blant de innsatte.

I tabell 1 presenterer jeg en deskriptiv oversikt over respondentene i utvalget. En viktig faktor i denne sammenhengen er at de ulike status-variablene for respondentene her gjelder for det tidspunktet de stilte til intervju hos meg og kan derfor ha endret seg i ettertid. I tabellen viser jeg skjematisk hvordan jeg plasserte respondentene i ulike kategorier slik at en lettere kan se forskjeller og likheter dem i mellom. Forklaringen av intervallinndelingen for alder og straffeutmåling følger:

Tabell 1 (Respondentoversikt)

Navn:	Aldersintervall: (20-25 år/26-30 år/31-36 år/36-41 år/50-55 år)	Intervall for straffeutmåling: (Under 2 år/mellom 2-3 år/over 5 år)	Tidligere straffedømt?	Utdanningsnivå:	Jobb:
Gustav	Mellom 50-55	Under 2 år	Nei	Yrkesutdanning	Ja
Inge	Mellom 36-41	Mellom 2-3 år	Nei	Høyere utdanning	Ja
Eirik	Mellom 20-25	Mellom 2-3 år	Ja	Ingen utdanning utover grunnskole	Nei
Tommy	Mellom 31-35	Over 5 år	Ja	Høyere utdanning	Nei
Christian	Mellom 31-35	Under 2 år	Nei	Yrkesrettet utdanning	Ja
Remi	Mellom 26-30	Mellom 2-3 år	Nei	Ingen utdanning utover grunnskole	Nei
Preben	Mellom 20-25	Under 2 år	Nei	Ingen utdanning utover grunnskole	Nei
Fredrik	Mellom 20-25	Under 2 år	Nei	Ingen utdanning utover grunnskole	Ja

Å benytte intervall inndeling når det gjelder kategoriene for alder og straffeutmåling er særlig gjort med tanke på å ivareta respondentenes anonymitet. Den deskriptive oversikten viser flere sammenslåtte kategorier. Alder er inndelt i 5-års bolker og starter på 20-25 år og strekker seg til og med 50-55 år for å inkludere de eldste i utvalget. Videre ble intervallet for straffeutmåling inndelt i 3 bolker ut ifra doms lengde som de innsatte oppgav i intervjuene. Inndelingen ble satt til de som hadde en straffeutmåling på under 2 år, 2 til 3 år og til slutt 5 år eller mer. Respondentenes utdanningsnivå og jobbsituasjon beskrives også med anonymitetshensyn. Kun om de hadde høyere utdanning eller ikke er beskrevet, og om de på det nåværende tidspunkt hadde en jobb og gå til utenfor murene.

Kriminalomsorgen Region Vest har en god tradisjon med å samarbeide med ulike forskningsinstitusjoner, blant annet Universitetet i Bergen og Sosiologisk institutt. Etter godkjenning av prosjektet reiste jeg romjulen 2015 ut til avdelingen på mitt første besøk og delte ut informasjonsskriv til de innsatte. Videre fulgte en tidsperiode på vel tre måneder før et tilstrekkelig antall innsatte var rekruttert og intervjuet.

Noen bomturer ble det og jeg lærte at det var mer hensiktsmessig å gjøre avtaler med de innsatte. Dette var ikke helt problemfritt da avtalene jeg hadde flere ganger ikke ble noe av ettersom de innsatte hadde lagt andre planer, eller ikke var tilgjengelig for å snakke. Det kunne være flere grunner for at innsatte ikke følte for å snakke. Mine besøk ved avdelingen var på kveldstid ettersom de innsatte hadde frigang på dagtid. Konsekvensen av dette var at innsatte enkelte ganger heller følte for å slappe av alene etter en lang dag eller sosialisere med hverandre.

Betjentene jeg var i kontakt med var alle imøtekommende, men de skulle ikke bistå meg i rekrutteringen. De innsatte var en del av et tett samfunn og flere av dem var ikke alltid like vennlig innstilt til fengselsbetjenter. Mitt ønske var derfor å prosjektere meg selv som en nøytral tredjepart som kunne innby til tillit. Slik kunne min væremåte åpne for at de innsatte godtok meg som igjen kunne øke sjansene for å få et intervju. Denne refleksjonen er viktig å ha gjort seg ettersom dataene fra kvalitative intervjuer er et produkt av spillet mellom intervjueren og den som lar seg intervjuet (Silverman, 2011:164).

3.3. Biografiske intervjuer som utgangspunkt

I mitt prosjekt var utgangspunktet biografiske semi-strukturerte intervjuer hvor jeg stilte spørsmål basert på en guide som tok for seg respondentenes liv i tre faser. En *biografisk* fremstilling kan defineres som en historie som fortelles i nåtiden, om personens liv i fortiden og ens forventninger knyttet til fremtiden (Brannen & Nilsen, 2011b:609). En biografi inneholder videre tre avgjørende nøkkelementer: De faktiske hendelsene i en persons liv, betydningen disse har for han eller henne og tilslutt hvordan historien om hendelsene blir fortalt. Alle de tre elementene er avgjørende i biografiske intervjuer og må videre analyseres med referanse til de ulike lagene av kontekst som inngår i utfoldelsen av personens liv (Brannen & Nilsen, 2011b:609).

I alt inneholdt min guide 25 spørsmål og var strukturert i tre deler som tok for seg nåtiden, fortiden og hvilke tanker de innsatte gjorde seg om fremtiden. Et viktig aspekt i tilknytning til å foreta en slik strukturering var å få frem temporaliteten i det biografiske materiale som inngår når en har valgt å anta et livsløpsperspektiv. I

et biografisk livsløpsperspektiv vil menneskenes liv sees på prosessuelt ut ifra den konteksten av samfunnet som de levde i. Slik sett fremheves de historisk-biografiske sammenhengene som Mills var opptatt av.

3.3.1 Intervjuguiden første del: Hverdagen i fengselet

Intervjuguidens første del handler om hvordan de innsatte opplevde fengselshverdagen. Her fikk de spørsmål med temaer som hvordan de så på aktivitetstilbudet i fengselet, den sosiale omgangen med andre innsatte og den daglige kontakten med betjentene. I denne delen av intervjuet snakket de innsatte mye om de daglige rutinene i fengslet. Alt i fra vekkerutiner, arbeidsplikt i løpet av dagen og til hva de tok seg til på kveldene ble tatt opp. De innsattes syn på avdelingens tilstand kom også til overflaten i denne delen av våre samtaler. Ved å starte med det som var mest nærliggende for de innsatte og som kanskje var lettere å reflektere rundt åpnet spørsmålene om hverdagen fint opp for å komme inn på «tyngre» og mer personlige spørsmål om livene til de innsatte.

3.3.2 Intervjuguiden andre del: De innsattes bakgrunnshistorier

Del to av guiden tar for seg de innsattes bakgrunnshistorier. Her ble de innsatte oppmuntret til å huske igjen minner fra tiden rundt ungdomsskolealder og frem til i dag. Intensjonen var at de innsatte kunne snakke fritt om alt det de måtte huske eller følte var relevant i denne sammenhengen. De innsatte tok opp forholdet til familien i løpet av oppveksten og hvor de hadde bodd og miljøet de inngikk i. Ulike hobbyer og reiser de hadde opplevd ble også beskrevet i denne delen. De fortalte om både oppturer og nedturer de hadde hatt sammen med venner, familie eller kjærester. De fleste fortalte også hvordan de hadde gjort det med jobb og utdanning.

3.3.3 Intervjuguiden tredje del: De innsattes framtidsutsikter

Del tre tok for seg de innsattes framtidsutsikter. Her ble de innsatte spurt om hva de skulle komme tilbake til. Om de hadde en jobb som ventet, skole, fritidsaktiviteter eller andre sysselsettinger. De innsatte ble også spurt om hvordan de så for seg forholdet til familien når de kom ut og om de tenkte at de ville klare å holde seg unna å begå ny kriminalitet. Avslutningsvis ble de innsatte spurt om det var noen innsatte de hadde fått god kontakt med som de kunne ønske å se igjen på utsiden. I lys av hvordan de så på fremtiden tok flere av de innsatte i denne delen av intervjuet opp hvordan fengselsoppholdet hadde fått dem til å tenke at det var på tide og gjøre noe med livene sine. At det nå var på tide med en ny start med «blanke ark».

3.4. Transkribering av intervjuene

I intervjuene benyttet jeg meg av båndopptaker for å kunne transkribere intervjuene i ettetid. Å transkribere innebærer å oversette av muntlig språk og fremstilling til et skriftlig språk i form av tekst. I denne prosessen blir man som forsker stilt ovenfor en rekke problemstillinger av teoretisk eller metodisk art. I mitt transkriberingsarbeid ønsket jeg å ha så god oversikt som mulig og jeg transkriberte derfor alt av innhold fra intervjuene. Samtlige av intervjuene endte på mellom 20 – 25 sider, som til sammen utgjorde om lag 190 sider med tekst. Jeg hadde også en egen logg hvor jeg skrev inn notater eller poeng fra transkriberingen som jeg følte kunne være nyttige til den senere analysen. Når jeg transkriberte var jeg også opptatt av å få med om respondenten humret, kom med latterutbrudd eller på andre måter lagde nonverbale lyder som kunne beskrive hvilken stemning de var i når de snakket om ulike temaer.

Jeg transkriberte også egne oppfølgingsspørsmål og ellers andre utdypinger jeg selv kom med i løpet av intervjuet. I tillegg brukte jeg tid på å gi respondentene fiktive «navn», hovedsakelig i anonymitetssammenheng, men også for å lettere kunne assosiere deres ansikter og holdninger under intervjuene. Alle de fiktive navnene hadde for meg en spesiell tilknytting til virkeligheten og slik ble det for meg lettere å sette meg inn i respondentens meninger. Selv om arbeidet var omfattende følte jeg at det var nødvendig og lærerikt. Thagaard hevder i denne sammenhengen at et grundig transkriberingsarbeid vil styrke troverdigheten til datamaterialet (Thagaard, 2003).

3.5 Analyse

3.5.1 Typologisk inndeling

Intervjuene jeg foretok var basert på å kunne gi rike beskrivelser, eller *thick descriptions*, som ville gi et utfyllende bilde av hvordan de innsatte så på sine egne soningsforhold (Geertz, 2000[1973]). Ut ifra den påfølgende analysen og komparasjonen av det omfattende materialet ville jeg så være i stand til å foreta en typologisering av de innsatte i utvalget. Typologiene i seg selv kan ha ulike betydninger ut ifra konteksten de skal inngå i (McKinney, 1969). Som konsept for en case analyse kan typologier sees på helt tilbake til de rigide Weberianske idealtypene, som Webers eksempel om byråkratiet, til mer analyserende typologier vis mål er å være både klassifiserende, deskriptive og forklarende (Nilsen, 2012).

Mitt fokus på essensielle karakteristikk blant de åtte innsatte i utvalg var for meg svært nyttig i den analytiske prosessen og formet så de typologiske inndelingene. Spørsmål som var rettet mot når hendelser av betydning inntraff i livet til de innsatte og hvilke konsekvenser ulike hendelser hadde for dem var sentrale i denne utformingen. Etter en omfattende prosess ble de åtte respondentene i mitt utvalg fordelt i *fire innsatt-typologier*. Bakgrunnen for inndelingen var da hendelsesforløpet som ledet til fengselsdommen og egne beskrivelser de innsatte gav av sine kriminelle liv. De fire kategoriene med tilhørende antall innsatte fra utvalget var: De rasjonelt planlagte (Inge og Gustav), på skråplanet (Eirik, Preben og Remi), profesjonell løpebane (Tommy) og de impulsive (Christian og Fredrik).

Målet var å arbeide ut ifra en «grounded» metodologi hvor de ulike innsatt-typene og deres kjennetegn la grunnlaget for komparasjon dem imellom. I begynnelsen opplevde jeg det som utfordrende å skulle trekke ned hvordan de innsatte beskrev sine opplevelser til typologiske trekk som gjorde det mulig å skille dem fra hverandre. Her må en passe på og ikke ende opp med å begå feilskjær og bevege seg bort fra det som defineres som å arbeide innenfor et «grounded» rammeverk. I utformingen av metodologien for denne oppgaven fulgte jeg Stern sitt råd: «Get thee to a mentor» (Stern, 1994:221). Å ha en mentor, i form av en dyktig veileder eller en forskningskollega er uvurderlig i en slik prosess. En behøver noen som kan hjelpe en å navigere i feltet og som selv har god kjennskap til metodologien og bruken av denne.

Dataene som kom ut av de biografiske intervjuene var som nevnt tidligere strukturert i tre deler ut ifra guiden jeg benyttet meg av. Tilsammen ble de tre delene som en rød tråd i utformingen av analysekapitlene: *Nåtiden, fortiden og fremtiden*. I den første analysedelen hvor hverdagslivet stod sentralt ble elementer av Goffman sin teori om den *totale institusjon* benyttet for å forklare hverdagen som de innsatte inngikk i. Den *livsverden* som de var en del av beskrev flere av de innsatte som å inngå i en «boble» uten mye kontakt med vanlige A4mennesker. At de også beskrev hvordan de etter hvert utformet en egen måte å uttrykke seg på ble også beskrevet ut ifra Goffman sine teorier om fangenes innrullingsprosess og tilpasning til fengselslivet.

Fortiden inneholdt flere rike beskrivelser som ble benyttet i analysearbeidet til å sortere de innsatte inn i de ulike typologiene. På bakgrunn av historiene de fortalte fikk jeg et omfattende datamateriale som åpnet opp for flere muligheter. Utfordringen her lå i å skille ut viktige biter av informasjon som kunne omsettes til kjennetegn i typologiene. Eksempelvis beskrev tre av de innsatte en svært trøblete oppvekst med mye uroligheter, splittelser i familien og småkriminalitet noe som

etter hvert ble omgjort til kjennetegn på denne gruppen og fungerte som forklarende faktorer til å sortere dem inn i skråplan-typologien.

Det siste analysekapittelet tar for seg tolkninger av hvordan de innsatte beskriver sine framtidsutsikter. For å kunne gi et konkret bilde av fremtiden var det nødvendig å foreta en inndeling av fremtiden sett ut ifra deres drømmer, håp og planer. En slik konseptualisering var med på å trekke ned informasjonen de innsatte kom med til et nivå som kan forsås av folk flest og som i forlengelsen kunne si noe om hvordan innsatte tenker ut ifra et livsløpsperspektiv. Tidshorizontene de innsatte opererte med i denne sammenhengen var også et tilbakevendende tema. Å knytte planene til hendelser i tid og rom gjorde det mulig å få informasjon om når de innsatte så for seg at ulike mål skulle oppnås. Samtidig gjorde det enklere å skille hva som fremstod som små eller store drømmer, håp eller planlagte gjøremål.

En av studiens hovedutfordringer er at det i et livsløpsperspektiv ofte dreier seg om *endring*. Å skulle analysere endringer som kun var baserte på kvalitative intervjuer gjort på et bestemt tidspunkt kan by på både validitets- og reliabilitetsproblemer. Det å skulle måle eller konkludere ut ifra et målepunkt lar seg vanskelig gjøre. Mitt ønske for løsningen på dette problemet ville her ha vært og helst ha kunne besøkt de innsatte igjen etter noen år. Jeg kunne da ha intervjuet dem igjen om hvordan fremtiden de snakket om første gangen og planene de hadde ble slik de hadde forestilt seg.

Siden jeg her har antatt et livsløpsperspektiv har jeg i stor grad heller støttet meg på de innsattes egne beskrivelser av sine fremtidsplaner og hvilken betydning fremtidsplanene ville ha for dem i et lengre tidsperspektiv. I intervjuene forsøkte jeg å ta opp elementer knyttet til endring i samtalene. Spørsmål i retning «ser du for deg at det blir annerledes når du kommer ut?» kunne innby til refleksjon rundt hvilken vei de ønsket å ta videre i livet.

3.6. Data, validitet og overførbarhet

Selv om studien jeg har gjennomført baserer seg på et lite utvalg påpeker Silverman at selv små utvalg kan gi en betydelig innsikt (Silverman, 2011:392). En annen viktig faktor i kvalitative studier er også hvilke konsekvenser utvalgskriteriene har for overførbarheten (Thagaard, 2003:184). Som forsker må en se om det er trekk ved utvalget som kan gjøre analysen mindre overførbar dersom en skulle velge å se på innsatte ved andre åpne avdelinger. Thagaard gjør et skille mellom empirisk overførbarhet og fortolkningens overførbarhet. I en slik sammenheng vil det å kunne produsere en omfattende mengde data om de innsatte være av betydning

når en så skal utdype tolkningene slik at overførbarhet på bakgrunn av analysen er mulig (Thagaard, 2003:184).

Rundt om i Norge eksisterer det andre åpne avdelinger som kan ha andre tilbud enn avdelingen hvor jeg rekrutterte mine respondenter. Dette kan være tilknyttet til avdelingens beliggenhet og utforming. Bastøy, som er en åpen avdeling som ligger på en øy i Oslofjorden, blir her et eksempel på en avdeling som har en ganske annen utforming enn avdelingen jeg besøkte. På Bastøy får innsatte være mye ute i friluft, de får ha kontakt med dyr og de får muligheten til å delta i gårdsdrift. Til sammenligning får de innsatte i mitt utvalg ikke mulighet til å delta på like mange aktiviteter. Men i vinterhalvåret fikk de likevel mulighet til dra på skidager og på sommeren kunne de bli med på fotturer i fjellet eller byvandring.

Sett ut fra overførbarhet kan det tenkes at mine respondenters beskrivelse av sin hverdag ved avdeling D ville være ulik fra innsatte på Bastøy. Innsattes beskrivelser av hverdagene farges av tilbudene de får. De åpne avdelingene følger likevel noenlunde samme mal, og innsatte må fremdeles forholde seg til samme regelverk for å få muligheten til å sone ved en åpen avdeling. Fengselet og avdelingen blir i mine studier et bakteppe for å beskrive den sosiale arenaen de innsatte inngikk i.

Innenfor kvalitative forskningsopplegg stilles andre krav enn dem som omhandler kvantitative fremgangsmåter. Blant annet stilles det krav til materialets reliabilitet, dets validitet og studiens generaliserbarhet til samfunnet for øvrig. Om reliabilitet sier Silverman at en kan møte denne utfordringen ved å standardisere metodene som benyttes. I dette inngår bruken av feltnotater og loggbøker eller forberedelse av transkripter (Silverman, 2011:367). Silverman argumenter også for at reliabiliteten i undersøkelser kan forbedres ved å la flere forskere sammenligne analyser av de samme datasettene.

I følge Silverman kan validitet defineres som bekreftbarhet (Silverman, 2011:383-384). For å kunne oppnå en slik form for bekreftbarhet må forskeren selv være kritiske til egne tolkninger. I tillegg bør en klargjøre det grunnlaget tolkningen baserer seg på. I en analysesammenheng er det eksempelvis viktig å presentere det empiriske materialet nøyaktig, slik at leseren selv kan gjøre en vurdering av graden av overførbarhet (Kvale et al., 1997).

Selv i et lite utvalg unngår en ikke å krysse inn på store temaer som tok opp respondentens holdninger til øvrige samfunnsstrukturer eller andre sosiale fenomener. Likevel gjør ikke kvalitative studier seg direkte gjeldene for statistisk generalisering. Kvalitative caser derimot kan likevel være relevante i den store sammenheng ut ifra deres eksterne validitet. Dette betegner den muligheten en

har til å generalisere resultatene av en undersøkelse til andre populasjoner og andre kontekster enn dem undersøkelsen er utført i. Silverman sier det slik: «

[...] by thoroughly examining a small number of cases, the researcher may explore in-depth the contextual dimensions that influence a social phenomenon» (Silverman, 2011:392).

Innsatte i fengsel er en gruppe mennesker mange uttaler seg om uten at de selv noen gang har sett innsiden av et fengsel. Det gjøres derfor flere generelle antakelser ute i samfunnet om innsatte, og hvorfor de har blitt satt i fengsel. Likevel er slike antakelser gjerne ikke forankret i dybdekunnskap, noe jeg ønsker å endre på ved å bidra med en studie om innsatte på bakgrunn av et livsløpsperspektiv.

3.7. Forskningsetiske betraktninger

I utformingen av mitt forskningsprosjekt fulgte jeg de retningslinjer som en akademisk oppgave er underlagt. Prosjektet ble meldt til NSD, Norsk senter for forskningsdata og godkjent av dem. Jeg utarbeidet i tillegg en egen prosjektbeskrivelse etter å ha vært i dialog med Kriminalomsorgen Region Vest for å få tilgang til innsatte i Bergen fengsel. Vedlagt med prosjektbeskrivelsen fulgte også en anbefaling fra min veileder og orientering om min status som masterstudent ved Sosiologisk institutt. Jeg måtte så vente på at fengselet behandlet søknaden, noe som var en tidkrevende prosess, men endte med godkjenning.

Etter godkjenningen av prosjektet utarbeidet jeg en intervjuguide som vektla åpne spørsmål samt et informasjonsskriv til de innsatte. Jeg var også bevisst på å kommunisere at ved å stille opp i prosjektet var de innsatte garantert anonymitet. Jeg understreket her min taushetsplikt og at alle data ville bli behandlet konfidensielt, og ikke bli delt med andre. De som stilte hadde også mulighet til å trekke seg fra undersøkelsen dersom de ønsket det. Jeg passet på å fremheve at dersom noen ønsket å trekke seg ville intervjudataene bli slettet og ikke inngå i oppgaven. Slik jeg opplevde det gav de innsatte inntrykk av at de stolte på meg og ikke anså meg som representant for «systemet⁷».

For meg virket det som respondentene var inne i en «god driv» i løpet av våre samtaler. Mitt inntrykk var at flere i utvalget ble engasjerte av samtale og at de da kanskje glemte seg litt når det gjaldt å avsløre detaljer. På bakgrunn av deres fortellinger ble jeg tilslutt sittende igjen med et detaljert materiale. Men de etiske betraktningene er her av stor betydning for en forskers integritet, og detaljene måtte gjennomgå en omfattende anonymiseringsprosess før jeg følte meg trygg på

⁷ For en utdypelse av systembegrepet til innsatte se fengselsordliste i vedlegg

at de kunne benyttes i oppgaven. Jeg ønsket ikke at respondentene skulle risikere noen form for represalier på grunn av bekymringer eller frustrasjoner de hadde delt med meg.

4 De innsattes hverdag

4.1. Innledning

De innsatte jeg kom i kontakt med fortalte mye om hverdagslivet i fengselet og hvordan det var å sitte på en åpen avdeling. Spørsmål knyttet til hvordan de innsatte fungerte i det daglige, møtet med rutiner og plikter, og det å måtte samhandle med andre innsatte dannet grunnlaget for analysen som fulgte. Mine første møter med de innsatte fant sted i romjulen 2015. Det betydde at det var kaldt og mørkt ute med enkelte vinterstormer på besøk. At tiden på året påvirket de innsattes syn på hvilke muligheter de hadde, både til aktiviteter og til sosialt samvær, var en interessant observasjon. Årstidens klima gjorde det lite fristene å bevege seg utendørs men innbydde i større grad, til å finne på aktiviteter innendørs noe jeg observerte ved å finne dem engasjert i sosiale aktiviteter.

De innsattes beskrivelser av formelle og uformelle hierarkistrukturer, det sosiale samværet på husene⁸ og forholdet til kontaktbetjenten, blir løftet frem i dette kapittelet. I analyseprosessen ble det klart for meg at innsatte i norske fengsler deler flere likehetstrekk til den «totale institusjonen» slik Goffman beskrev den. Goffman sine observasjoner benyttes av flere forskere også i dagens forskning på innsatte i fengsel (Smith, 2005). Jeg vil derfor anvende flere av Goffman sine begreper når jeg beskriver hverdagslige hendelser i fengselet

Et sentralt element blir hvordan en som innsatt i en total institusjon sakte men sikkert blir en del av «the inmate world», eller fangenes livsverden (Goffman, 1961). Perspektivet vil her benyttes til å analysere relasjonene som oppstår mellom de innsatte og videre hvordan de opprettholder eller bryter med et slikt fellesskap.

4.1.1 «Norske fengsler er best i verden?»

Fengselet omtales i flere medier som et hotellopphold hvor de innsatte har det så godt at de nærmest nekter å forlate fengselet (Aftenposten, 2011). De ser på soningstiden som en litt «forlenget sommerferie», før de skal slippes ut for så å

⁸ . Se beskrivelsen av avdeling D i innledningskapitlet.

fortsette det kriminelle livet. I en antologi⁹ publisert av Ugelvik og Dullum om nordiske fengselsforhold i 2011, viser Ugelvik til eksempelet hvor Times Magazine i 2010 omtalte det på den tiden nybygde Halden fengsel i Østfold som verdens mest *humane fengsel*. I artikkelen var det særlig vektlagt at cellene var utstyrt med flisbelagte bad, flatskjermer og vinduer uten gitter¹⁰ (Oslo fengsel, 2016).

Ugelvik og Dullum hevdet i sine publikasjoner at fengselsforholdene i Norge er mer humane enn i en rekke andre land det ville være naturlig å sammenligne seg med. Samtidig fremhevet forskerne at «gode» fengselsforhold ikke nødvendigvis var ensbetydende med at det ikke medførte store belastninger å være innesperret og frihetsberøvet (Ugelvik & Dullum, 2012). Varetekt og isolasjon over en lengre periode ble her trukket frem som eksempler på dehumaniserende praksiser som eksisterer i norske fengsler i dag, og som påvirker innsatte negativt (Nasjonal institusjon for menneskerettigheter, 2012).

Flere av mine respondenter ville nok vært både enige og uenige i de ulike karakteristikkenes om soningsforhold som er gjengitt og slik danner diskusjonen om hvordan innsatte har det i fengsel. Sett *utenfra murene* er det et interessant motstykke til hvordan de innsatte selv beskriver forholdene *sett innenfra*. I den videre diskusjonen vil jeg derfor starte med å se på hvordan respondentene i utvalget mitt selv beskrev livet ved avdeling D.

4.2. Hverdagen ved avdeling D – forutsigbarhet i rutiner

I fengselet, både inne bak murene på lukket avdeling og ute på åpen avdeling kan man si at hverdagene er relativt forutsigbare, med faste innarbeidede rutiner som de innsatte må følge og rette seg etter. De innsatte ble vekket til faste tider om morgenen hvor de i den påfølgende timen selv (enten alene eller sammen) lager frokost for så å gjøre unna morgenstellet. Derfra varierer aktiviteten til den enkelte innsatt på avdelingen ut i fra hvilke gjøremål de hadde for dagen. Tabellen under gir en generell oversikt over hvordan en vanlig dag kunne fremstå med aktiviteter i kolonne 1 og til hvilket klokkeslett de ble gjennomført i kolonne 2:

⁹ Bakgrunnen for boken var forskernettverket Scandinavian Studies og Confinement research network (SSC) i oktober 2009 arrangerte et seminar med kriminologen John Pratt fra New Zealand.

¹⁰ Originale artikkelen er dessverre fjernet fra Times Magazine egne nettsider, men tilgjengelig på Oslo Kretsfengsels egen nettside.

Tabell 2. – timeplan for innsatte

Aktivitet:	Klokkeslett:
Vekking	07.15
Frokost	08.00
Frigang skole/arbeid	09.00 – 17.00
Middag	17.00 – 20.00 (lager middag selv)
Ansattmøte	18.00
Diverse aktiviteter	18.00 – 21.00
Selvstudier/annet	18.00 – 22.00
Innlåsing	23.00

Mange av dem jeg snakket med var i jobb i selve fengselet eller utenfor. Andre benyttet tiden til å studere eller ta fag ved en lokal videregående skole som hadde en samarbeidsavtale med avdelingen. Dersom man hadde uavklart jobb/skole status eller befant seg «imellom» i påvente av utfall i søknadsbehandling eller annet, ble man igjen på avdelingen samtidig som de andre innsatte hadde frigang. På ettermiddagen når de fleste innsatte var kommet tilbake fra enten jobb eller skole spiste de gjerne middag sammen på de ulike husene.

De innsatte handlet maten selv og hadde felles ansvar for et kjøleskap og eget kjøkken på huset. Forholdene var her tilrettelagt for at de kunne ha mye sosial omgang sammen. En aktivitet som Gustav omtaler positivt:

«[...] tatt på meg av å lage middag hver dag stort sett til alle og de har satt veldig pris på det da liksom takket meg for jeg har gjort noe så gale så jeg har kunnet kommet og laget middag til dem da [latter] en god hobbykokk da. Så det er litt sånn viktig å ha et knutepunkt med middagen da.» (Gustav)

Gustav fortalte at middagene både var et naturlig samlingspunkt og en møteplass for de innsatte. For Gustav selv fungerte «middagsmøtene» også som en arena hvor han selv fikk vist kvaliteter han ellers måtte ha holdt for seg selv om de innsatte ikke fikk lage mat sammen. Gustav hadde selv gitt fra seg gode oppskrifter på både klippfisk og fløtepoteter til betjenter og en av dem hadde rost ham for sine evner.

Gustav, som jeg plasserte inn i *typologien av rasjonell planlagt* (økonomisk kriminalitet), var i kraft av både sin rolige væremåte og lederegenskaper foreslått

som tillitsmann¹¹ en rekke ganger. Han var en mann som gjerne ble lyttet til og virket å være godt likt av de andre innsatte. I timeplantabellen gjengitt over var det mye «tid» til overs når middagen var unnagjort. Klokken var gjerne bare mellom 18-19 på kvelden og de innsatte hadde derfor mye «fritid» hvor de stod mer eller mindre fritt til å gjøre hva de ville.

I våre samtaler fortalte de innsatte meg at de kunne disponere denne tiden selv. Flere av dem trakk da frem at det ikke var så mye å ta seg til. En kunne gå tur på området etter avtale med betjentene, benytte seg av et lite trimrom med apparater eller tilbringe tid i fellesarealene/TV-titting sammen med de andre innsatte. Husene lå som jeg har vist fra bildet av avdelingen tet sammen og de innsatte stod fritt i å bevege seg mellom husene. Mitt inntrykk var likevel at dersom det ikke var fellesaktiviteter satt i gang av de innsatte selv oppholdt de seg oftest på sitt eget hus eller på rommene (cellen). I selve fellesarealet på hvert hus kunne de innsatte se på TV, spille kort eller brettspill. Mens jeg var der var strategispillet Risk særdeles populært på et av husene:

«Vi er liksom «brettspillhuset» for å si det sånn [humrer]. Så folk sitter og spiller risk hos oss i fire dager. Nå.. det riskspillet som holder på nå det er på fjerde dagen nå... samme spill. Men da er det liksom de samme faste.» (Fredrik)

Beskrivelsene Fredrik kom med var med på å bidra til en forståelse av at dersom de innsatte selv ønsket så var mulighetene tilstede for å samles og sosialisere rundt ulike aktiviteter slik som her hvor de spilte strategispill. At de innsatte også spilte Risk som gjerne kan gå over lang tid vitnet også om at de virkelig var interessert i å oppholde seg sammen og sosialisere på tvers av husene. Fredrik, som inngikk i typologien *de impulsive* var heller ikke alene i en slik beskrivelse av det sosiale samværet. Flere av de andre som Eirik fra typologien *på skråplanet*, deltok også i spillekveldene og beskrev dette som en fin og sosial kveldsaktivitet.

Av andre aktiviteter på kveldstid var muligheten til selvstudier eller skriving av søknader og brev. Innsatte som ikke ønsket å sitte på rommet eller hadde behov for PC kunne da bevege seg til datarommet. Datarommet lå for øvrig vegg i vegg med både treningsrommet og visitorrommet (besøksrommet), hvor jeg gjennomførte mine intervjuer. Mens jeg satt i visitorrommet mellom intervjuene observerte jeg ofte at både datarommet og treningsrommet ble hyppig besøkt. Det tyder på at de innsatte var aktive på kveldstid.

Felleskjøkkenet på husene var også slik at man kunne lage seg mat på kveldstid utenom de store måltidene. Denne maten måtte man i så fall kjøpe selv, og de

¹¹ En tillitsmann tar opp de innsattes saker og har løpende kontakt med fengselet i saker som gjelder fritidstilbudet til innsatte.

innsatte hadde ikke all verdens budsjett. Det begrenset denne muligheten. I timeplanen var klokken 23 et viktig tidspunkt på kvelden. Da var det innlåsing og de innsatte måtte være på sine egne hus hvorpå de ble innelåst for natten.

Ettersom avdeling D var en *tillitsavdeling* var det å overholde slike regler kanskje av enda større betydning enn ellers. Brudd eller avvik fra rutiner eller timeplanen kunne medføre strenge reaksjoner som å bli sendt inn igjen på lukket avdeling:

«[...] Her er det jo tillitsbasert sant hvis du driter deg ut så er det rett inn igjen til der du kom fra og der er det frihetsberøvelse for der er det tjuetre timer i en celle. [...] Eneste som er... det er jo det klokken elleve i ukedagene så skal du være på ditt eget hus men de kommer inn i to tiden og sjekker hvem som er våken. Så det er jo litt sånne ting som er litt sånn «leirskole».» (Fredrik)

Fredrik bekrefter her avdelingens status som tillitsavdeling og følelsen av at den er et «gode» de kan miste. Fredrik tok også opp sine søvnproblemer. Av prinsipp nektet han å ta sovetabletter. At de «faste» hverdagsrutinene i fengselet derfor ble en påkjenning og ikke tilpasset hans egne rutiner kom til uttrykk:

«[...] vi har to arbeidsbetjenter og nå har jeg ikke møtt han der ene... sjefen.. men han andre er sånn ja du må lære deg og stå opp klokken åtte om morgenen. Nei, jeg begynner på jobb klokken tre. Og det er en grunn for at jeg har valgt det yrket [jobb i utelivsbransjen] for jeg sover ikke om natten. [...]» (Fredrik)

Hvordan prinsippene knyttet til straff og kontroll virket inn på respondentene får vi en indikasjon på ut fra situasjonen Fredrik sine beskriver i sitatet. Som også Mathisen poengterer vises motstand blant innsatte gjerne i mindre «former» (Mathiesen et al., 1965). Fredrik hadde store søvnproblemer og han hadde derfor vansker med å tilpasse seg reglene fengselet påla ham. Fredrik sin form for motstand ble i dette tilfellet å bemerke ovenfor betjentene at han ikke var klar for å stå opp, da dette var for tidlig for hans «klokke». Tanken bak er likevel at Fredrik er en innsatt, han må følge de regler som fengselet har bestemt, selv om dette skrider mot hans egne ønsker (Hammerlin, 2008). For Fredrik var det å måtte «lære seg» å stå opp klokken åtte ensbetydende med betjentenes lite villige innstilling til å se hans side av saken, noe han ønsket å protestere på.

Hverdagene i fengselet ble en helt annen enn den hverdagen Fredrik var vant til da han var fri. Det ble en kilde til konflikt for Frederik. Clemmer støtter et slikt syn og viste til at fengselet gir innsatte «institusjonskompetanse» og at de i løpet av sin tid i systemet sakte men sikkert blir *prisoniserte* (Clemmer, 1958). Å skulle klare seg innenfor murene gir nødvendigvis ikke så mye «livskompetanse» som i Fredrik sitt tilfelle. For Fredrik ble livet innenfor murene ulikt det livet han levde ute.

4.3. Betjentene i fengselet – vokter eller omsorgsperson?

Betjentene har i utgangspunktet en dominerende relasjon til innsatte, ettersom betjentene har en lovpålagt rett til å kunne utøve fysisk makt ovenfor dem. Gjennom tvangsmetoder, som direkte bruk av fysisk vold, våpen eller innlåsing kan betjentene ta kontroll over de innsatte. Som Christie skriver: «Mennesker med makt kan påføre pine.» (Christie et al., 1982:85). For betjentene ved en åpen avdeling er det derimot svært uvanlig at en går til fysiske skritt. Som et ledd i tilbakeføringsprosessen bærer ingen betjenter på åpen avdeling uniform og de benytter i større grad verbale trusler ovenfor innsatte som gjør motstand. Ut ifra mine samtaler med innsatte var inntrykket at det mest effektive virkemiddelet til betjentene var å frata de innsatte *goder* eller personlige eiendeler. Eksempelvis ble det å sone på en åpen avdeling sett på som et gode av de innsatte. Trusselen med å bli sendt inn igjen til langt mindre frihet ble derfor i seg selv et svært effektivt kontrollmiddel fra betjentenes side.

I fengsel er det slik at der er enkelte betjenter de innsatte *må* ha kontakt med og der er noen kontaktforhold som er mer opp til den innsatte selv. Eksempler hvor kontakten er mer valgfri kan være i Gustav sitt tilfelle, hvor han selv valgte å dele matoppskrifter med en av betjentene. Alle innsatte skal allikevel ha en *kontaktbetjent*¹² som fungerer som bindeleddet mellom den innsatte og fengselet. Birgitte L. Storvik sier dette om en kontaktbetjents oppgaver:

«Kontaktbetjent er en betjent som skal støtte og motivere et bestemt antall innsatte til å arbeide målrettet med sitt opphold i fengselet. Alle innsatte skal få tilbud om en kontaktbetjent» (Storvik, 2011:118).

Som et bindeledd skal kontaktbetjenten hjelpe den innsatte med søknader eller bistå i korrespondansen med offentlige etater eller andre etater utenfor fengselet. En kontaktbetjent er fra fengselets side tiltenkt både som en ressursperson og som en støttespiller for den innsatte. I samtaler med kontaktbetjenten skal den innsatte sine individuelle behov kartlegges og en soningsplan legges. Kontaktbetjentens rolle er her knyttet opp imot prosessen med å minske den kriminelle adferden. En rolle som innebærer at den innsatte skal få nødvendig hjelp og støtte fra sin kontaktbetjent til å planlegge tiden i fengselet og livet som venter etterpå.

Alle mine respondenter ble spurt om hva de tenkte om betjentene mer generelt og i særlig grad kontaktbetjenten. Innad i de typologiske inndelingene jeg foretok av de innsatte og på tvers av alder og bakgrunn hadde respondentene mine ulike

¹² Se fengselsordliste i vedlegg for utdypelse av kontaktbetjent.

meninger om i hvor stor grad kontaktbetjentene hadde hjulpet dem. Christian fra typologi *den impulsive* beskrev betjentene slik:

«Det er jo blandede følelser der og... enkelte har du jo hatt et dårlig inntrykk av men så har det forandret seg jo mer du blir kjent med dem. Og andre har gått andre veien igjen. De du hadde et godt inntrykk av har gått andre veien igjen og blitt litt mer negativt. [...]» (Christian)

Når han videre snakket om «hvem som jobber og hvem som ikke» var dette et uttrykk for at det kunne være forskjeller i hvor stor innsatts betjenten la ned til å hjelpe de innsatte. Det kunne dreie seg om helt hverdagslige saker som å låse opp en dør eller sende inn søknadspapirer. Men Christian siktet også til hendelser som han selv syntes var mer alvorlig:

«Forskjellige problemer har folk og de må ta det seriøst. Sånn som han ene som reiste hjem sist nå fra huset, han som jeg hadde hatt best kontakt med da... han hadde jo sukkersyke for eksempel og diabetes. Fikk jo ikke lov til å ta sprøyten på rommet måtte jo ha dagsdose og sånn... men det kunne jo gå et døgn før han fikk dosen sin så... siste tiden her nå... og det skjedde jo igjen han var jo skamdårlig flere ganger fordi at han ikke fikk medisinen sin. De klarer ikke å gjøre jobben sin her. «Ja vi skal sjekke, vi skal sjekke» istedenfor å slå i boret og ja dette skal vi sjekke med en gang og ta det seriøst. Det er jo dødelig sånne ting.» (Christian)

I sitatet gav Christian uttrykk for hva han tenkte om en slik måte å behandle en annen innsatt, som for han hadde blitt som en venn. Christian virket heller mer oppgitt over systemet ved at vennens sprøytebehov ikke ble tatt alvorlig. Tommy som inngikk i typologien *profesjonell løpebane* var en av dem som hadde mest soningserfaring av alle de innsatte jeg møtte. Han sonet nå en dom på over 5 år. Tommy var svært kritisk til systemets behandling av innsatte:

«Ja altså... mennesker er mennesker og alle er forskjellig for å si det sånn. Noen kan være skikkelig rævhål. Nedlatende mot deg, nedlatende holdning... mener egentlig at du skal bare innrette deg etter systemet uansett. Om det er feilt eller galt så skal du bare gjøre det de sier og holde kjeften din igjen. Noe som kan være ganske provoserende. [...]» (Tommy)

Tommy trakk frem at noen betjenter kunne være en skikkelig plage, mens andre var mer «tålelige». Dersom en ikke innrettet seg etter «systemet» ville tiden i fengsel bli vanskelig å holde ut. Tommy sikten i denne sammenhengen til hvordan betjentene hadde sine «metoder» som kunne brukes for å gjøre hverdagen vanskeligere dersom de innsatte ytret motstand. De innsatte kunne bli pålagt hyppigere urinprøver, kortere lufting, eller trening av søknader. De kunne også risikere å få fjernet personlige eiendeler fra cellen.

Goffman sine observasjoner kan i dette tilfellet anvendes. Gjennom å få sine effekter¹³ beslaglagt i form av stripping og trimming av sitt «identity kit» utsettes innsatte for en forurensing av selvet (Goffman, 1961). Tommy ønsket å få frem hva som kunne skje dersom noen forsøkte seg på motstand. Konsekvensen av å havne

¹³ Se fengselsordliste for omtale av innsattes effekter.

på «feil side» med en eller flere betjenter kunne føre til begrensninger i materielle og hverdagslige goder i følge Tommy.

Flere av de innsatte jeg møtte var likevel personer som ikke lot seg påvirke i like stor grad som Tommy. Enkelte av dem, som Inge fra typologien *rasjonell planlagt*, sa selv at han var i stand til å sette seg inn i sin egen situasjon og hvilke rettigheter han hadde som innsatt. Inge var høyt utdannet og hadde hatt jobb som saksbehandler. Inge trakk derfor frem at han hadde få problemer med å forfatte egne søknader eller styre soningen inn i et løp som passet ham.

Det var selvfølgelig ikke alle som hadde slike ressurser og særlig de tre respondentene i typologien *på skråplanet* Remi, Eirik og Preben hadde lite utdanning. Denne gruppen var i større grad enn Inge avhengig av en kontaktbetjent som fungerte som en støttespiller og hjelpe dem med søknader. Men ettersom innsatte gjerne danner et eget fellesskap, ble Inge sine ferdigheter i søknadsskriving etterspurt av andre innsatte. Når han ble spurt bekreftet Inge dette ved å si at han gjerne var «over middels populær» blant de andre innsatte grunnet sine ferdigheter.

4.4. Sosialt miljø i fengselet: «Man har dem man har»

I sin bok *«Kan fengselet forsvares?»* nevner Thomas Mathisen at det og ikke skulle ha et forhold til noen utenfor fengselsmurene kan sees på som en pine for innsatte. Selv om enkelte får besøk av familie, venner eller andre har slike besøk en begrenset tidsramme. Dette medfører at de innsatte blir isolert fra sine nærmeste mesteparten av tiden de sitter inne. En kan påpeke at i fengselet så er det mulighet for å ha lengre besøk av hele familien, inkludert barn i egne «familieleiligheter». Men i fengselet er det få slike leiligheter, og en må søke om brukstillatelse i god tid på forhånd. Besøkene vil også være preget av at kontakten er sterkt begrenset og underlagt reglene som gjelder, både for den innsatte og de besøkende (Mathiesen, 1995:192).

I våre samtaler tok de innsatte opp flere utfordringer knyttet til det at en blir «tvunget» til å inngå i et sosialt miljø som kun består av andre innsatte. De innsatte jeg intervjuet snakket mye om hvordan hverdagen var preget av og ikke kunne se sine kjære når en selv ønsket. Dersom de innsatte ønsket ringe ut var en henvist til

en gammel rød telefonkiosk¹⁴ som stod ved inngangen til selve avdelingen. Prisene for å ringe ut var i tillegg svært høye ut ifra de innsattes budsjett¹⁵, noe som ikke innbydde til å ha lengre samtaler. Flere av de innsatte fikk likevel besøk ved jevne mellomrom, men trakk frem hvordan det ikke var lett å skulle ha noen form for familietid i selve fengselet.

Noen av de innsatte, som Eirik, løste utfordringene ved å få innvilget permtid knyttet til høytider som jul. Som Eirik trakk frem var påkjenningen ved å være frihetsberøvet under høytider sterk:

«Mest utfordrende... er hvis jeg ringer en kamerat eller familie og... der er det god stemning da og så ligger du på røret og så sitter du her da... kan ikke være med på noen ting og... jeg turte på perm på julaften. Hjem til familie, spiste middag... koste meg skikkelig da. Og så måtte jeg bare hoppe inn igjen i bilen og tilbake bak murene og inn på en celle. Det er jo litt utfordring. Så jeg er på en måte glad for at jeg ikke har [barn] akkurat nå da. At du ikke får se de akkurat når du... ja det er mange som har barn her og da merker man på dem at det er litt tungt.» (Eirik)

Eirik var nesten takknemlig for at han selv ikke hadde familie med barn som ventet på utsiden. Andre i utvalget som hadde både familie og barn gav uttrykk for hvor tøft det kunne være og ikke se barna eller sine kjære, spesielt når det var høytider inne i bildet. Familien var for mange av de innsatte et sterkt holdepunkt i en ellers mørk og monoton hverdag. Å kunne få se dem igjen, uten å måtte tenke på at de var på «tilmålt tid», var noe flere innsatte i utvalget så frem til. Etterpå bar det likevel tilbake, inn på en celle og de samme menneskene som var der da de dro. Spesielt når det var vinterstid som gjorde det ugjestmildt å oppholde seg utendørs ble de innsatte mer passive og så helst gjerne på TV eller hadde samtaler i fellesrom.

Forhold som Eirik tok opp bidro til at det kunne utvikles en litt pragmatisk «man har dem man har» holdning knyttet til det sosiale miljøet ved avdelingen. Enten en likte situasjonen eller ikke så hadde en kun de andre innsatte og betjentene som en kunne sosialisere med. Remi var en av dem som snakket om hvordan de sosiale miljøer ble «skapt» av de innsatte ved avdelingen:

«Folk har «klikker» sånn som det er på videregående eller på «high school», du har ditt og de du vil omgås med. Veldig ofte.. som sagt... siden vi er et mini-samfunn... vi blir tvunget veldig ofte inn i samhandling. Det er mange som er her som jeg ikke har snakket med en gang. Jeg har ikke noe interesse i å snakke med dem liksom. [...]» (Remi)

¹⁴ De røde telefonboksene er godt kjent i Bergensområdet og står nå som antikvitetiske og vernede symboler. For mange assosieres de gjenværende nå kun med et fjernt minne om hvordan det var i «gamle dager» (Bergens Tidene, 2007).

¹⁵ Se fengselsordliste i vedlegg for dagpengebeløp.

I beskrivelsene benyttet Remi frasen «å tvinges til samhandling». Et utsagn som vitnet om at bekjentskapene han gjorde skyldtes at han fikk få valg når det kom til hvem han kunne omgås med. Det sosiale miljøet bestod utelukkende av andre innsatte, som en på et eller annet nivå måtte forholde seg til. Innsatte opprettet da «klikker» med dem de delte flest felles interesser med.

En annen metode kunne være å ha minst mulig kontakt. Remi sine beskrivelser gir kanskje en indikasjon på at han selv var en av dem som inngikk i en «klikk» og ignorerte resten. Remi står her i kontrast til Gustav sine opplevelser av det sosiale fellesskapet. Gustav trakk frem hvordan de på huset han bodde på samlet seg rundt middagsbordet og kunne ha hyggelige øyeblikk sammen. Syn som hos Remi og Gustav var ikke uvanlige men fremhevet her at selv på en liten avdeling kunne ytterpunkter skapes. Ytterpunkter gjorde seg særlig gjeldene når de innsatte beskrev det sosiale miljøet. At man ikke ønsket å bli bedre kjent, slik som Remi nevnte, skal i denne sammenhengen heller ikke omtales som negativt. Enkelte ønsket rett og slett bare å komme seg gjennom soningen, uten å knytte for mange bånd eller kontakter med dem de møtte på veien.

4.5. Dommens betydning: «Noen er jo mer åpen om det enn andre igjen»

I våre samtaler om hvordan de innsatte så samhandlet med hverandre i hverdagen kom vi inn på temaet om hva en er dømt for tidligere har noe å si når en sitter inne. En kan gjerne tenke at ulike dommer kan fungere som former for «statussymbol» eller motsatt, at de kunne medføre stigmatisering og utelukkelse fra fellesskapet. Mennesker plasserer seg selv gjerne ut ifra hvordan vi definerer andre. For innsatte i et fengsel kan hva en er dømt for bli en form for statussymbol inne i fengselet. Denne statuskulturen kan så være avgjørende for hvor på rangstigen innsatte ender opp og hvor mye innflytelse de får. Særlig i amerikanske fengsl (Rufino et al., 2012) er en slik hierarkisk struktur svært synlig blant innsatte. De kjemper her innbyrdes om makt og posisjon. Gjengledere eller ran- og voldsdømte topper ofte popularitetslisten i slike fellesskap.

Selv om det i norske fengsler ikke er en like fremtredende struktur fortalte de innsatte fremdeles om at dom kunne ha en betydning. I et fengsel har man kun andre innsatte å sammenligne seg med og slik kan hva en soner for bli et viktig tema som bidrar til å definere de sosiale skillelinjene. Mennesker forandrer og tilpasser seg når de blir innsatte. Som Goffman trekker frem og som jeg vil vise i analysen benyttet de innsatte seg av ulike tilpasningsformer for å kunne tilnærme seg

fengselshverdagene. Slike tilpasninger gjorde at de etter hvert kunne inngå i de innsattes livsverden (Goffman, 1961).

Sammenhengen mellom status og dom i fengsel har blitt studert i flere fengsler. En studie fra 2012 i et fengsel i Texas så på hvordan det å inngå i et gjengmiljø i fengselet gav en form for status og beskyttelse. Motsatt inntok innsatte som var alene hyppigere en «offerrolle» og ble ekskludert fra fangefelleskapet (Rufino et al., 2012). I en annen studie undersøkte Eian makt i fengsel og fant en sammenheng mellom status og dom blant innsatte som hadde begått store og nyhetsoppvekkende ran eller drap (Eian, 2007). Blant de innsatte i mitt utvalg var type dom et tema de innsatte ikke tillot for stor vekt. Christian en av dem som ikke virket særlig berørt:

«Vi har snakket om dommen og hva de sitter for og sånne ting. Noen er jo mer åpen om det enn andre igjen, det spørs jo hva de sitter for selvfølgelig. Du merker jo hva som er... ja... utilgivelig egentlig for de vil ikke snakke så mye om det. På huset våres så er det jo alt fra gjengmedlemmer til... sant. Det er jo... vært en av Norges ledere [for et kriminelt nettverk] og... ja.«[...] Du må være litt sånn medmenneskelig og du kan liksom ikke bare skyve alle unna. Selv om... uansett hva de sitter for. Det har jeg lært hvert fall... om meg selv. At ikke å være så dømmende som jeg nevnte her tidligere.» (Christian)

Dom var et samtaleemne blant de innsatte og som Christian tok opp kunne sammensetningen av innsatte bestå i alt ifra gjengmedlemmer til topper i harde kriminelle miljøer. Som Christian hadde lagt merke til var det likevel varierende i hvor stor grad innsatte ønsket å snakke med hverandre om dom. En interessant observasjon i utdraget til Christian var at han som selv fremstod som en av de innsatte som hadde en autoritær utstråling. Hans ytre tilsa altså at han var en person du ikke ville ha trøbbel med og rimelig «hardkokt». Men ut ifra hans sitat fremstår han reflektert og omtenksum. En slik observasjon overrasket meg og gav meg inntrykket av at enkelte innsatte som Christian, fikk økt selvinnsikt av oppholdet.

Videre var det *ett* unntak når det gjaldt betydningen av dom. Christian siktet her til dem som er dømt for sedelighet. I sedelighets-begrepet mener de innsatte personer som er dømt for voldtekt, overgrep, incest og pedofili med særlig vekt på det siste. De innsatte trekker alle de nevnte kategoriene inn i sedelighetsbegrepet, også voldtekt, som offisielt ikke er sedelighet men betegnes som vold. Siden de innsatte benytter seg av denne kategoriseringen når de snakket om sedelighet vil det også være mest hensiktsmessig i oppgaven og omtalte det slik.

Stort sett alle mine respondenter var enige i at i et fengsel er det visse grupper som konsekvent befinner seg på bunnen. Dette gjelder da uansett sammenheng og uansett hvor mye ressurser de ellers hadde før de ble fengslet. De innsatte siktet da

til dem som var dømt for sedelighet. Enkelte av dem jeg snakket med, som Fredrik, mente at det kunne være ingen nåde for denne gruppen av innsatte:

«Nei forholdet er jo fint. Men du må jo sitte med det vi kaller «griser», altså pedoer og voldtektsmenn. Det er sånn hvis du er pedo eller voldtektsmann og vi vet det så får du ikke spise med oss, du får ikke røre maten vi har laget... du får ikke drikke av samme glass nærmest...» (Fredrik)

Fredrik sitt sitat gir et klart bilde av hva som ville skje dersom andre innsatte fikk vite at en var dømt for sedelighet. En risikerer utfrysning og utelukkelse fra innsatt fellesskapet. Det kan tenkes at på en åpen avdeling, hvor oppførsel og tillit var viktig, var de innsatte nødt å benytte mindre åpenlyse metoder for å bli kvitt personer som var dømt for overgrep. Dagligdagse rutiner som inviterer til fellesskap blir i denne sammenhengen gjenstand for og heller vise avsky. Dette var tydelig i Fredrik sin beskrivelse hvor sedelighetsdømte hverken fikk lage mat med de andre innsatte eller spise sammen med dem.

4.6. Hierarkistruktur: «Hva du sitter for... det kvalifiserer deg»

Innsatte på den åpne avdelingen inngikk i både formelle og uformelle hierarkistrukturer. På den ene siden hadde de den formelle strukturen med regler og normer. I denne strukturen fikk de innsatte få muligheter til å velge selv. De var, som diskutert tidligere, underlagt en timeplan som var styrt av fengselet og ble håndhevet av betjentene. Selv om de var underlagt et system fikk innsatte på åpen avdeling likevel være med på å bidra i mer formelle sammenhenger. Avdelingen hadde eksempelvis en tillitsvalgt. Denne personen var som nevnt tidligere valgt gjennom en nominasjonsprosess blant alle de innsatte. Det ledet frem til at en av dem fikk rollen som tillitsmann. At en åpen avdeling hadde en slik ordning hvor en innsatt får en formell tittel gjennom et valg, vitnet om at de innsatte på enkelte områder ble inkludert inn i den formelle hierarkistrukturen.

Som Goffman påpeker danner de innsatte også sin egen livsverden på siden av den formelle hierarkistrukturen, noe som resulterer i at de innsatte over tid også bygger egne mer uformelle strukturer innad i det sosiale fellesskapet. Preben trakk frem at innsatte raskt ble klar over hvor en stod på rangstigen:

«Ja... det er liksom hva du sitter for det liksom... «kvalifiserer deg» på en måte til hvor høyt opp du er verdsatt i miljøet her inne da. Så er du pedofil så er du helt nederst, da er det ingen som vil snakke med deg.» (Preben)

Utgangspunkt for «kvalifikasjon» var altså dommen, men samtidig kunne andre dimensjoner være med å påvirke hvor en plasserte seg innenfor det uformelle

hierarkiet. Dette viste seg igjen på avdelingen jeg besøkte. Her bodde de innsatte på ulike hus og mitt inntrykk var at innad på husene var det personer som fungerte som uformelle «hus sjef». «Hus sjefene» hadde gjerne vært på avdelingen en stund, de kjente de formelle reglene godt og de hadde en god oversikt over hvem som sonet og hva de sonet for. I mitt utvalg fikk jeg inntrykk av at både Christian, Tommy og Gustav gav uttrykk for at de hadde en form for autoritet på husene de satt på. Gustav var en av de eldste på sitt hus og var godt likt. I tillegg var Gustav flink til å lage mat og laget ofte middag til de andre på huset. At han også var blitt foreslått som tillitsmann viser at Gustav hadde kvaliteter som ble verdsatt i miljøet. Derfor kan det tenkes at Gustav fikk en form for sjefsrolle i den uformelle hierarkistrukturen i det sosiale fellesskapet til de innsatte.

Tommy sine beskrivelser av forholdene på sitt hus gir et godt bilde av en som var opptatt av at det skulle være orden:

«Det er åtte stykker som bor sammen i ett lite hus. Og deler kjøkken og hele pakken. Det er ikke bare-bare det. Så sånn, hva skal man si da... alle hus har sine egne kjørerlinjer tror jeg. Hva som er greit og hva som ikke er greit sant. Det er det helt klart på våres hus. Her skal det være reint, her skal det være ryddig [...] Så nå er det streng kustus. [...] (Tommy)

I samtalen med Tommy la han spøkefullt til at de andre innsatte på huset hadde gitt han kallenavnet «nazisten» fordi han var så opptatt av å håndheve husreglene. Tommy la ikke skjul på at han var en type som visste hvordan han ville ha det. Han var heller ikke redd for å si ifra, derav sitt kallenavn. Det kan tenkes at gjennom sin direkte og autoritære stil ble Tommy en lederskikkelse i det uformelle fellesskapet. Han kjente det formelle regelverket (som husreglene) godt, og han var ikke redd for og «lære opp» nyankomne.

I og med at husene også bestod av et lite fellesskap kan det tenkes at de sosiale posisjonene innad i det uformelle fellesskapet etablerte seg relativt raskt. Avdelingen kunne også ha rask utskifting av innsatte ettersom den åpne avdelingen er et siste stoppested før en løslates. Tidsrammen for et opphold ved avdelingen kunne derfor variere. Dersom en hadde en kortere dom i utgangspunktet og først hadde sonet mye av tiden innenfor murene kunne oppholdet på åpen bli kortvarig. Hyppig utskiftinger i fellesskapet kunne dermed gi innsatte som hadde sittet lenge (som Tommy og Gustav) god mulighet til å etablere seg i mer uformelle lederroller på husene.

4.7. Venner i fengselet: Fra «overfladiske bekjenskaper» til et «band of brothers»

Få av de innsatte i utvalget mitt omtalte andre innsatte på avdelingen som sine venner. Flere av dem benyttet heller ord som «gode relasjoner» eller «bekjenskaper» i beskrivelsene av medinnsatte. I begrunnelsen for et slikt ordvalg stod to hovedmomenter frem. Det ene var at de innsatte hadde lite til felles, annet enn at de var dømt og måtte sone en viss tid sammen. Det andre momentet gikk mer på at samtalene ofte bare handlet om hverdagslige saker og innbydde til lite utdypende eller fortrolige samtaler. Remi var en av dem som snakket om de andre innsatte som overfladiske bekjenskaper:

«Det blir veldig mye overfladiske bekjenskaper. Hvis man ikke går inn for det eller ønsker det. Jeg tror nok alle finner seg en eller to som de omgås litt mer med men for min del så er de ganske overfladiske.. ja» (Remi)

Remi fortalte videre at de innsatte ikke var der for å få venner, et faktum flere av de andre innsatte i utvalget var enige i. Preben ønsket bare å gjennomføre sin soning uten noen konkrete tanker om å få «venner»:

«Ja det er jo noen... det er jo ikke lett å finne venner når du er i fengsel, det er ikke det folk er kommet her for, de er bare kommet her for å sone straffen sin og bli ferdig. [...] Så jeg har bare gjort det beste ut av det. Blir jo venn med noen så det er jo noen jeg kommer til å ha kontakt med på utsiden... men du må jo være litt sånn forsiktig med hvem du vil ha kontakt med på utsiden da» (Preben)

I sitatet snakket Preben om hvorfor det ikke var særlig gunstig med kriminelle bekjenskaper fra fengselet når han slapp ut. Etersom han var en av dem som jeg plasserte inn i typologien *på skråplanet* hadde han gjennom livet gjort seg mange dårlige bekjenskaper. Han ønsket seg nå heller nye bekjenskaper på utsiden. Kontakt med folk som bare var aktive i kriminelle miljøer bedret ikke Preben sine muligheter til å få et godt liv etter løslatelse. Likevel trakk han frem at det å skaffe seg «nye» venner i andre miljøer ikke var en enkel oppgave dersom en kom fra tøffe nabolag. Fredrik på sin side var opptatt av å ha det han kalte «flytende nettverk» av bekjenskaper:

«Synes det er litt viktig med et flytende nettverk, det er sånn du blir kjent med mange. Men så er det viktig å luke ut ugresset og ta vare på blomstene holdt jeg på å si [humrer]... og dyrke de litt og. Lærer fort hvem som er venner og hvem som er slanger så det er bare å styre unna dem. Enkelt og greit.» (Fredrik)

I sine beskrivelser sa Fredrik at det å kjenne mange ikke var det samme som å ha mange venner. De Fredrik møtte var forskjellige, noen kunne han stole på, mens andre kunne være falske. Her var det usikkert om han siktet til «ugresset» eller «slangene» som mennesker han møtte i fengselet eller om dette var individer eller

bekjenskaper utenifra. Fredrik snakket mer om nettverk i generell forstand. Det kunne da tenkes at Fredrik sin omtale av et flytende nettverk kunne gjelde både innenfor fengselsfellesskapet og utenfor i hans «vanlige» liv.

Inge ble spurt om det var noen han hadde kommet godt overens med, eller ønsket å ha kontakt med etter soning beskrev forholdene slik:

«Ja jeg nevnte det, det er et par stykker jeg kommer til å ha kontakt med det er det. Vi kommer fra, hva skal jeg si, gode vennekretser selv. Vi har jo blitt venner fordi at man møtte hverandre i en trasig situasjon og holdt hverandre oppe. Så for meg så er det helt naturlig at jeg holder kontakten med enkelte av disse når jeg er ferdig. For man kan jo si at det utvikler seg et kameratskap... et slags «band of brothers» i forsvaret, men det gjøre det her og... og det har gjort det for meg.» (Inge)

Inge trakk her frem relasjoner som kunne oppstå mellom innsatte dersom man var sammen over en lengre periode og under belastende forhold. I sitatet nevnte han utsagnet om hvordan det utviklet seg et tett bånd mellom soldater i forsvaret. Et slags «Band of Brothers¹⁶». Inge mente at slike bånd også kunne utvikle seg i fengselet. Ut fra Inge sin beskrivelse kan det tenkes at rammene var tilstede for at noen innsatte får bekjenskaper i fengsel.

Innsatte sitter i et system som begrenser dem, og de har begrenset kontakt med familie og venner utenfra. De kan derfor søke støtte i hverandres selskap. Intensjonene ved å inngå fellesskap kan være et ledd i en *prisonisering*, eller for å ytre motstand mot systemet (Mathiesen et al., 1965). Inge sine venner i fengselet hadde som han selv, stabile relasjoner og vennekretser utenfor fengselet. Ut ifra sine egne beskrivelser kan det tenkes at Inge ønsket å komme i kontakt med slike likesinnede personer innenfor fengselsfellesskapet.

4.8. Innrulleringsprosessen: «Utfordringen er jo alle begrensningene de legger på deg»

Flere av mine respondenter tok opp hendelser i fengselet som krenket dem personlig. Flere av dem fortalte om små og store hendelser i hverdagen hvor de ikke fikk bestemme selv eller ble overkjørt av systemet. De fortalte at de i mange tilfeller selv hadde liten mulighet til å påvirke avgjørelsene som ble tatt. Slike beskrivelser er i tråd med Goffman sine observasjoner av pasienter som mister retten til å bestemme over egne liv. Gjennom en *innrulleringsprosess* og en rekke degraderinger og ydmykelser var ikke pasientene Goffman studerte lenger herre over seg selv. De gjennomgikk en statusovergang fra fritt og selvbestemmende menneske til en innsatt i den totale institusjonens autoritetsstyre (Goffman,

¹⁶ Amerikansk TV-serie fra 2001 som følger en gruppe amerikanske soldater fra 2.verdenskrig.

1961:24). Tommy fra typologien profesjonell løpebane trakk frem utfordringer han selv støtte på i det daglige ved avdelingen:

«Utfordringene er jo det alle de begrensingene de legger på deg. Altså de hemmer deg til å gjøre det du egentlig har lyst til å gjøre. Små begrensinger, små stikk hele tiden. Sånn som når jeg kom ut her ute, så hadde alle som gikk på universitetet eller høyskolen de fikk lov å bruke PC. Det fikk de lov å bruke på rommet. Sitte og jobbe med studiene sine. Men det var helt til jeg kom ut her da forandret de spillereglene. Når du kommer her må du sitte på et eget rom her borte. Du sitter på åpen avdeling... du trodde det skulle være litt mer åpent her» (Tommy)

Tommy sitt sitat gir et innblikk i hvordan en innrulleres i systemet og mister rettet til å bestemme selv. For Tommy er saken klar: På en åpen avdeling burde en kunne ha PC på rommene. Det kan tenkes at Tommy i denne sammenhengen er mest opptatt av å fremheve at fengselet begrenser, han tar ikke opp hvorfor fengselet nekter dem PC på rommene. Selv om Tommy ønsket å benytte PC til gode formål kan det tenkes at andre innsatte kunne hadde mindre edle hensikter. Ved å samle de innsatte på et rom hvor betjentene hadde kontroll var det kanskje lettere for dem å følge med på hva de innsatte foretok seg på datamaskinene. Tommy viser likevel tydelig hvordan begrensinger fra fengselets side frustrerer han i dagliglivet.

De innsatte var også underlagt systemet når det kom til å få innvilget permisjoner:

«[...] prøver jo ikke å få så store forhåpninger når du søker på [permisjon]. For du vet jo aldri. Har du brutt noen regler her som har vært alvorlig og sånne ting så kan det jo hende at de holder igjen... at de forlenger den perioden sånn at du ikke får åpnet [permisjonstiden] denne gangen. De er veldig sånn påpasselig og ikke si noen ting før du har fått det skriftlig. Du skal jo ha det skriftlig du skal ikke ha noe muntlig. Så jeg tror ikke på noen ting her lenger før jeg har fått det skriftlig [humrer].» (Christian)

Slik Christian omtaler søknadsprosessen fremgår det at han var skeptisk til systemet. Men selv om Christian kunne være oppgitt over utfallet av en permsøknad var han samtidig klar over at dersom en ikke hadde oppført seg, eller hadde brutt regler kunne konsekvensen bli permnekt. Tommy var i større grad opptatt av å fremheve hvordan fengselet heller brått kunne forandre spillereglene som en form for begrensing. Noe han mente var krenkende.

Christian på andre siden hadde et avklart forhold til soningen og det kan tenkes at han gjennom økt selvinnsikt var mer innforstått med at «sånn var systemet». Både Tommy og Christian var likevel opptatt av at en var underlagt regler og rutiner en ikke alltid var enig i. Følelsen av å få være med på å påvirke sin egen hverdag er viktig. At innsatte føler de «mister sin stemme» kan fort bli et frustrerende moment. I sin bok om mestring og mostand i et norsk fengsel tar Ugelvik opp denne frustrasjonen og viser at innsatte også ønsker større frihet og rett til selvbestemmelse (Ugelvik, 2011a).

4.9. Fritidsaktiviteter: Fra «veldig positivt» til «greit nok»

Innsatte i fengsel har ofte svært begrensede muligheter til å bevege seg fritt. Hvor mye innsatte kunne bevege seg i Bergen fengsel varierte fra avdeling til avdeling. Innenfor fengselet, på lukkede avdelinger, kunne enkelte innsatte ha så lite som *1 time* lufting for dagen. Når de først de først fikk komme ut av cellene var det alltid i følge med en betjent. Ute på åpen avdeling var bevegelsesmulighetene og friheten langt større, men innsatte var likevel underlagt en timeplan og et tidsskjema de var pålagt å følge.

På den åpne avdelingen, hvor tillit mellom fengsel og innsatt var avgjørende, kunne selv små avvik fra timeplanen medføre store konsekvenser. Slik sett kunne en åpen avdeling også virke begrensende på de innsatte. Å få muligheten til å komme seg litt bort fra alt som hadde med fengselet å gjøre ble derfor betegnet som svært viktig for noen av de innsatte jeg var i kontakt med. Gustav så på fritidsaktivitetene som et positivt tilskudd i hverdagen:

«Det kan være kino eller fotturer, svømming, bowling... Og det opplever jeg som veldig positivt disse turene da. For du kommer jo deg litt utenfor her... for selv om du ikke er innenfor murene så er du jo fortsatt i fengsel så du kan ikke gjøre hva du vil så det er greit å få komme seg ut Nei jeg syntes det er veldig positivt at de har disse turene [...]» (Gustav)

Selv om innsatte ved den åpne avdelingen fikk muligheten til frigang på dagtid var dette aktiviteter som var strukturerte og hadde en klar tidsramme. Tommy som var ute av fengselet på dagtid for å studere trakk frem at han hadde få muligheter til å være en «vanlig» student på lik linje med andre han møtte på universitetet. For Tommy var ikke frigangen på dagtid særlig egnet til å bygge sosiale relasjoner, her var det kun snakk om å gjennomføre en arbeidsdag før det bar tilbake til avdelingen.

Innenfor en slik ramme kan en begynne å forstå hvorfor innsatte som Gustav satte så stor pris på muligheten til å gjøre andre ting utenfor fengselet enn bare jobb og skole. Sosiale fritidsaktiviteter innbydde i større grad til at innsatte kunne sosialisere sammen utenfor fengselet. Gustav trakk også frem at det var lettere å slappe av i slike sammenhenger, når en befant seg utenfor murene. Utenfor kan det altså tenkes at betjent-innsatt rollene viskes mer ut. Dette tilrettela for sosialisering. Likevel var mitt inntrykk at tankene rundt fritidsaktiviteter var knyttet opp i mot hvordan de innsatte så på soningen og hva de syntes om systemet. Gustav hadde stort sett gode opplevelser med fengselet og betjentene, og han beskrev fritidsaktivitetene som positive. Fredrik var mer skeptisk og beskrev fritidsaktiviteter som «grei nok»:

«Er jo tur av og til og.. ja.. byvandring [humrer] og såne dumme ting som det der. For de som har sittet i noen år er det jo kanskje greit med... men byr jo bare på fristelser for de fleste kanskje. Så er det jo skiturer på vinteren og fjellturer på sommeren og ja... Så det er jo godt med aktiviteter her i forhold til andre anstalter eller andre avdelinger... dette er jo den mest åpne avdelingen du får. Ja det er helt greit» (Fredrik)

For Fredrik så på turer utenfor som en risiko mer enn en mulighet for sosialisering. Her kan det tenkes at Fredrik siktet til innsatte som kanskje ikke hadde sittet så lenge heller så på en utflukt som en rømningsmulighet. Ettersom Fredrik var opposisjonell til autoriteter kan det tenkes at han heller valgte å fokusere på risikoer rundt fritidstilbudene. Ved å fokusere på hva som kunne «gå galt» på utflukter ble dette en måte for Fredrik å ytre kritikk mot systemet. Samtidig var Fredrik den i utvalget som hadde den korteste dommen. Derfor kan det tenkes at han ikke brydde seg så mye om fritidstilbudet nettopp fordi han selv ikke ville få tid til å benytte seg av det.

I Fredrik sin beskrivelser av fritidsaktivitetene får en også informasjon om at de ulike aktiviteter som ble tilbudt varierte med årstidene. Ettersom jeg besøkte avdelingen på vinterstid var skidag et populært tiltak. Bergen fengsel ligger geografisk svært godt plassert når det gjaldt vinteraktiviteter med flere nærliggende alpinanlegg. Hadde fengselet hatt en annen plassering kan det tenkes at slike aktiviteter ikke ville vært mulig for de innsatte. Årstidenes skifte åpnet her for ulike aktivitetsmuligheter for de innsatte.

Åpne avdelinger og fengsler er kjent for å gi de innsatte et variert tilbud. Noe som er blitt bemerket i internasjonal sammenheng. Bastøy fengsel er et av de fengslene som er trukket frem som foregangsfengsel når det kommer til åpne anstalter. I mai 2016 fikk lesere over hele verden et innblikk i Bastøy fengsel i den nylig utgitte boken *Incarceration Nations*. Her beskrev Dreisinger sine observasjoner om mulighetene de norske innsatte fikk (Dreisinger, 2016). Bastøy og avdeling D er langt fra hverandre men bygger på prinsipp, at innsatte skal kunne gis en mulighet til og leve tilnærmede normale liv. Ved å gi innsatte mulighet til å skape en normalisert hverdag *inne* i fengselet øker også sjansen for at de innsatte også ønsker å skape en bedre hverdag for seg selv *utenfor* fengselet.

4.10. Avsluttende diskusjon

I dette kapittelet har det vært viktig å få frem hvordan innsatte ved en åpen avdeling selv beskriver sin hverdag. Hva de selv valgte å vektlegge har formet mye av det første analysekapittelet. Eksempler er: Remi sin beskrivelse av fellesskapet som et «mini-samfunn» eller hvordan de innsatte ble «tvunget til samhandling». Tommy sine strenge «husregler» som gav han tilnavnet «nazisten». Eller Inge sitt

«band of brothers» som siktet til vennene han hadde fått mens han satt inne. Det var begreper de innsatte brukte for å få meg til å forstå hvordan hverdagslivet påvirket dem. Et annet viktig forhold ved avdelingen er tidsrammene de innsatte inngikk i. Alle var de underlagt en timeplan som de må forholde seg til. Timeplanen styrer hverdagen, men gav dem likevel rom til å finne på egne aktiviteter etter dagen var over. På kveldstid hadde innsatte tid til overs som de selv kunne disponere..

Gjennom mine egne observasjoner på de forskjellige husene, og i samtaler med de innsatte, var inntrykket at de innsatte gjerne kunne sosialisere sammen. Som et ledd i tilbakeføringsprosessen stod de innsatte selv fritt til å lage mat sammen. Dette var en aktivitet som Gustav betegnet positivt ettersom han selv ofte laget middag til andre innsatte på huset. Enkelte av de innsatte fremhevet likevel at sosiale aktiviteter var mer for å få «tiden til å gå» enn et ønske om å knytte sosiale bånd. Remi og Preben fra *skråplanet* trakk her frem at det stort sett dreide seg om overfladiske bekjenskaper, og at de helst ikke ville ha for mye kontakt med andre innsatte når de slapp ut.

Preben trakk eksempelvis frem at en måtte være forsiktig om en ikke ønsket å havne inn i de samme miljøene som en kom fra. Flere av de andre i utvalget kom også med lignende påstander. De innsatte håpet å avslutte sine kriminelle liv og da passet det dårlig å ha for mange kriminelle bekjenskaper som en skulle ta med seg til livet på utsiden. Det kan tenkes at i et fengsel hvor en sitter for ulike forhold kan en fort bli mistenksom overfor andre. Dette kan også sees på som en hemmende faktor i å utvikle noen form for «utdypende» relasjoner utover hverdagslig prat. Innsatte kunne her rett og slett være redde for å avsløre informasjon. Preben mente en burde være forsiktig med hvem en hadde kontakt med etter løslatelse.

Det sosiale fellesskapet brakte opp spørsmålet om det i det hele tatt var mulig å få «venner» på avdelingen. Remi fra *skråplanet* hevdet at bekjenskapene heller kom som et resultat av at de innsatte ble tvunget inn i samhandling av fengselet. De var der fordi de ikke hadde noe valg og slik ble samtalen ofte mer overfladiske. Tidsrammen spiller også inn ettersom de innsatte visste at den åpne avdelingen er siste stopp før løslatelse. Normalt kunne de derfor heller ha bekjente og familie på utsiden i tankene, snarere enn et ønske om å bli dypere kjent med dem de sonet sammen med. Likevel var der unntak. Inge fremhevet hvordan han i fengselet selv hadde funnet likesinnede.

I den åpne avdelingen var det også en tydelig hierarkisk struktur. Strukturen var inndelt på et uformelt og formelt nivå. På det formelle nivået var de innsatte underlagt fengselets normer og regler. Spesielt kan det nevnes at ettersom

avdelingen var en tillitsavdeling stilte dette store krav til oppførsel og egen innsats. De innsatte hadde i dette systemet liten påvirkningskraft. Å miste retten til å bestemme selv ble en påkjennelse. Tommy som ble nektet PC på kveldstid på egen celle og beskrev dette som hemmende for sine studieambisjoner.

Christian tok også opp hvordan fengselet kunne nekte å åpne permtid eller inndra permisjoner dersom en hadde brutt regler ved avdelingen. Innsatte måtte her innrette seg etter fengselssystemet. Trusselen med å bli sendt inn på lukket avdeling hang over dem. Ettersom innsatte så på åpen avdeling som et gode var denne trusselen effektiv. Eksempelvis kunne ikke innsatte uttrykke misnøye med å bli plassert sammen med sedelighetsdømte. Ingen av de innsatte i utvalget mitt var dømt for sedelighet noe som gjorde at jeg ikke kunne få beskrivelser av hverdagen slik den så ut for de sedelighetsdømte selv. Likevel var inntrykket at denne gruppen var sterkt mislikt ved avdelingen og kunne bli utsatt for negative kommentarer.

Et forhold som ble omtalt positivt på tvers av utvalget var muligheten for fritidsaktiviteter som foregikk utenfor fengselet. Selv om ikke alle var like entusiastiske i sine beskrivelser var det tydelig at muligheten for å bli med på fjellturer om sommeren eller skidager om vinteren var viktig. Gustav trakk eksempelvis frem at det var avslappende å komme seg vekk fra alt det fengselsaktige og sosialisere på andre arenaer. Likevel kan det tenkes at fritidsaktivitetene var mest aktuelle for dem med lengre dommer som kanskje hadde større behov for sosialisering. Dersom en hadde en kort dom som Fredrik var en kanskje mer opptatt av å komme seg tilbake til livet utenfor fengselet.

5 De innsattes fortid

5.1. Innledning

Kapittelet om *fortiden* tar opp spørsmål om livet respondentene levde før de havnet i fengsel. Alle de innsatte i utvalget ble bedt om å beskrive hendelser og historier fra fortiden som hadde vært av betydning for dem. Som et utgangspunkt ba jeg dem huske tilbake til de var rundt fjorten år gamle og fortelle fritt frem til i dag. Fokuset var her på hva som hadde betydd mest for dem i oppveksten, og hva som hadde ledet opp til at de tilslutt havnet i fengsel.

Å benytte et slikt *retrospektivt perspektiv* som en del av analysearbeidet, var med på å gi et verdifullt bidrag til å forstå valgene respondentene gjorde i løpet av oppveksten. I tillegg inviterte fortidsperspektivet til å bli bedre kjent med de innsatte i utvalget. Her fikk jeg et godt bilde av «hvem de var» og hva som drev dem tidligere i livet. En slik innsikt var viktig for så å kunne avdekke de ulike kjennetegnene innenfor de typologiske inndelingene som presenteres i tabell 3.

Tabellen er et forsøk på å gi en deskriptiv oversikt over de ulike typologi-inndelingene ut ifra hva som kjennetegnet dem. Respondentenes bakgrunnshistorier presenteres så case for case. Her vil jeg utdype nærmere hvordan de innsatte ble en del av de ulike typologiene og diskutere deres kjennetegn opp i mot hverandre. Den avsluttende diskusjonen vil oppsummere og samle trådene i de innsattes bakgrunnshistorier og peke ut hvordan deres fortid var sentral for at de ble satt i fengsel. Videre vil jeg også peke ut hvordan informasjon om de innsattes fortid kunne ha avgjørende betydning for hvordan de så på fremtiden. Tabell 3:

Typologi:	Fordeling av respondentene/ individuelle kjennetegn:
Rasjonelle planlagte handlingsforløp Kjennetegn: Normal oppvekst og familieforhold Pengesøkende og ressurssterk Betrodd og tillitsinnbydende Stabilt nettverk både innenfor og utenfor murene Plan for livet etter soning	Gustav (50-55) - Spillavhengig Inge (36-41) – PTSD diagnose
Havnet på skråplanet Kjennetegn: Dårlige venner Belastet nabolag Kritiske mot systemet Leve på «kanten» av samfunnet Ingen fullført høyere utdanning Flytende nettverk Få konkrete planer for livet etter soning	Preben (20-25) – Dårlig nabolag Eirik (20-25) – Anstrengt farsforhold Remi (26-30) – ADHD diagnose
Profesjonell løpebane Kjennetegn: Kalkulerende Kritisk mot systemet Liten frykt for retts og maktapparat Ressurssterk og nettverksorientert Autoritær lederskikkelse	Tommy (31-35) - Ulykke
Den impulsive Kjennetegn: Normale oppvekstkår En plan for livet etter soning Nettverk utenfor murene Så ikke helt konsekvensene av sine handlinger økt selvinnsikt i løpet av soning Opptatt av å rettferdiggjøre kriminell handling Opposisjonell til autoriteter	Fredrik (20-25) – Opposisjonell til autoriteter Christian (31-35) – Økt Selvinnsikt

5.2. Rasjonelt planlagt: Presentasjon av Gustav og Inge

Når jeg tar for meg de ulike kategoriene vil jeg aller først presentere en deskriptiv og oversikt over de to som inngikk i typologien *rasjonelt planlagt*. Tabell 4 har jeg laget med den hensikt at en ut fra noen sosiale statusvariabler kan sammenligne de innsattes status. De andre respondentene vil også på samme måte som Inge og Gustav presenteres med tilhørende tabeller. Grunnet anonymitetshensyn måtte informasjonen i tabellen fremstilles på et generelt grunnlag, et hensyn jeg har begrunnet i metodekapittelet. Den videre diskusjonen vil ta opp de ulike punktene i tabellen. Hvor jeg først tar for meg Gustav sin bakgrunn og deretter Inge. Tabell 4

Navn	Sivilstatus	Utdanning	Hus/Bosted	Barn	Sonet før	Lovbrudd
Gustav	Gift	Yrkesutdanning	Eget hus	Ja	Nei	Økonomisk kriminalitet
Inge	Gift	Høyere utdanning	Eget hus	Ja	Nei	Økonomisk kriminalitet

5.2.1 Gustav sin bakgrunn: «Måtte utdanne meg på kveldstid som var egentlig veldig tøft»

Gustav, den eldste i utvalget, var en mann som allerede hadde vært på en lang reise og opplevd mye gjennom livet. Han var ikke tidligere straffedømt, hadde ikke sittet inne tidligere og var i sitt første møte med fengselet. For å kunne gi et så helhetlig bilde av Gustav som mulig vil jeg dele hans bakgrunn. Gustav sine ungdomsår beskrives som svært travle. Han var aktiv og engasjert og kom fra «et møblert hjem». Tidlig i ungdomsårene fant han seg fort arbeid samtidig som han gikk på skole.

Han hadde flere jobber etter skoletid og gav inntrykk av at han var en gutt med høy arbeidskapasitet. Gustav trakk frem at han allerede som tenåring forlot sine trygge hjemtrakter og reiste ut. Å reise alene til det store utlandet i en alder av bare seksten år, oppgav han som et stort høydepunkt i livet. Reisen medførte en stor overgang i livet til Gustav. Han studerte der i ett år før han vendte hjem til Norge. Gustav endte opp med å følge direkte i sin fars fotspor og hjalp til i

familieverkstedet. Fra denne tiden husket han spesielt godt utfordringen med å sjonglere flere plikter i livet på samme tid:

[...] «Men det viste seg jo på det teoretiske måtte jeg jo ta i etterkant på kveldskole mens ungene kom til verden for da ble det strengere krav om omsorgsrett og tiltaksklasse.. og så videre... Sånn måtte vi ha da, så jeg måtte utdannet meg på kveldstid.. som var egentlig veldig tøft.. når du hadde små unger og.. ja» (Gustav)

Samtidig som han var i en hektisk utdanningssituasjon ble Gustav og hans kone foreldre. Han oppgav ikke hvordan bosituasjonen eller levevilkårene var for dem på denne tiden, men ut ifra hans fortelling kan en se for seg en liten småbarnsfamilie som jobbet hardt for at endene skulle møtes. Herfra og ut kom Gustav mer og mer innpå de valgene han tok forut for handlingsforløpet som ledet til hans domfellelse som var med på å plassere Gustav i typologien rasjonelt planlagte handlinger.

5.2.2 Inge sin bakgrunn: «Jeg hadde hele pakken for å si det sånn»

Inge hadde en innholdsrik fortid som han delte mye fra. Inge sin livssituasjon på bakgrunn av tabellen, vitner om at han og Gustav hadde flere likhetstrekk. Inge var gift og hadde flere barn. I våre samtaler sa Inge at han var opptatt av å skaffe seg utdanning. Tilslutt endt han opp med å ta en lengre høyere utdanning ved universitetet.

Inge var som Gustav ikke tidligere straffedømt og hadde ikke vært i fengsel tidligere. Likt Gustav var Inge i gang med å sone en dom for vinningsforbrytelser, og han nærmet seg nå slutfasen av soningsløpet. Inge var en av de respondentene som hadde sonet i flere fengsler enn Bergen fengsel, og han hadde blitt flyttet rundt flere ganger. Inge uttrykte flere ganger lettelse over at han snart var en «fri mann» og at det skulle bli godt å komme hjem til familien og venner. Når Inge tok meg med tilbake til sine barne- og ungdomsår beskrev han en tid som for ham hadde vært svært lykkelig:

«[...] ja jeg hadde en veldig fin oppvekst. Fint hjem... hytte på fjellet, hytte med sjøen. Fantastisk familie... tante og onkler, besteforeldre... altså jeg har... jeg hadde hele pakken for å si det sånn» (Inge)

Den gode oppveksten var likevel ikke nok til å forberede Inge på det han skulle møte litt senere i livet. Inge valgte å gå inn i forsvaret som viste seg å bli ganske avgjørende:

«[...] en del ting som en... som den gangen da nittenåring ikke burde bevitne egentlig... i alle fall ikke det første du ser når du kommer ned. Men faren min han var tidligere forsvarsmann selv så han var litt «på meg» at jeg burde fortsette karrieren min i forsvaret.» (Inge)

Overgangen til virkelige krigssteder ble stor og etterlot Inge «desillusjonert» om veien videre. Inge trakk da frem sin far som fungerte som en motivator for at han ikke skulle gi opp. Senere tjenestegjorde Inge også i andre krigsrammede land utenfor Europa og var vitne til mye elendighet. Trass i at Inge var blitt mer «herdet» av all elendigheten ble tjenesten til slutt for mye:

«[...] senskadene begynte å bli et problem for meg... og det var mye fordi jeg jobbet mye med folk som var på vei ut og som var kommet tilbake igjen og... på en måte å hjelpe de å forstå hva de var på vei til og hva det var de var kommet tilbake fra. Veldig interessant jobb... man måtte jobbe med mennesker... som vi var inne på i stedet. Men det blir jo litt paradoks når man egentlig sliter kraftig selv... og så i tillegg skal gjennomgå traumer med andre som... på en måte påvirket av dette her enda [...]» (Inge)

Som Inge beskrev ble jobben som kontaktperson en påkjenning. «Senskadene» Inge nevnte kom i form av at han utviklet PTSD¹⁷, en diagnose på post-traumatiske stresslidelser som rammer mennesker som har opplevd svært traumatiske hendelser i livet. Resultatet ble at Inge tok et oppgjør med sine sjefer og han fikk gå:

«[...] da sa forsvarer til meg at: Tusen takk for at du har jobbet hos oss det har vært fint, men vi skal la deg gå nå... starte det sivile livet ditt og gjøre det beste ut av det.» (Inge)

Forholdene lå dermed til rette for å starte med «blanke ark». Men som det skulle vise seg foretok Inge noen uheldige disposisjoner som ble avgjørende for at han tilslutt endte opp i fengsel.

5.2.3 Gustav og Inge i typologien rasjonelt planlagt

Muligheten for å vinne stort fremstod som en del av motivasjonen for Gustav i hvordan han planla de handlingene han gjorde før han ble tatt. Gustav led av spillgalskap. Mulighetene for gevinst førte etter hvert til en rekke beslutninger som gikk hardt ut over firmaet økonomisk og ikke minst familien:

«[...] ble hekta på spill.. Begynte å låne.. først brukte jeg av mine egne penger som jeg fikk utbetalt i lønn.. tok opp lån.. eller ikke tok opp lån men brukte av firmaet sine penger og merket som mitt personlige navn som uttak... det ballet på seg over [noen år].. så det ble et stort beløp.. så kom firmaet inn og tok på seg et stort prosjekt som vi gikk i skikkelig tap.. og for å gjøre en lang historie kort så klarte ikke jeg å gjøre opp før konkursen [...]» (Gustav)

I Gustavs fortelling kan en se antydninger til at han ble dratt inn og hektet på spill. En beskrivelse som kanskje ikke gir et totalt bilde av en som har kalkulert mye på forhånd. Gustav innrømte at «trangen» til å vinne ble for stor. Gustav planla videre sine uttak bevisst for å skjule de store beløpene. Dommen som fulgte preget også familien sterkt;

¹⁷ PTSD – Post Traumatic Stress Disorder

«[...] alle visste jo hvem det var.. så vi var jo forhåndsdomt.. så det var en kjempebelastning på familien å få dette her i avisene før dommen.. før det var i retten da.. Så det er jo veldig bra at familien har jo stått ved min side og kona som sagt..» (Gustav)

Gustav trakk her frem hvordan familie, trass i elendigheten, likevel fremstod samlet. Han beskrev den påfølgende perioden av å bli «hengt ut» av påtalemyndighetene som svært belastende, en belastning som kom i tillegg til den store gjelden han allerede hadde pådratt seg. Det kan tenkes at Gustav sine beskrivelser av en trasig situasjon er knyttet til at han hadde en høy stjerne i lokalsamfunnet før saken ble blåst opp i mediene. Dommen førte likevel til at livet for han og familien ikke ble det samme igjen. Fra å være en som alle hadde en oppfattelse av var en lovlydig og hardtarbeidende mann, ble han i følge han selv mistenkeliggjort og forhåndsdomt.

For Inge sin del var det først når han skulle starte livet sitt «på nytt» at ting begynte å skli ut. I dette tidsrommet gjorde han tilslutt det han omtalte som noen «veldig uheldige disposisjoner» som førte til at Inge ble satt i fengsel. Inge gav ikke for mange detaljer rundt selve forbrytelsen men som Gustav foretok han planlagte handlinger som skulle sikre økonomisk gevinst over tid:

«[...] så gikk det... noen år... og så gjorde jeg noen veldig uheldige disposisjoner... og så... skjønnte jeg jo egentlig hvilken vei dette bar... og gikk og meldte meg selv til politiet. De visste jo egentlig ikke om det [...] dette her er jo det som er litt morsomt med det er jo at de hadde aldri fått vite om det heller... så jeg kunne jo egentlig sluppet dette her [humrer]. Det ble som det ble og her sitter jeg.» (Inge)

Sitatet gir et lite innblikk de valgene som Inge tok og som førte til den økonomiske kriminaliteten han til slutt måtte sone for. Som Inge litt humoristisk trakk frem, så var det *han selv* som meldte seg for politiet. I samtalene våre gav ikke Inge detaljerte beskrivelse av hvorfor han meldte seg men han «skjønnte hvor det bar». Selv om det for Inge endte ufrivillig «komisk», vitnet det om det rasjonelle i at Inge meldte seg selv. Siden Inge selv antok at han ville bli tatt var det bedre å melde seg på et tidlig tidspunkt og få igangsatt soningen:

«[...] jeg fikk dommen og anket første utkastet holdt på å si... første runden og jeg fikk ikke noe gehør så da sa jeg til advokaten min at da søker vi om å få komme inn raskest mulig å få satt i gang [soningen] ... så rettsaken min var [i løpet av 2014] så var jeg inne.» (Inge)

Som jeg har nevnt tidligere var Inge en av dem som delte mye fra sine opplevelser. Han fremstod også reflektert i de beskrivelsene han gav. I den avsluttende delen om hans fortid gjorde han et poeng rundt de erfaringene han hittil hadde gjort seg i fengselet og om valgene sine generelt:

jeg føler at jeg har hatt et veldig innholdsrikt liv... jeg kan... har opplevd mye... og... man kan ofte tenke at det er mye man skulle ønske at man ikke hadde gjort... men til sammen så har jo alle mine erfaringer gjort meg til den jeg er i dag og... jeg kan vel egentlig bare si at jeg tror selv jeg har blitt en bedre person av det... for jeg ser behovet for å hjelpe folk som virkelig

trenger det [...] venner, kjente som sliter. Det er meg de kommer til... fordi at jeg har erfaringen med vanskelige tider.» (Inge)

I intervjuet utdypet Inge hvordan han hadde kommet til de innsiktene han beskrev. Han fremhevet da at erfaringene han hadde gjort seg både i fengselet og over tid hadde forandret hans syn på livet. Det kan tenkes at Inge mente at det aldri er «for sent», at en alltid kan bryte ut av et dårlig mønster så lenge en har viljen og evnen til å forta gode valg senere. Inge sine innsikter vitnet om at han hadde reflektert mye rundt sin egen rolle i fengselet. Livet til Inge hadde tatt uventede veier, men som Inge sa kom han likevel ut i andre enden som en bedre person grunnet de erfaringene han hadde gjort seg.

5.3. På skråplanet: Eirik, Preben og Remi

I typologien om å havne på skråplanet ble flere av de yngre innsatte plassert. Å havne i fengsel i ung alder var et tema som for noen av dem ikke var lett å snakke åpent om. Fortellingene til Eirik, Preben og Remi vitnet om unge liv som gradvis hadde sklidd ut av kontroll og som hadde ført alle tre ut på et *skråplan*. Tabell 5 gir en deskriptiv oversikt over de tre ut ifra noen sosiale statusvariabler:

Navn	Sivilstatus	Utdanning	Hus/Bosted	Barn	Sonet før	Lovbrudd
Eirik	Singel	Ingen utover grunnskole	Ingen fast adresse	Nei	Ja	Rusrelatert kriminalitet/Vold
Preben	Singel	Ingen utover grunnskole	Ingen fast adresse Kastet ut hjemmefra	Nei	Nei	Rusrelatert kriminalitet/Vold
Remi	Kjæreste	Ingen utover grunnskole	Ingen fast adresse Overnattet hos kjæresten	Nei	Nei	Rusrelatert kriminalitet/Vold

De tre i skråplan kategorien hadde ingen utdanning utover grunnskolen, de hadde forsøkt å fullføre bare for å droppe ut på nytt. Flere av dem gav uttrykk for at de i løpet av livet enda ikke hadde klart å innordne seg, eller «finne sin plass» i samfunnet. Som et resultat havnet de tidlig ute i «dårlig selskap» og vanket i miljøer hvor småkriminalitet, mobbing, vold og rus etter hvert ble en del av hverdagen. Likevel var det forskjeller hos de tre som ble avdekket ved å se nærmere på hvorfor de havnet ute på skråplanet

5.3.1 Eirik sin bakgrunn: «Er ikke sikker på hva min far tenkte da, vet du»

Selv om alle tre i skråplan-typologien hadde vært ute for kriminelle miljøer i en årrekke var det kun Eirik som hadde sonet i fengsel tidligere. I våre samtaler tok han ikke direkte opp hvilke forhold han hadde sonet for tidligere. Eirik sa at det var en samlet dom for flere forhold. Eirik oppgav at han hadde blitt sendt rundt til ulike fengsler i Norge, noe han ikke satte særlig pris på. Han uttrykte at han håpet Bergen fengsel skulle bli hans «siste stoppested» før friheten. Eirik vokste opp i en av de større byene i Norge med en førtidspensjonert far og en mor i hjemmesykepleien. Eirik sin far var svært engasjert i lokalmiljøet. Eirik nevnte også flere søsken som han hadde et godt forhold til og fremdeles hadde kontakt med i dag. Allikevel avsluttet Eirik med å si at han kom fra «et dårlig hjem», selv om de hadde både mat på bordet og tak over hodet. Her kunne det være at Eirik hintet til forhold innad i familien. Forholdet til foreldrene var kanskje ikke så nært eller at han manglet oppfølging. Eirik hadde tidlig startet med «guttestreker»:

«[...] jeg har alltid... i fra barneskolen av da. [humrer] [Så] var det en PC... min far han hadde nøkkel til skolen da. Husker jeg tok og hentet den nøkkelen. På den tiden der... det var en stasjonær PC. Det var jo noe av det beste som var på markedet. Så jeg dro nå bare med meg en sånn der tralle og... opp på skolen og arrangerte det prosjektet med en kompis av meg og min bror [humrer] [...]» (Eirik)

Slik fortalte Eirik om små «prosjekter» og guttestreker fra da han var ung. Den gang var dette bare «uskyldige påfunn». Inntrykket var likevel at Eirik nevnte episodene for å vise at han fra tidlig alder hadde vært litt på kanten. En handling ledet gjerne til en annen og Eirik fortalte at livet skled lenger og lenger ut:

«Etterpå det så gikk alt jævla fort. Kjørte på. Så... første opplegget [humrer]. Og så ble jeg kjent med et par stykker på... når jeg begynte på ungdomskolen. Der noen røykte hasj da. Så begynte jeg å røyke sånn en gang i uken... to ganger i uken... til slutt så røykte jeg hver dag da.» [...]» (Eirik)

Eirik ble introdusert til hasj allerede på ungdomskolen. Som Eirik nevnte var det andre ungdommer han ble kjent med som gjorde at han fikk kontakt med belastede miljøer og havnet på et skråplan. Ut fra Eirik sine beskrivelser om oppveksten kunne det virke som at foreldrene ikke var mye involvert eller hadde mulighet til å hindre hans aktiviteter. Eirik nevnte først mer om familien da han kom inn på selve fengslingen:

«Nei min mor tror jeg tok det jævla tungt da. Er ikke sikker på hva min far tenkte da, vet du.

Min mor tok det tungt da hvert fall. Så jeg... prøvde å ringe hun to-tre ganger i uken. Bare for å si at jeg hadde det bra... ja.» (Eirik)

Eirik gir her innsikt i hvordan det stod til på hjemmefronten. At han hadde et sterkt bånd til sin mor var tydelig. Forholdet til faren snakket Eirik lite om. Det at han ikke hadde anelse om hvordan faren reagerte på at han skulle i fengsel, vitnet om at han kanskje hadde et problematisk forhold til faren.

Eirik historie forteller litt om en person som hittil i livet hadde vært ute på skråplanet uten mål eller mening. Kjennetegnene til en som var på skråplanet er nettopp en distanse til faste rammer og holdepunkter i livet. Slik sett gir Eirik informasjon om hvordan de som er på skråplanet faller inn i et destruktivt mønster.

5.3.2 Preben sin bakgrunn: «Jeg har jo ikke en eneste venn som har fullført første videregående»

Preben sin mor var norsk men hans far var fra Midtøsten. Selv om Preben var en av dem som også ble plassert i skråplan-typologien, fremstod han rolig på tross av at han fortalte om en tøff oppvekst i et tøft nabolag. Preben fortalte at det på hjemmefronten stod fint til og han hadde et godt forhold til sine søsken. Som Preben trakk frem hadde han hatt en «altfor bra» barndom til å havne i fengsel. Likevel var det å vokse opp i en belastet bydel med mye rus og kriminalitet i nabolaget grunnen til at han havnet ute på skråplanet:

«Jeg er ikke sånn som de fleste som sitter her som kan si at de har hatt en forferdelig barndom og... Jeg har hatt det egentlig alt for bra til og havne opp her da. Men jeg er jo vokst opp på [bydel] og... det er mye kriminalitet og narko og... slåssing helt fra ungdomskolen... Slåssing hver dag og vi røykte joint på skolen og så fortsatte jo det bare..» (Preben)

Preben fortalte hvordan det ofte var «vennene» fra nabolaget som utgjorde problemet. «Venner» som solgte hasj og fikk Preben inn på tyngre stoffer. Rus og slåsskamper ble til daglige problemer spesielt på skolen:

«[...] har jo hatt en lillebror han ble mye mobbet på barneskolen og ungdomsskolen da så det var vel gjerne det der med slåssing begynte for meg fordi at jeg skulle forsvare han og... kom i mye problemer for det og jeg var på rektors kontor hver dag [...].»

Her fortalte Preben at det at han havnet i trøbbel ikke bare skyldtes det dårlige nabolaget han vokste opp i. Preben sine familiebånd fikk han også opp i vanskeligheter. Konsekvensene ble rektors kontor og en turbulent tid. Når Preben beskriver den vanskelige tiden relaterte han mye til de hendelsene han husket best. Blant annet beskrev han overgangen til videregående:

«Etter ungdomsskolen så begynte jo jeg på videregående og det var jo bare... da sluttet jeg og ruse meg... begynte med kampsport... klarte jo ikke å fullføre videregående da. Sluttet flere... jeg har jo gått fem forskjellige studieretninger. Jeg har aldri fullført... det er jo ikke noe bra at det ikke er noe som... du får jo ikke akkurat hjelp til det... det systemet er jo helt på trynet Det er jo svært få som kommer igjennom det systemet i dag. Så jeg har jo ikke en eneste venn som har fullført første videregående. Det sier jo litt om hvordan systemet er bygget opp. Falt

ut av skolen og fikk mye «pes» hjemme og... «du klarer jo ingenting... du klarer ikke gå på skole en gang».[...]» (Preben)

Videregående ble for Preben en periode der han forsøkte å etablere et normalt liv og komme seg vekk fra skråplanet. Det kan tenkes at Preben opplevde videregående som mer krevende enn andre på hans alder. Uten støtte hverken fra skole eller hjem stagnerte utdanningsløpet.

Preben sin bakgrunnshistorie gir en indikasjon på hvordan det å falle ut av skolen, har en negativ effekt på andre områder. Da skolen gikk dårlig førte dette til mye «pes» hjemmefra. Ingen på hjemmefronten hadde tro på at Preben skulle klare å fullføre utdanning. Slik ble Preben sin egen følelse av å være mislykket forsterket. Rusmiljøet ble da en trygg havn. For Preben ble det også rusen som til slutt ledet han til å gjøre rusrelaterte lovbrudd som førte til fengselsstraff. Preben uttrykte selv at det var «helt greit» at han var inne nå, slik at han ikke befant seg på gaten og begikk mer kriminalitet.

5.3.3 Remi sin bakgrunn: «Jeg begynte jo med kriminalitet og komme på skråplan veldig tidlig»

Remi var den eldste av de tre innsatte som ble plassert i typologien på skråplanet. Remi hadde hatt flere episoder med bråk med både politiet og andre autoriteter i oppveksten. Remi var den av de tre som mer eller mindre «definerte» seg selv som en som var kommet på skråplanet:

«Altså jeg begynte jo med kriminalitet og komme på skråplan veldig tidlig, lenge før ungdomsskolen. Men allerede på ungdomsskolen så hadde jeg på en måte opparbeidet meg en status og et rykte om at jeg var en av dem... på en måte «slemme» guttene.» (Remi)

Her tok han opp hvordan det å drive med ulovlige aktiviteter tidlig gav han et rykte. Det ble en slags «status» å bli sett på som en av tøffe guttene i skolegården. Remi fortalte at han kom fra en «middelklassefamilie»¹⁸. Som også Preben var inne på, var det gjerne ikke i omsorgssvikt det skortet på, eller det at han hadde havnet i «dårlig selskap» som var årsaken.

Som Remi fortalte:

«Foreldrene mine var egentlig ressurssterke og oppegående... jeg har vært heldig sånn sett. Jeg kommer på en måte fra en middelklasse familie som... begge er gift og på en måte.. vært sammen hele livet og alltid mat på bordet... alle disse tingene... det er ikke der det skorter på.

¹⁸ Remi benyttet seg av begrepet «middelklassefamilie» til å definere familiens sosiale posisjon. Da jeg i løpet av intervjuet spurte han om hvorfor han valgte og benyttet seg av begrepet fortalte han at hans bror hadde studert sosiologi og at han derfor hadde plukket opp begrepet derfra.

Men som veldig mange andre ungdommer så slet jeg med identitet og finne meg selv og... hadde ADHD så det var hele tiden et jag og drag på noe annet. Da er det lett og falle inn i feil miljø.» (Remi)

Remi slet med en diagnose (ADHD) som gjorde han rastløs og stadig søkende etter noe nytt. Sammen med et dårlig selvbilde og identitetsproblem var det derfor lett og «falle inn i feil miljø». På tross av at Remi hadde lite til overs for skolen og slet med å tilpasse seg, forsøkte han også å komme seg ut av de dårlige miljøene. Remi sin løsning var å flytte mens han fremdeles gikk på videregående:

«[...] så flyttet jeg for å få en ny start og prøve å finne på noe nytt. Kanskje straighte meg litt opp og så gikk det noen år her... jobbet ganske... hadde normal jobb åtte til fire hadde en kjæreste.. og så mistet jeg kjæresten og så begynte jeg å finne på faenskap fordi jeg liksom kjedet meg og var litt sur fordi det hadde blitt slutt og jeg visste ikke helt hvordan jeg skulle takle det [...] Da gikk det veldig fort ned den profesjonelle løpebanen.[...]» (Remi)

Remi fortalte at flyttingen i begynnelsen hadde en positiv effekt på livet. Han skaffet seg kjæreste og fikk en normal åtte til fire jobb. Men da forholdet tok slutt begynte han å finne på «faenskap» og søkte seg tilbake til kriminelle miljøer. Remi var en person som taklet dårlig ting som gikk han i mot. Uten andre faste holdepunkter i livet ble veien tilbake til den profesjonelle løpebanen kort. Remi trakk også frem hvordan det å havne på skråplanet igjen fikk konsekvenser:

«[...] så begynte jeg og ruse meg mye. Kokain. Og da begynte ting og liksom virkelig å rakne.

Altså når du begynte og ruse deg i tillegg til å gjøre kriminalitet og du lever jo liksom... når du er kriminell og du ikke har jobb så lever du et sånt flyktig dagliv. Sånn «dagbande» liv. Du har ikke noe faste holdepunkter og ingenting betyr noe. Så det at jeg ble tatt og satt i fengsel var jo egentlig på en måte en litt sånn vekker for min del. At nå er det kanskje på tide... dette er en mulighet da til og kanskje komme i det riktige sporet.[...]» (Remi)

Remi fortalte her om hvordan det fikk store konsekvenser av å være på skråplanet. Remi hadde ingen faste holdepunkter eller forpliktelser og levde et flyktig og likegyldig liv. Et «dagbande liv» som passer her godt inn som kjennetegn til de på skråplanet. For Remi ble overgangen til fengselet en positiv forandring. Remi så hvordan fengselet innbydde til nye muligheter. Remi var ute av det dårlige miljøet. I fengselet kunne han ikke lenger ruse seg eller bare drive rundt. For å sone ved avdeling D var en aktivitetspliktig¹⁹. En måtte dra på jobb eller gå på skole. For Remi var derfor overgangen til fengselet betegnet som noe *positiv*.

Remi fikk her en mulighet han ikke ville ha fått utenfor.

¹⁹ Se fengselsordliste i vedlegg for utdypelse av aktivitetsplikt.

5.3.4 Eirik, Preben og Remi i typologien på skråplanet

Historiene til de tre respondentene i kategorien på skråplanet gir et bilde av tre innsatte som på et eller flere tidspunkt i løpet livet har havnet på skråplanet. Inngangen til det kriminelle livet fikk de alle svært tidlig. Enten ved å være tilknyttet belastede nabolag eller ved å omgås dårlige venner. Rusmisbruk ble etter hvert en stor del av hverdagen for alle tre. Eirik sine «guttestreker» som ledet inn på en mer destruktiv sti. Eller Preben som prøvde hasj og begynte siden å røyke daglig. Remi fortalte om hvordan det å bli sett på som en av «de slemme gutta» ble en form for status.

Remi hadde likevel forsøkt å bryte ut av sitt liv på skråplanet ved å flytte til en ny by. Bruddet med kjæresten førte Remi ut på skråplanet igjen. At Remi, Eirik og Preben vanket i belastede nabolag og rusmiljøer, kom som et resultat av at de alle på ulike måter hadde vansker med å tilpasse seg faste rammer. For Remi var det sykdomsbildet og identitetsproblemene gjorde at han mistet kontrollen. Remi fjernet seg mer og mer fra et normalt liv. Dette var også tilfellet for Eirik og Preben. Alle tre inngikk de i ustabile sosiale miljøer bestående av flyktige «dagbander» uten særlig mål og mening.

5.4. Profesjonell løpebane: Tommy

Tommy hadde en stabil familie på utsiden med en samboer som han gav uttrykk for betydde mye for han. Tommy var også den eneste som ble sortert inn i typologien som tok for seg de som hadde en profesjonell løpebane. Tabell 6 gir et bilde av Tommy sin status da han ble intervjuet:

Tabell 6:

Navn	Sivilstatus	Utdanning	Hus/Bosted	Barn	Sonet før	Lovbrudd
Tommy	Samboer	Høyere utdanning	Hus	Ja	Ja	Yrkeskriminell

Tommy tok opp at han så langt i livet ennå ikke hadde hatt en «vanlig jobb». Store deler av livet hadde gått med til å begå kriminelle handlinger. At Tommy hadde en lang dom (mer enn 5 år) vitnet også om en person som ikke drev med smånasking. Typologien som ble utformet for å kunne si noe om Tommy fikk navnet den *profesjonelle løpebane*. Denne typologien passet til Tommy ettersom han hadde gitt uttrykk for at han drev med kriminelle aktiviteter som levebrød. Som tabellen viser hadde han klart seg greit gjennom livet. Det kan tilskrives at han hele veien hadde

hatt en stabil inntekt fra kriminelle aktiviteter. Tommy fortalte også at han var en familiemann med faste rammer og forpliktelser i hjemmet.

5.4.1 Tommy sin bakgrunn: «Jeg kjente nå til min egen lille bransje»

Barne- og ungdomstiden beskrev Tommy som ganske normal. Han kom fra en større by på Vestlandet og bodde i et hus med foreldre som var i arbeid. Tommy hadde en litt eldre bror og fritiden ble brukt til å sparke fotball med de andre barna der han vokste opp. Selv om Tommy beskrev en normal barndom begynte det etter hvert å skli ut:

«Hadde en helt normal ungdomstid. Utover... hva skal jeg si... når vi begynner å bli femten år så begynner jo ting å skli ut i min verden. Du begynner å røyke, du begynner å drikke litt alkohol. Fotball karrieren din går fort i dass. Du får andre prioriteringer for å si det sånn. Vi hadde en liten sånn... det var ikke en gjeng men det var grupperinger. Så vi koste oss. Begynte å eksperimentere med narkotika. Var vel egentlig inngangspartiet til hele opplegget.» (Tommy)

Tommy trakk frem hvordan andre prioriteringer gikk utover hans prestasjoner. Eksperimentering med narkotika ble en inngangsbillett til et liv som ikke var helt ulikt det som ble beskrevet av de som havnet ute på skråplanet. Likevel var Tommy svært tydelig på at han alltid hadde fullført skole og utdanning:

«Jeg gikk jo på skole og sånn... det var ikke noe sånn at vi bare drev dank der ute for å si det sånn. Så jeg har jo hatt gymnas og gått på yrkesskolen og... jobbet litt som lærling da jeg var atten år [...]» (Tommy)

Tommy hadde alle forutsetninger for å kunne skaffe seg lovlig arbeid etter endt utdanning. Likevel endte det ikke slik. Tommy trakk her frem en sentral hendelse som brått hadde gjort at livet tok en ny vending:

«[...]før jeg fikk fagbrevet så var jeg med i en ulykke. Ryggen min ble ødelagt. Så jeg fikk aldri det fagbrevet og på den tiden der du kan jo si at... ja, ja jeg var glad i narkotika. Likte å røyke hasj og koste meg jeg. Og datt ut av arbeidslivet sakte men sikkert. [...]» (Tommy)

Ulykken Tommy var innblandet i førte til at hans karrieremuligheter fikk en brå stopp. Ulykken ble for Tommy en katalysator som utløste en serie av hendelser. Tommy virket å være løsningsorientert og han lot seg ikke knekke på grunn av ulykken. Løsningen for Tommy ble å fortsette utdanningsløpet og ta høyere utdanning. Selv etter å ha fullført en høyere utdanning, opplevde Tommy arbeidsmarkedets tøffe hverdag. På toppen av det hele ble han i en kort periode satt i fengsel:

«[...] vanskelig å få jobb på den tiden... og jeg gadd ikke å stresse. Jeg kjente nå til min egen lille bransje og holdt på å drive med mitt for å si det sånn. Så jeg kom meg egentlig ikke tilbake til arbeidslivet i det hele tatt etter det lille oppholdet jeg hadde [i fengsel] på tre uker... da datt jeg helt ut. [...] Skjønte det at jeg må jo gjøre noe det blir jo bare for dumt å gå rundt

sånn uten noe. Det går jo litt på at du har en familie som lurer på hva du gjør... hva er det du lever av?» (Tommy)

Tommy hadde allerede en stabil inntektskilde fra sine kriminelle aktiviteter. Etter noen år innenfor den profesjonelle løpebanen fant Tommy selv ut at slik kunne han ikke holde på. For Tommy var ikke hans profesjonelle løpebane et liv han kunne fortsette med. Familiens engasjement og spørsmål om hva han levde av kan tenkes å påvirke Tommy sitt valg. Dessverre for Tommy ble hans profesjonelle løpebane avslørt på samme tid som han tenkte at han ville bryte ut. Avsløringen som førte til dom og fengselsstraff.

5.4.2 Tommy i typologien profesjonell løpebane

Ut ifra Tommy sin historie gis det et bilde av en person som kanskje hadde ambisjoner om å komme seg ut i ærlig arbeid. Ulykken Tommy var involvert i sammen med de dårlige valgene han tok i ettertid, førte til at han stadig ble dratt tilbake til sin profesjonelle løpebane. Likevel var det familien som fikk han til å åpne øynene og innse at han var nødt å bryte opp med sitt kriminelle liv:

«Hvordan jeg skal beskrive det? Nei det er jo et sjokk men samtidig så vet du at hvis du holder på med [yrkeskriminalitet] så er det en hvis fare for at noen følger med. Det visste jo jeg og. Det er jo en pinlig situasjon i forhold til familie, fruen... hele pakken.» (Tommy)

Tommy fremhevet at han var klar over at hans kriminelle handlinger kunne medføre risiko for å bli avslørt. For en som inngikk i typologien om en profesjonell løpebane var det heller ikke småkriminalitet inne i bildet. Tommy var villig til å løpe denne risikoen ettersom det var slik han livnærte seg. Det kan tenkes at Tommy ikke hadde beskrevet det som så sårt å måtte stå til rette ovenfor familien dersom han ikke hadde hatt et nært forhold til dem. Når det første sjokket omsider først hadde lagt, seg viste Tommy seg som handlekraftig. Tommy begynte øyeblikkelig å legge planer for *fremtiden* etter avsløringen. Tommy sin omstilling kan nok tenkes å ha sammenheng med hans ønske om å beholde familien på tross av avsløringen.

5.5. Den impulsive: Christian og Fredrik

Av de åtte i utvalget inngikk Christian og Fredrik i typologien som kjennetegnet *den impulsive*. Christian var eldst av de to og kom fra en by i Midt-Norge. Han hadde yrkesutdanning og var i full jobb før han ble fengslet. Den andre innsatte i typologien,

Fredrik, kom fra en vestlandsby og hadde fullført grunnskolen og hadde tatt noe utdanning etterpå. Begge de to hadde samboere som de beskrev å ha et godt forhold til. I Tabell 7 gis en deskriptiv oversikt over deres nåværende situasjon:

Tabell 7:

Navn	Sivilstatus	Utdanning	Hus/Bosted	Barn	Sonet før	Lovbrudd
Christian	Samboer	Yrkes utdanning	Hus	Ja	Nei	Vold
Fredrik	Samboer	I gang med yrkesrettet utdanning	Leid leilighet	Nei	Nei	Vold

5.5.1 Christian sin bakgrunn: «Det er vel helst mine egne valg som sviktet»

Christian beskrev en normal barne- og ungdomstid med trygge rammer i en stabil familie. Han beskrev et godt forhold til sine foreldre. Faren hadde en godt betalt jobb mens hans mor var grunnet en skade ikke i arbeid. I samtalene om forholdet til familien trakk Christian spesielt frem sin eldre bror som han hadde hatt mye til felles med. De var begge svært aktive innenfor etidrettsmiljø og han beskrev ungdomstiden som fylt med treninger med broren og reiser i forbindelse med stevner.

For Christian ble trening et sentralt moment i livet, men han fortalte at med årene minket interessen. Etter hvert flyttet Christian inn til storbyen for å ta videregående. Hele veien beskrev Christian forholdet til familien som godt og han sa selv han kom fra et bra hjem med trygge rammer:

«Nei altså så familien... kommer fra en bra familie altså. Det er ikke der det sviktet det er vel helst mine egne valg som sviktet at jeg havnet her tilslutt.» (Christian)

Christian var også rask til å avkrefte noe svikt i familien eller i oppvekstkårene som grunn for at han ble satt i fengsel. Christian fortalte også om et stabilt liv etter videregående. Han endte opp med en relativt normal tilværelse med en trygg jobb og samboer. Christian fortalte at mye av fritiden gikk med til å ha barn fra tidligere forhold på besøk. Christian omtalte seg selv som en person som aldri hadde sett for seg at han skulle havne i fengsel. Men en natt gikk det for langt og han handlet impulsivt. Han utøvde vold som igjen førte til at han ble satt i fengsel.

5.5.2 Fredrik sin bakgrunn: «Var med de store guttene. Ble hentet fra skolen i fine biler for å si det sånn»

I sine beskrivelser av sin oppvekst fortalte Fredrik om et turbulent familieliv. Da Fredrik bare var i fire-fem års alderen opplevde han at hans far måtte i fengsel. Fredrik fortalte videre at de neste årene var svært tunge. Han måtte lære seg «å

take» farens problemer noe som ikke var en enkel oppgave. Årene som fulgte innebar mange forandringer i livet til Fredrik. Farspersoner kom og gikk noe som førte til mye flytting:

«[...] da gikk jeg fra å ha en sånn staut stefar til å ha en akademiker-østlending så det gikk jævlig dårlig for min del. Meg og han kom ikke overens. Flyttet hjem igjen på grunn av min mor prøvde å tvinge meg til å gå på videregående [på Østlandet] så nektet jeg og søke og hun kunne ikke tvinge meg uansett.» (Fredrik)

Fredrik sitt liv inneholdt ikke særlig faste rammer på denne tiden. Fredrik beskrev at han kom mer på kant med sin mor og at forholdet mellom dem var anspent. Fra ungdomstiden husket Fredrik hvordan han i en alder av bare tolv år prøvde hasj for første gang. Her ble han hengende med de «store gutta». Rusmiljøet som Fredrik kom i kontakt med ble her en arena hvor han kunne vise seg frem:

«[...] var med de store guttene. Ble hentet i... fine biler for å si det sånn [humrer]. Røykte hasj første gangen når jeg var tolv år gammel og... ja. Kunne røyke... holdt på å si.. alle vennene mine som vi kalte det.. eller de kaller det nå hvert fall.. kunne røyke de «under bordet» når de var nitten og jeg var [ungdomsskolealder].» (Fredrik)

Fredrik sitt utsvevende liv kan tenkes å ha vært relativt destruktivt. Hans beskrivelser kjennetegner en som i likhet med dem på skråplanet hadde vansker med å tilpasse seg. Fredrik var opposisjonell til autoriteter noe han viste på et tidlig stadium ved å røyke hasj og henge med ungdommer som var eldre enn han selv. På grunn av de turbulente forholdene i Fredrik sitt liv var også andre etater involvert. Men som på skolen følte ikke Fredrik at han ble hørt før han tilslutt gikk i direkte konfrontasjon med de ansatte:

«[...] fikk ingen hjelp der før jeg til slutt skjelte ut... holdt på å si... regionssjefen.. hva var det de kalte det da... regionssjefen for [Fylke]. Skjelte han ut foran åtte foreldrepar og sa at han måtte slutte å verne om moren min for nå.. ja.. har jeg ingen penger, ingen sted å bo og... det er sånn som dette her rusmisbrukere formes.» (Fredrik)

Her førte Fredrik sin opposisjon til personer i autoritetsstillinger til at livet forandret seg. Han fikk i tiden som kom bedre kontakt med moren. Etter tok Fredrik sin mor likevel et valg om å flytte utenlands, et valg som nok må ha påvirket Fredrik. Han flyttet ikke med sin mor og kontakten dem i mellom foregikk kun sporadisk over telefon. Senere skaffet Fredrik seg arbeid i utelivsbransjen. I tillegg fortalte han om en ny kjæreste som han etter hvert flyttet inn med. Mitt inntrykk var at Fredrik, før han begikk handlingene som førte til dom, beskrev sitt liv som mer stabilt enn noen gang tidligere.

5.5.3 Christian og Fredrik i typologien den impulsive

For Christian var det noen lite gjennomtenkte valg som forårsaket den straffbare handlingen han senere ble dømt for:

«Alle kan gjøre feil... jeg hadde jo... jeg skal aldri i fengsel jeg skal aldri miste sertifikatet. Men det greide jeg å gjøre begge delene på samme natten. Som sagt det er den snøballen og ting som har irritert deg tidligere og folk som har irritert deg sant. Det fikk jo konsekvenser nå. Da ble det jo fysisk til slutt da. Det er sånn at når folk ikke vet at de har gått langt nok så blir det svart en dag. Dessverre.» (Christian)

Christian trakk frem at han i lengre tid hadde hatt en «feide» med en annen person. Likevel var han ikke en voldelig person i utgangspunktet slik han beskrev seg selv. Han trakk heller frem at det tilslutt «blir det svart en dag» og han endte opp med å utøve volden som han senere ble dømt for. Som en person som både var familiefar og hadde stabile rammer rundt seg fremstod Christian ikke som en som manglet impuls kontroll i dagliglivet. Men at alt «gikk i svart» slik Christian beskrev vitnet om at hans handling i øyeblikket kunne betegnes som impulsiv. Christian utøvde vold som han selv ikke hadde kontroll over og han så ikke hvilken konsekvens volden kunne medføre. Slik kan hans handling peke på en impulsivitet ut fra frustrasjon som hadde bygget seg opp.

Christian la likevel ikke skjul på at han hadde gjort noe galt. At Christian uten videre godtok sin straff vitnet om en person som hadde fått økt selvinnsikt i forhold til at han hadde gjort noe galt:

«Ja det kunne ha gått så mye lengre med [rettssaken]. Både den ene og andre veien, som kunne ha gjort det mye verre for den personen. [Men] det har liksom vært intuisjonen min heletiden. Og bli ferdig med det. Få dommen, ta straffen, og så... blanke ark.» (Christian)

Christian ønsket ikke å dra saken lengre enn nødvendig. Han var mer interessert i å få saken ut av verden. Det kan tenkes at Christian, som Tommy, hadde familien i tankene når han ønsket en slik snarlig avklaring. I synet på dommen hadde Christian og Fredrik svært ulike syn. Fredrik var i langt større grad opposisjonell og lite fornøyd med behandlingen han fikk fra systemet.

På tross av sin turbulente oppvekst i ungdomstiden viste Fredrik at han var en selvstendig person som kunne klare seg godt på egen hånd. Han kunne holde på jobb og han hadde en kjæreste som han leide leilighet sammen med. Som Christian fremstod ikke Fredrik som en som til daglig manglet impuls kontroll men likevel førte et ukontrollert utbrudd til en impulsiv voldsepisode som endte i en retts sak og senere straff:

«Så jeg fikk innkallelsen... altså når jeg fikk dommen så lo jeg bare og anket. Og så fikk jeg ankenektelse [...] Høyesterett har sett på saken og sagt det er en «fair» straff. De leser jo bare det politiet har skrevet og så ser de straffen... ser ikke på noen beviser [...] (Fredrik)

I etterkant av hendelsen var Fredrik kritisk til behandlingen fra politiet og rettsvesenet. Han inntok en opposisjonell holdning til autoriteter. Det kan tenkes at Fredrik sitt kritiske syn var farget av hvordan han hadde blitt møtt av systemet tidligere i livet. Fredrik mente selv han fikk all skyld i en sak som kunne vært ordnet

privat. Fredrik var frustrert og følte at hele opplegget var idiotisk og trakk frem hvordan saken heller ble en økonomisk byrde for samfunnet:

«[...] jeg tenkte jo at det kunne jo ikke skje, det er jo så jævlig idiotisk hele opplegget at... det har jo sikkert kostet staten et par millioner å føre de sakene istedenfor at meg og han andre som var med kunne bare sittede oss ned og snakket og tatt hverandre i hånden og sagt: «ferdig med det, beklager» Så kunne vi spart staten for mye penger.» (Fredrik)

Det kan tenkes at erfaringene Fredrik gjorde fra rettssaken bidro i det negative synet på systemet. Fredrik refererte flere ganger til hvordan han kostet staten mye penger. I denne sammenhengen kan det betegnes som en form for kritikk mot systemet:

«Søkte om fotlenke i dag for da får jeg jobbe... sånn at jeg faktisk kan... sier jo at jeg vil heller bidra til staten enn at de skal betale tolvhundre kroner²⁰ om dagen for at jeg skal sitte her» (Fredrik)

Her kan det tenkes at Fredrik, ved å trekke frem økonomiaspektet, ville tydeliggjøre både at systemet hadde gjort en feil ved å dømme han. En fengselsstraff ble helt ulogisk når de heller kunne ha gitt Fredrik en kraftig bot eller samfunnstjeneste. Både Fredrik og Christian hadde likhetstrekk i form av deres handlinger. Likevel hadde de svært ulik oppfatning når det kom til det rettslige etterspillet.

5.6. Avsluttende diskusjon

Målet med kapittelet har vært å gi fyldige presentasjoner av casene ved hjelp av biografiske gjengivelser. Her har jeg forsøkt å vise hvordan deres valg gjennom livet har hatt betydning for hvilken bane livet inngikk i. Dette fikk konsekvenser som ledet til at respondentene ble satt i fengsel. Små og store hendelser som de innsatte beskrev er blitt løftet frem og utdypet innenfor rammene av den sosiale konteksten de inngikk i. Tre kriterier var viktige når det kommer til å skulle tolke biografiske livshistorier: Faktiske hendelser i en persons liv, betydningen av de faktiske hendelsene og til sist hvordan historien om de ulike hendelsene fortelles (Brannen & Nilsen, 2011a:609).

Av faktiske hendelser var hvordan de forholdt seg til familien, av stor betydning. Gjennomgående var det særlig Gustav med sine gjeldsproblemer, Inge med sin PTSD-diagnose og Christian som hadde fått økt selvinnsikt, som var de tre som trakk frem familien som et gjennomgående stabilt holdepunkt i oppveksten. De hadde gode barndomsminner, de fortalte om foreldre og søsken som støttet dem. Støtten hjemmefra ble også overførbar til hvordan de gjorde det på andre sosiale arenaer.

²⁰ Statistikk fra Statistisk sentralbyrå for innsatte i norske fengsler i 2014 viste at det koster staten opptil femten hundre kroner pr. døgn for en fengselsplass i norske fengsler.

Gustav fikk mulighet til å reise ut i verden, Inge hadde en far som motiverte han til å satse på en militær karriere og Christian beskrev en aktiv ungdom fylt av reiser og konkurranser. Kontrasten blir derfor stor når de på skråplanet beskrev sine forhold til familien. Som typologien også tilsa hadde livene til de tre sklidd ut.

Ofte var det rus inne i bildet eller annen småkriminalitet. Her kan det tenkes at mangelen på kontroll eller faste rammer i hjemmet gjorde at tilstanden bare forverret seg med årenes løp.

Når en så ser på kjennetegn ved de tre i skråplan typologien finner en også at de alle hadde trekk som var med på å påvirke dem negativt. Preben kom fra et dårlig nabolag, Remi slet med sin ADHD diagnose og Eirik hadde mangel på støtte i hjemmet. Som konsekvens hadde alle tre utfordringer med sine utdanningsløp. Ingen av dem hadde på det tidspunktet jeg møtte dem høyere utdanning enn grunnskole.

Her kan det tenkes at for de tre i skråplantypologien fristet et flyktig og mindre komplisert liv i langt større grad. Preben trakk riktignok frem at han hadde forsøkt å gjennomføre sitt utdanningsløp. Han hadde da behov for ekstra oppfølging ettersom han ikke var like rask som de andre i klassen. Hans egen beskrivelse fra denne tiden vitnet om at han hverken fikk hjelpen han var så avhengig av eller ble tatt på alvor. Sammen med et stadig mas hjemmefra kan Preben sin historie brukes som et eksempel på hva som kan skje dersom mennesker i en sårbar situasjon ikke får den hjelpen de trenger. De faller da, som Preben, tilbake til gamle synder og fortsetter livet på skråplanet.

Fredrik i typologien den impulsive hadde i likhet med både Preben og de andre på skråplanet, en trøblete oppvekst med en fraværende mor og flere stefedre. Likevel klart han seg gjennom ungdomstiden og hadde i dag både jobb, kjæreste og leide egen leilighet. Fredrik sitt kjennetegn var at han var en person som kan sies å være opposisjonell til autoriteter. Han var kritisk, noe han hadde vært gjennom hele livet. Denne kritikken ble ikke mindre av at han som følge av å miste kontrollen et øyeblikk, ble dømt. En dom han var uenig i og som han mente var et resultat av at hendelsene ble blåst ut av proporsjon.

Det kan tenkes at Fredrik sin opposisjonelle holdning til autoriteter nettopp kom som et resultat av et liv som manglet rollemodeller. I mangel av støtte i hjemmet søkte Fredrik heller seg til andre grupper. Han røykte hasj med ungdommer mye eldre enn seg selv, og her oppdaget han en arena hvor han fikk vist seg frem. Fredrik sitt liv på dette tidspunktet var nok farget av at han ville være opposisjonell. Han

ville røyke som de «tøffe gutta» og han visste at han ikke ville bli stoppet av familien eller andre autoritetspersoner.

Her skilte Fredrik seg klart fra Christian i samme typologi. Christian fremstod i mye større grad som en person med et avklart forhold og økt selvinnsikt i møtet med systemet. Christian hadde i likhet med Fredrik tatt noen gale valg og utøvd vold. Men Christian angret på det han hadde gjort i ettertid. Han ønsket personen som hadde blitt utsatt for volden alt godt i fremtiden og fremstod sånn sett langt mer avbalansert. Han snakket om personer i livet sitt med omtanke, og han fremstod som en som brydde seg om andre. I tilfellet av Christian og Fredrik kan en se hvordan to individer innenfor samme typologi også kan være ulike. En typologisk inndeling gjøres for å kunne beskrive de store linjene og for og lettere kunne trekke ned informasjonen til et mer hverdagslig nivå. Men individer vil alltid være forskjellige ut ifra sin oppvekst og sitt syn på verden. Om en benytter et slikt perspektiv kan det derfor tenkes at forskjellene mellom Christian og Fredrik er med på å gi typologien en større dybde.

En av dem som var alene i sin innsatt-typologi var Tommy som var typologisert inn i en profesjonell løpebane. Bakgrunnshistorien til Tommy var særlig preget av at enkelte hendelser hadde utgjort store vendepunkt i hans liv. Hvilke vendepunkter som kan ha betydning for det kriminelle livet er beskrevet i livsløps-kriminologien (Sampson & Laub, 1993). For Tommy ble hans første vendepunkt en alvorlig ulykke som inntraff mens han var i sitt utdanningsløp.

Ulykken skulle bli et av Tommy sine kjennetegn. Flere ganger ble ulykken nevnt som den hendelsen i Tommy sitt liv som hadde sørget for at han utviklet en profesjonell løpebane. Tommy virket ikke å være påvirket av at utdanningen ble satt på vent. Han hadde «sin egen lille bransje» som han livnærte seg av. Tommy hadde holdt sine profesjonelle kriminelle aktiviteter skjult for familien. Sjokket rundt avsløringen av hans kriminelle liv ble derfor en viktig motivasjon for Tommy.

Tommy trakk frem at straks han var avslørt skjønte han at han måtte finne nye holdepunkter i livet. Han ville ikke miste familien og pekte på at en får bare «en sjanse» til å bevise det gjennom å prøve seg på det ukjente jobbmarkedet. Tommy ønsket dermed å bryte med sin profesjonelle løpebane. For Tommy var ikke familien kun hans nærmeste, de var blitt en livsline og motivasjon i fengselet til å starte et nytt og bedre liv.

I denne avsluttende diskusjonen om fortiden, har et mål vært å forsøke og kontekstualisere de individuelle casene opp imot samfunnsstrukturene de inngår i. En slik kontekstuell tilnærming er inspirert av Elder sine arbeider (Elder et al.,

2006). Respondentenes beskrivelse av kontakten med viktige institusjoner som preget dem i oppveksten, har vært av stor betydning for å kunne drøfte hvorfor de innsatte endte opp i fengsel. Oppvekstkår, utdanningsløp og inngang til arbeidslivet har hatt betydning for de innsatte. Ut fra de rike casebeskrivelsene har jeg fått bedre innsikt i de innsattes liv før fengselet og hva som var viktig for respondentene i oppveksten. Innsikter som da blir svært nyttige i den videre diskusjonen når jeg kommer til kapitlet om de innsatte sine *framtidssikter* og deres tanker om det livet de så for seg etter løslatelsen.

6 De innsattes fremtid

6.1. Innledning

Innsatte i fengsel har gjerne ulike tanker og oppfatninger om hvordan deres fremtid vil se ut etter løslatelse. I mitt utvalg satt noen av respondentene på korte dommer hvor det kun var snakk om måneder før straffen var sonet. For andre innsatte kunne det handlet om flere år før de igjen skulle få muligheten til å delta i samfunnet. Slik blir deres historier om hva de ønsker for fremtiden preget av hvordan de så langt har opplevd soningen.

Aktiviteter som å delta i program igangsatt fra fengselets side, som arbeid eller utdanning inviterer de innsatte til å skape realistiske visjoner for fremtiden. Tidshorizonten og de sosiale relasjonene som de innsatte omfavnes av har i en slik sammenheng mye å si for hva de tenker om fremtiden og hvilke planer de legger. Domfelte har et spesielt forhold til tid og tidshorisonter. De sitter innelåst og avskåret fra samfunnet for en bestemt periode før de skal ut igjen.

Når de innsatte soner på åpen avdeling vet de at dette er siste stoppested før friheten. De skal da forlate fengselet og det rutinebelagte livet de har inngått i. De må nå selv ta ansvar for sine liv med alle de utfordringer en slik forandring byr på. For flere av de innsatte kan fremtiden være uviss, noen ganger eksisterer der ingen satt tidslinje eller skjematisk plan over hva som skal skje når de slipper ut. Innsatte løslates til frihet, men å være fri er ikke det samme som at livet nå vil bli bedre. Selv om de innsatte har flere tanker om hvordan de skal få orden på livene sine, kan en se at deres syn på fremtiden bærer preg av det livet de levde før fengslingen.

6.1.1 Drømmer, håp og planer som konsept for forventninger knyttet til fremtiden

I prosessen av å skulle analyse hvordan de innsatte fra de ulike typologiene beskrev sine framtidsutsikter vil en nyttig tilnærming til å se forskjeller eller likheter i utvalget være å foreta en distinksjon mellom deres drømmer, håp og konkrete planene for fremtiden. En slik tilnærming kan benyttes for å gi en bedre forståelse av tankemønsteret til respondentene i utvalget, ved å knytte forventningene om fremtiden til tre kategorier som de fleste kan relatere til og forstå (Nilsen,

1999:178). De tre kategoriene er inspirert av Nilsens artikkel²¹ og benyttes her til å forstå hvilke forventninger innsatte med ulik sosial bakgrunn og dom knytter til egen fremtid, med særlig fokus på tidsaspektet som inngår i livsperspektivet.

I dagligdags bruk tenker en gjerne ikke over de tre kategoriene spesifikt i relasjon til tid eller tidshorisonter men når en skal tolke de ulike svarene om fremtiden vil en slik distinksjon være svært nyttig for å kunne oppdage forskjeller og likheter i typologi-inndelingene. Kategoriene drømmer, håp og planer åpner her opp for å gi framtidsplanene til de innsatte en forankring i tid og rom. Slik sett inviterer inndelingen til å bedre forstå *når* de innsatte i utvalget ser for seg at ulike hendelser skal inntreffe i fremtiden. Det gir også muligheten til å foreta distinksjoner på tvers av de ulike typologiene på bakgrunn av hvordan de beskriver drømmer, planer og håp for fremtiden.

6.2. Preben, Eirik og Remi: Om drømmer, håp og planer for fremtiden

Drømmer kan sees på som en kategori som hverken er avgrenset i tid eller rom. Med drømmer følger ingen forpliktelser fra personene som har dem. I enkelte sammenhenger kan det dreie seg om løse dagdrømmer, mens for andre kan drømmer være basert i mer konkrete aspekter som kan gripes. Slike konkrete drømmer krysser gjerne inn i banene til håp (Nilsen, 1999:178). En forenklet skisse av hvordan planer, drømmer og håp fordeler seg i forhold til tid vises i tabell 8:

Tabell 8. Tidsperspektiv: Drømmer, håp og planer

Kategori:	Drømmer	Håp	Planer
Tid/rom forankring:	Nei Ingen kontroll av hendelsesforløp Urealistisk Ingen tidsramme	Ja Liten kontroll over hendelsesforløp Har realistiske element Vag tilknytning til tid og rom [grenser til drøm]	Ja Kontroll over hendelsesforløp Realistiske Kort tidsramme Nåtid/Presens

²¹ *Where is the future? Time and space as categories in analyses of young people's images of the future* (1999)

Drømmer kan gjerne ses på som et av de mest intime aspektene de innsatte delte om deres personlige liv. Samtidig kan drømmene som de innsatte hadde være enklere å snakke om i en intervjusituasjon ut i fra hvilken del av livet som drømmen var tilknyttet. Når de innsatte ble spurt om hva de tenkte om sine fremtidsplaner tok de fleste opp hva de ønsket å gjøre dersom der ikke lå noen hindringer i veien.

6.2.1 Eirik: «Bungie-jumping og svømme med haier»

Eirik hadde mange tanker om tiden etter løslatelse:

«[...] jeg gleder meg til å bli løslatt. Ut å henge med folk... treffe kompiser og familier og skal ture en del utenlandsturer tenkte jeg. Jeg har vært litt rundt omkring... men ikke utenom

Europa. Jeg har vært i sånn tjue forskjellige land. Så nå skal jeg til først og fremst Afrika.

Bungie-jumping og svømme med haier og... du vet... [humrer] Kjøre på der og så sjekke ut litt i Asia og så... skal jeg jobbe. Tjene litt penger. Finne en ordentlig dame som jeg kan slå meg til ro med.» (Eirik)

Eirik var fra skråplan-typologien og hadde hatt en tøff oppvekst hvor han særlig hadde hatt et mer eller mindre ustabil forhold til faren. Eirik nevner at han ser frem til løslatelsen og å treffe venner og familie igjen. Med familien kan det tenkes at Eirik særlig sikter til sin mor som har vært en støtte for Eirik under hele soningsoppholdet. Eirik sine fremtidsplaner involverer at han skulle reise mye og «sjekke litt ut», for så og finne seg en dame å slå seg til ro med. Eirik sine ønsker krysser her fra drøm og inn i banen til håp ettersom han her nevner ønsket om å stifte familie en gang i fremtiden, og å få seg en jobb.

Eirik gleder seg til å reise rundt, men oppgir lite planer for hvordan han skal få til sine reiser. Her gis et inntrykk av at planlegging ikke opptar Eirik i stor grad. Her kan det tenkes at Eirik viser trekk som kjennetegner skråplan-typologien han inngikk i. Der er få konkrete tanker, noe som kan peke tilbake til hvordan de på skråplanet levde sine liv før de havnet inne. De er relativt flyktige, uten de helt «store» bekymringene eller ambisjonene. Eirik sine ønsker er mer i retninger av håp, med arbeid og familie, uten at han relaterte dette til noen form for tydelig tidsramme. Eirik er først og fremst opptatt av å realisere sine egne drømmer før han tenker mer i baner av å slå seg til ro.

6.2.2 Remi: «Egentlig så ønsker jeg at jeg skal få et litt mer sånn A4 liv»

En annen fra skråplan-typologien som uttrykte ønsker om sin fremtid var Remi:

«[...] jeg ønsker jo å fortsette med skolen. Jeg har en kjæreste som... det er planen at vi skal bli samboere... så det blir jo litt koselig... se om det fungerer. For det blir jo litt sånn når du har sittet så lenge inne så blir det rart og plutselig skal bli samboer med kjæresten sin. Så vi for se

hvordan det går. Jeg ønsker jo det skal gå bra og jeg ønsker jo at skolen skal gå bra. Ønsker jeg at jeg skal få et litt mer sånn «A4-liv». Så jeg er positiv til fremtiden. Motivert og positiv.» (Remi)

Remi sine ønsker for fremtiden kan sees på som å ha en tydelig forankring i presens. Remi har ikke store drømmer om å reise jorden rundt, men forholder seg i større grad til hva som skjer i nær fremtid når han slipper ut. Remi uttrykker også sine planer mer direkte enn Eirik. Han trekker først frem utdanning og skole, deretter planene om samboerskap. Et av Remi sine nærliggende planer for fremtiden var å bli samboer med sin kjæreste og han håpet at de to skulle fungere som et samboerpar.

Remi sine tanker om fremtiden kan i større grad relateres til planer og håp enn Eirik. Remi sine planer kan her sees på som en fremskrivelse av presens og hva han ønsker skal skje. Remi tar opp at han ønsker å fortsette på skolen og gjøre det godt. Remi uttrykker også at han har et håp om å skaffe seg et mer vanlig A4-liv. Med en slik ambisjon kan det tenkes at Remi her sikter til håpet om å treffe mennesker med stabile nettverk rundt seg, som da ikke holder på med kriminalitet.

Sammenlignet med drømmer kan håp sees på som tanker eller ønsker som er lettere å gripe og mer konkrete. Håpene kan sees i sammenheng med et planlagt tidsskjema og assosiasjoner til tid. Håp også kan være vagt uttrykt. Remi sitt håp for fremtiden, som å gjøre det bra på skolen, henger sammen med hans konkrete plan om å fullføre utdanning. En slik tankegang kan sies å være framtidsrettet ut i fra et tidsperspektiv ettersom det har en tidsramme hvor Remi vil oppnå et vitnemål som øker hans muligheter i jobbmarkedet. Remi sier likevel lite om hva han drømmer om å bli, eller hvilke jobber han helst kunne tenke seg.

Ettersom Remi nevner sin samboer i sine planer kan et håp være at de to skal fungere sammen. Med et stabilt forhold til samboeren håper Remi da å bevege seg bort fra sitt tidligere og mer flyktige liv, og inn i et mer normalt A4-liv. Remi hadde også planer om hvordan han skulle skaffe seg nye sosiale relasjoner:

«Jeg har jo omgått kriminelle de siste årene. Så sånn [sett], jeg har ikke noe konkret nettverk og gå ut til det har jeg ikke. Min plan blir [på] mange måter å prøve å delta på noe aktivitet i forhold til hobbyene mine. Kanskje begynne å klatre, noe idrett. Melde meg inn i treningsstudio. Steder og arenaer der du kanskje møter andre mennesker [...]» (Remi)

Remi sin ADHD-diagnose gjorde i følge han selv at han slet i møtet med autoriteter og å holde på bekjentskaper. Hverken på hjemmefronten, skolen eller blant «vanlige venner» gikk det særlig bra. Remi var inn og ut av institusjoner og han ble ansett som et «problembarn». Remi sin ADHD-diagnose kan her være noe av årsaken til at han havnet ute på skråplanet og i selskap med andre kriminelle. På tross av sin bakgrunn nevner Remi flere tiltak for å komme inn i andre miljøer, som

kan gi nye bekjentskaper. Remi sin plan er å komme i gang med ulike hobbyer. Ved å komme seg inn på andre sosiale arenaer håper Remi at muligheten til å bygge nye sosiale nettverk vil bli større.

Ut fra Remi sine ambisjoner kan det tenkes at for en fra skråplan-typologien kan det være nyttig å se til nye nettverk ut ifra hobbyer som interesserer en. Remi ønsket å starte med trening ikke bare for sin egen del, han var også interessert i å komme i kontakt med andre. Remi sin plan kan her tenkes å være å søke sosial kontakt innenfor nye nettverk i et håp om oppnå et mer normalt A4-liv.

6.2.3 Preben: «Når de kommer ut så kommer de rett tilbake igjen»

Preben fra skråplan-typologien hadde et mer dystert syn på framtiden enn Eirik og Remi. Preben sitt syn handlet mye om hvordan han hele veien hadde blitt møtt med mostand. Preben kom fra et tøft nabolag med dårlige venner som gjorde at han i løpet av oppveksten skled lengre og lengre ut på skråplanet, og inn i kriminalitet. Når Preben snakket om hvordan fengselet eller andre autoriteter aldri hadde støttet han kom hans syn på system til overflaten:

«De har jo ikke hjulpet deg med en dritt. De forventer at du skal gjøre alt faen... men hvor er støtteapparatet som de snakker om? Altså når du søker om prøven [tidlig løslatelse] så får du beskjed om at du ikke har brukt støtteapparatet. Støtteapparat? Det er jo [ikke noe] støtteapparat. Så da får du ikke prøven. Så det er liksom... det blir aldri plass til noen nye her inne i fengslet det er de samme som går om og om igjen [...]. Så det liksom en gang fange, alltid fange.» (Preben)

I Preben sitt sitat ligger mye kritikk rettet mot systemet, men også en stor følelse av håpløshet over sin egen situasjon. I Prebens øyne er tidsaspektet mest sentralt i forhold til selve løslatelsen. Han er klar på at dersom innsatte ikke får hjelp mens de sitter inne, blir løslatelsen kortvarig. De fortsetter da bare sine kriminelle liv, som ender med at de havner innenfor murene igjen etter kort tid. Det kan tenkes at Preben sitt håp er at fengselet skal innføre et bedre opplegg. Et opplegg som kan sikre at støtteapparatet følger opp de innsatte og styrker deres håp om å få en bedre fremtid.

Preben påpeker at fengselet bør ha en plan for de innsatte men selv er han vag og lite konkret i hvordan fengselet bør utforme sine planer for å hindre tilbakefall. Her kan det tenkes at Preben sitt ønske faller mer inn i kategorien for håp og ikke en konkret plan for hvordan systemet kan endres. Likevel har Preben sitt utspill om å gjøre de innsatte mer motiverte for framtiden en realistisk side ved seg, ettersom de ved å få hjelp i fengselet ser et håp for en bedre fremtid uten kriminalitet. Tidslinjen for hvordan framtiden blir for innsatte som Preben hviler i denne sammenhengen mye på hvor vidt de endrings- og påvirkningsprogrammer som

eksisterer i fengselet klarer å motivere han til og legge konkrete planer for fremtiden.

Det kan tenkes at i Preben sitt tilfelle er slike tiltak ekstra viktige. Han har få ressurser til å gjøre noe med sin egen situasjon og er i større grad avhengig av hjelp mens han sitter inne. Enkelte av respondentene i de andre typologiene (som Gustav og Inge) hadde flere ressurser å spille på, ettersom de hadde gode venner, stabil familie og muligheter for jobb. De var ikke like avhengige av hjelp som Preben. Her kan det tenkes at en kartlegging av de innsattes problemområder må til for å kunne gi dem hjelp til å legge sine planer for fremtiden. De befinner seg i ulike faser av livet når de havner i fengsel og det kan da tenkes at de også vil ha behov for hjelp på forskjellige områder. Som Preben også nevnte har han et ønske om at fengselet skulle motivere han, i håp om at det da ville gå bedre etter løslatelsen. Slik sett kan Preben sine tanker om en god løslatelse ses på mer som håp, ettersom Preben mener at det som skjer med han i fengselet er utenfor hans kontroll. For at Preben skal få en god fremtid er han tydelig på at systemet er nødt i å ta tak i hans situasjon.

Planer kan gjerne sees i relasjon til personlige retninger av handling eller hendelser som personer gjerne har kunnskap om eller fakta basert informasjon om, noe som gir individene en følelse av kontroll (Nilsen, 1999: 180). Preben sin usikkerhet rundt egen fremtid fører hans tanker mer inn i banene av håp snarere enn planer. Oppveksten kan også være en grunn for at Preben beskriver fremtiden mer i retning av håp. Preben har aldri hatt noen virkelige ambisjoner eller drømmer. Han kom fra et tøft nabolag og manglet den støtten han trengte i oppveksten. Siden Preben ikke har lagt noen konkrete planer for fremtiden kan han derfor mest håpe han holder seg unna kriminalitet. Men så lenge fengselet og støtteapparatet ikke griper inn vil Preben løslates til en usikker fremtid.

6.3. Gustav og Inge: Om drømmer, håp og planer for fremtiden

Innenfor typologien rasjonell-planlagt fant vi Gustav og Inge. Begge dømt for økonomisk kriminalitet. Gustav sitt kjennetegn var at han var en mann som ble etterlatt i stor gjeld etter å ha blitt dømt. Inge hadde gjennom sitt virke som ansatt i militæret utviklet PTSD-syndrom, noe som preget han i tiden før han begikk ulovlige handlinger som førte til fengselsstraffen. I løpet av våre samtaler omtalte både Gustav og Inge fengselssystemet i positive ordlag. Begge hadde de tro på å skulle komme seg gjennom soningen på en god måte. De hadde flere tanker om fremtiden og de gav inntrykk av å ha klare mål og ambisjoner for tiden som kom.

6.3.1 Gustav: «Jeg er innstilt på å klare det.. vi ser viktigheten i å klare seg»

Både Gustav og Inge utdypet hvordan de så for seg livet etter soning. Deres tanker var her mer i retning av planer, selv om de også uttrykte mer vage håp for fremtiden. Noe Gustav trakk frem:

«[...] selvfølgelig får jeg jo fem til syv tøffe år.. med maks trekk i lønn så jeg får jo bare et helt minimum å leve for.. men jeg er innstilt på å klare det.. vi ser viktigheten i å klare seg. For i tillegg til det som skjedde så fikk jo også kona [sykdom] oppe i det hele...[...]men vi har funnet ut det at penger er ikke det viktigste.. man har så man klarer seg og man har hverandre og familien.» (Gustav)

Bildet Gustav gir av fremtiden for han og familien har flere trekk til hendelsesforløp som har en forankring i tid og rom. Det kan tenkes at Gustav sitt overslag om at de neste fem til syv år ville bli tøffe for han og familien var et overslag han gav ut ifra situasjonen han befant seg i. Gustav sin beskrivelse av en tidsramme gir også inntrykk av at han hadde et håp om at gjelden ville bli nedbetalt selv om den ville prege familien økonomisk i tiden som kom. Gustav sine framtidstanker handlet mye om den tøffe tiden for han og familien.

Gustav trekker fram at han er innstilt på å klare seg gjennom den tøffe tiden så lenge han har familien. Det kan tenkes at Gustav har innfunnet seg med at de neste årene ikke ville bli som før. At tiden før fengsling var tøff var det liten tvil om i Gustav sitt tilfelle. Gustav hadde lenge befunnet seg i øvre sjikt av den sosiale rangstigen på sitt hjemmested Han hadde hatt solid inntekt og med sin yrkesrettede jobbposisjon hadde han vært et kjent fjes i byen.

Men Gustav var ikke lenger den respekterte personen som tidligere, og som han påpekte var han blitt forhåndsdømt og uthengt av avisene. Gjennom sine refleksjoner viser Gustav at han likevel har kommet frem til at penger og posisjon ikke er det viktigste. Det som betydde noe nå var å starte livet på nytt fra bunnen av, sammen med familien. Slik har nok Gustav planlagt for fremtiden ut ifra å skulle klare seg med mindre, men at familien skulle stå samlet.

6.3.2 Inge: «Prøve å få meg jobb... finne på ting med familien... gjøre de rette valgene i fremtiden»

Inge sin fortid handlet mye om hvordan han etter tiden i forsvaret var preget av diagnosen PTSD, som gjorde det vanskelig for han å fungere i det daglige. Inge klarte ikke å fungere som den familiemannen han selv ønsket å være. Når han da

foretok valg som ledet til enkelte «uheldige disposisjoner» ble fengslingen et tungt tilbakesteg for Inge. Likevel så ikke Inge på fengslingen som utelukkende negativt:

«[...] nå begynner jeg jo å jobbe ute [gjennom overgangsbolig] snart... sånt at da vil jeg jo ha en vanlig jobb, jeg vil tjene penger... jeg vil kunne hjelpe de hjemme igjen. Så er det over på hjemmesoning og det kommer jo selvfølgelig til å bli litt rart. [...] men det blir en fin avslutning på soningen tror jeg. Og foreløpig så har jeg ikke noen grunn til å se tilbake igjen på kriminalomsorgen som noe som jeg hater.» (Inge)

Inge gir her uttrykk av å ha et avklart forhold til veien videre og planer for framtiden. Inge fremstår som rasjonell og planleggende i tilnærmelsen til løslatelsen. Inge sine framtidsutsikter kan her sees på som gjennomtenkte og han planlegger ut ifra en tidshorisont som innebærer at han ikke vil tilbake til fengselet. I stedet skulle Inge nå gjøre «de rette valgene» for sin egen framtid og familiens. Inge samtalene våre fortalte Inge om en trinnvis tilbakeføring. Først overgangsbolig, så hjemmesoning og tilslutt full frihet. Inge sin plan for løslatelse var her basert på konkrete tiltak som skulle inntreffe i nær fremtid og med korte tidsrom i mellom.

Likevel kan en også se at Inge sine framtidsplaner innehar enkelte elementer av håp når han beskriver jobb og familiesituasjon. Inge antydte i sine beskrivelser ønsker som ikke har en sterk forankring i tid, men heller uttrykker tilstander Inge håper skal inntreffe senere. Inge håper å skaffe seg arbeid og finne på ting med familien. Men hvordan Inge rent konkret skal få det til er mer vagt. Det kan tenkes at grunnen er at Inge fremdeles sitter inne og ikke kan si med sikkerhet hva som vil skje etter løslatelse. Inge håper likevel på en fin avslutning av soningsoppholdet og uttrykte at han gledet seg til å slippe ut og se familien igjen.

Når Inge ble bedt om å beskrive mål for framtiden trakk han blant annet frem hvordan fengselsoppholdet hadde vekket nye ambisjoner i han:

«Men en ting som dette oppholdet har vekket i meg. Jeg må jo si at jeg har begynt å få litt politiske ambisjoner etter å ha vært her. For... skal man få noe gjort så må man gjøre det selv. Ja jeg har sittet i fengsel, men jeg ser ikke noe grunn til at jeg ikke skulle ha kunnet krype litte granne opp og hamret på de rette dørene i regjeringskorridorene for å si det at: «Hør på meg, jeg har førstehåndskunnskap som dere virkelig bør høre på». Kriminalomsorgen er et satsingsfelt for det berører så mange. Det berører ikke bare de innsatte, det berører familier, det berører ofre. Det berører veldig mange og burde satses på [...]» (Inge)

Inge sin ambisjon kan tenkes å være nært en beskrivelse av en drøm. Et produkt av at han har reflektert over forholdene i fengselet i den tiden han har sittet inne. Inge sin drøm er å kunne benytte sine erfaringer fra oppholdet i fengselet til å innføre endringer i kriminalomsorgen. Inge sin uttalelse bærer preg av noe som kan skje en gang i framtiden men har lite forankring i tid eller tidshorisonter. Slik vaghet i relasjon til tid passer inn i drømmens mønster med sine mer utviskede grenser mellom tid og rom.

6.4. Tommy: «Du har sittet lenge... du legger deg til et språk og en uttrykksmåte som er helt normal her inne... men den er ikke helt normal der ute»

Tommy var den eneste av de innsatte i mitt utvalg som ble plassert i typologien profesjonell løpebane som kjennetegnet en som livnærte seg av inntekter fra kriminelle aktiviteter. Tommy hadde et stort nettverk i den kriminelle underverden men var i tillegg familiemann, noe som gjorde at han holdt sine aktiviteter skjult for familien. Tommy la mye av skylden for at han hele tiden falt tilbake i til sin profesjonelle løpebane at han som yngre hadde blitt utsatt for en stygg ulykke som hadde ødelagt for hans utdanningsløp.

Nå som Tommy satt i fengsel var han likevel innstilt på å ta utdanning i håp om å bedre sine sjanser til å skaffe seg lovlydig arbeid. I sine beskrivelser fra hverdagen i fengselet fortalte Tommy at det ikke var lett å planlegge for slik utdanning når fengselet etter hans syn begrenset hans muligheter.

Fengselet fratok Tommy kontrollen over å kunne påvirke sin egen fremtid. Det kan det tenkes at i Tommy sitt tilfelle var planen å fullføre utdanning i fengselet noe som gikk mer over til et håp om å skulle bli ferdig. Som Preben fra skråplan-typologien gav Tommy uttrykk for at systemet motarbeidet de innsattes overgang til det livet de skulle møte utenfor. Tommy tok her opp hvordan innsatte ved å sitte i fengselet over tid tilegnet seg vaner som kanskje ikke var helt sunne for fremtiden:

[...] vi lever i en liten boble. Vi blir vant til de vi er vant med for det at det er de vi ser og det er de vi er vant med å forholde oss til hver dag. Jeg husker de første gangene jeg kom ut. Det er ikke bare-bare å ta bussen. Du sitter jo nesten med angst og panikkanfall på vei innover.

Og så skal du inn i klasse og studierom og studiekolleger... og du skal forholde deg til dette her... normale mennesker sant. For vi sitter nå og lever i en helt annen verden enn mange av dem... der ute. Som lever et helt A4-liv. Og som gjør at når du først skal ut å møte disse her «A4-menneskene» så har du kanskje litt panikk. Du har sittet lenge... du legger deg til et språk og en uttrykksmåte som er helt normal her inne... men den er ikke helt normal der ute.. så... da må vi jo tilpasse oss [...] (Tommy)

Ved å sitte inne ville man over tid kun omgås andre innsatte og man ville så suges inn i en egen «boble» som var fjernt fra livet innsatte skulle møte når de slapp ut. Beskrivelsen av å leve i en «boble» i fengselet åpner for å anvende Goffman sitt begrep om at en gjennomgår en innrulleringsprosess når en settes i fengsel hvorpå den domfelte over tid blir en del av fangenes livsverden. I innrulleringsprosessen ble den domfelte utsatt for en rekke degraderinger av selvet og mistet sakte men

sikkert sin egen identitet helt til de tilslutt ble «oppslukt» av fengselslivet (Goffman, 1961).

Som Tommy nevner tilegner en seg både et eget språk og en uttrykksmåte i fengselet som ikke er helt forenelig med verden som eksisterer utenfor murene. Å bli formet i en innrulleringsprosess og se alt ut fra en «fanges livsverden» kunne få store konsekvenser. Innsatte hadde gjerne et håp om å leve helt normale A4-liv noe som kan tenkes å være svært vanskelig om en bare kjenner til fengselslivet.

Med fengselsliv siktes det da til at innsatte som løslates ikke klarer å omgås de «vanlige» menneskene eller fungerer i dagligdagse situasjoner. Slik vil de kanskje tilslutt ende opp med å søke seg tilbake til «tryggere» miljøer som ligner på dem de kom fra i fengselet.

Tommy hadde flere eksempler om hvor stor påkjenning det var for innsatte å skulle møte dagliglivet. Helt hverdagslige gjøremål som å ta buss kunne for innsatte være en stor psykisk kraftanstrengelse. Tilnærmingen til livet utenfor måtte heller skje gradvis slik at en fikk muligheten til å tilpasse seg over tid. Tommy sine tanker gir uttrykk for at han har reflektert over hvordan tid og tidshorisonter er viktig for tilbakeføringen til samfunnet. Uten noen form for tilvenningsprosess vil tilbakeføringen komme brått for Tommy og andre innsatte som hadde vansker med å forholde seg til dagliglivet.

I denne sammenhengen kan innsatte med en mer strukturert fremtidsrettet plan som hos Inge og Gustav trekkes frem som et eksempel på innsatte som ikke ble en del av fangekulturen eller den «boblen» som Tommy nevnte. De hadde en mer tydelig plan for fremtiden og de hadde familien og jobb å spille på når de ble løslatt. Slik var de heller ikke avhengig av å måtte tilpasset livet utenfor ettersom de allerede var tilpasset før de havnet i fengsel. Fengselsoppholdet var tungt, men for Gustav og Inge var det ikke destruktivt for deres fremtidsplaner.

Når Tommy ble bedt om å fortelle hvordan overgangen til livet utenfor kom til å se ut den første tiden etter løslatelse pekte han raskt på å ha stått utenfor arbeidslivet som tøft:

«Har jobbet kanskje to og et halvt år i hele mitt liv. Og det er ikke helt heldig. Å komme seg inn i et vanlig arbeid fra åtte til fire eller hva det måtte være blir jo en ny tilværelse som jeg ikke kjenner til i det hele tatt egentlig.» (Tommy)

Tommy sin usikkerhet til møtet med arbeidslivet kan tenkes å være relatert til ulykken som hindret han i å fullføre sin yrkesutdannelse, og som satte han ut av spill. Ut ifra hvordan Tommy legger frem hvordan tiden etter løslatelse vil se ut kan en se at hans framtidsutsikter baserer seg mye på at et håp om klare seg i et ukjent

arbeidsmarked. Her kan Tommy bare håpe på at han vil klare å fullføre utdanningen og skaffe seg ærlig arbeid.

En overordnet forståelse for hvordan relasjonen mellom Tommy sine håp og planer kan fungere i en framtidskontekst kan være at en må handle for å realisere sine håp, og at handlinger da krever planlegging. Men Tommy kan ikke legge konkrete planer for fremtiden før omstendighetene ligger til rette. Etersom Tommy fremdeles sitter i fengsel uttrykker han at fengselet motarbeider hans utdanningsplaner. Selv om Tommy følte at systemet holdt han igjen var forholdene mer tilrettelagt på hjemmefronten. Vissheten om at der var knyttet forventninger hjemmefra og at en får bare «en sjanse» hadde mye å si:

[...] har jo det at du har familie, du har frue, du har forpliktelser. De har visse forventninger til deg. Du har gått på en smell nå... en gang... det skjer ikke en gang til. Man får liksom ikke en ny sjanse. Men i forhold til det å komme ut i arbeidslivet så er jeg jo veldig spent. Jeg vet jo ikke hvordan de ser på alle hullene i CV-en min sant. Ikke har jeg så mye praktisk arbeid. Så ... får håpe det går seg til.» (Tommy)

Tommy beskrivelse av arbeidsmarkedet gir et bilde av at fremtiden hans kan bli usikker. Tommy har et stort håp om at det ikke er så ille når han slipper ut og at han raskt kommer seg i arbeid. Usikkerheten rundt jobbmarkedet innvirker på planleggingen av fremtiden spesielt fordi Tommy uttrykker at han allerede har hull i sin CV noe han er redd for vil spolere hans mulighet for å komme i arbeid. Det kan tenkes at Tommy her håper på at potensielle arbeidsgiver vil se forbi hullene og heller se en handlekraftig person som ønsker å gjøre noe med livet sitt.

Å ha et godt forhold til familien bidrar til å holde Tommy fokusert på å klare seg gjennom fengselsstraffen. Tommy hadde en lang dom på mer enn 5 år noe som innebærer en lang periode vekke fra sine nærmeste. I våre samtaler tok ikke Tommy opp om en så lang dom hadde konsekvenser for forholdet til familien kontra om han hadde fått en kortere dom. Etersom Tommy nå befant seg på åpen avdeling var allerede mye av tiden gjennomført. Det kan da tenkes at Tommy ikke lenger tenkte på sin doms lengde men heller var mer opptatt av å støtte fra familien nå i den siste fasen:

«[...] familien kommer nok til å møte meg med åpne armer og støtte oppunder alt det jeg gjør for å si det sånn. For de vet at jeg holder fokus og at jeg prøver så godt jeg kan til å gjøre noe positivt ut av en vanskelig situasjon. Så den tilliten da... den troen har de på meg. Det er viktig.» (Tommy)

Tommy hadde en plan om å vise seg verdig tilliten fra familien. For Tommy var det viktig at familien kunne se at han hadde endret seg i løpet av fengselsoppholdet og at han var ferdig med sin profesjonelle løpebane. Tommy sine tanker for fremtiden faller kanskje mer inn i kategoriene av håp enn planer. Men tilliten fra familien kan tenkes å være av stor betydning for at Tommy ønsker å omgjøre sine håp til mer

konkrete planer. I den forstand formes Tommy sine håp og planer for fremtiden både av personlige ambisjoner som en ny karrierevei, men også av et ønske om å opprettholde tilliten til familien. Tommy trakk frem at familien forstod at han ønsket å endre sitt kriminelle liv, noe som kan tyde på at Tommy kommuniserte mye med dem hjemme. Selv om Tommy forankret sine planer for fremtiden ut ifra et tidsperspektiv var han fremdeles usikker på om det ville gå bra. Men han fremstod motivert til å overkomme vanskeligheter, og slik kan det tenkes at Tommy hadde et godt utgangspunkt for å klare seg senere i livet.

Selv om Tommy i likhet med Preben fra skråplanet var kritisk til kriminalomsorgen kan en se en forskjell mellom de to når det gjelder framtidsutsikter. Begge føler de seg motarbeidet men Tommy har i større grad enn Preben gode sosiale bånd på utsiden. Bånd som gir han motivasjon til å takle motgang fra systemet.

6.5. Christian og Fredrik: Om drømmer, håp og planer for fremtiden

De innsatte fra impulsiv-typologien, Christian og Fredrik, var to personer som begge hadde begått impulsive voldshandlinger som hadde ført til dom og senere fengselsopphold. Selv om de ble kategorisert inn i samme typologi ut ifra sine impulsive handlinger hadde de likevel svært ulike syn på reaksjonene som handlingene førte med seg. Fredrik var opptatt av å understreke at han var uenig i straffen ut ifra hendelsesforløpet. Fredrik kjennetegnet gjerne en som var opposisjonell til autoriteter og måten han ble behandlet på av rettsvesenet. Etter hans mening ble saken blåst opp i langt større grad enn hva han mente burde vært tilfellet noe han også var kritisk til:

«Så forskjellen på meg før og etter er at jeg har null respekt for det norske rettssystem. Jeg har eksepsjonelt lite respekt for fengselsvesenet.» (Fredrik)

Han opplevde heller ikke å bli hørt i saken, hverken av sin forsvarer eller av dommeren som dømte han. Noe som var med på å forsterke en opposisjonell holdning til hele rettssystemet. Et system han allerede hadde negative og opposisjonelle tanker om ettersom han hadde bodd en periode i barnehjem da han var yngre. Christian derimot var innforstått med at han hadde handlet impulsivt og utøvd vold mot en annen person og at han måtte ta straffen for sine handlinger. Deres utgangspunkt for tanker om fremtiden var derfor svært ulike noe som ble tydelig i beskrivelsene de gav.

6.5.1 Christian: «Min plan har bare vært å gå stille igjennom det og bare bli ferdig»

I samtalene våre gav Christian flere ganger uttrykk for at fengselsoppholdet hadde hatt en positiv effekt på hans egne holdninger:

«Nei... min plan har bare vært å gå stille igjennom det og bare bli ferdig. Legge det kapittelet bak seg. Og som sagt en har lært veldig mye om seg selv også... Blant annet å dømme folk det er lett.. men det er veldig lett og gjøre noe med og... det har jeg merket. [...] du ser ting, reflekterer ting på en helt annen måte... det tror jeg gjorde positivt for å komme ut igjen [...]»

(Christian)

Christian ytrer at han planla å gå stille gjennom soningen og gjøre seg ferdig for så å se fremover. Som for Inge og Gustav var perioden i fengselet en del av prosessen i å skulle bli straffet. Ettersom Christian ønsket å legge alt bak seg var han i stor grad i et avklart forhold til sin egen situasjon. Som Christian trakk frem hadde fengselsoppholdet gitt han økt selvinnsikt og Christian hadde funnet ut at han faktisk var i stand til å endre sine egne holdninger. At Christian ikke lenger skulle være så dømmende var en av refleksjonene han mente fengselet hadde hjulpet han til. Når Christian snakket om planer for fremtiden trakk han fram hvordan oppholdet i fengselet hadde åpnet øynene hans for nye muligheter:

«Skulle latt det gå et år til nå og startet eget innen [yrkesbransje]. Men jeg skal ha meg et år til etter jeg kommer ut hit og bare få jobbet opp litt. Så det er planen... sånne ting. Her har du mulighet. De mulighetene bør en ta [...]» (Christian)

Christian sin beskrivelse av planene for fremtiden, og hans tanker om å starte sitt eget, kan sees på som en drøm han bygget på over tid. Samtidig gir Christian seg selv en tidsramme på et års tid til å bli arbeidsvant igjen. Å starte for seg selv kan i utgangspunktet ha vært en vag drøm men etter hvert som tiden har gått i fengselet har Christian innsett at drømmen faktisk kan realiseres. Slik sett får drømmen en tidshorisont og går fra å være bare en drøm til et håp. Selv om tidshorisonten Christian oppgir har et element av realisme har han likevel liten mulighet til å vite om det vil være mulig å realisere drømmen. Mye kan skje på veien. For å møte dette problemet tenker Christian at han først vil bli arbeidsvant igjen før han går i gang med et større prosjekt. En slik tilnærming vitner om at Christian vet at drømmen om å starte selv innebærer en viss risiko. Christian uttrykker at han i løpet av soningen har innsett hvor viktig det er å gripe muligheter som byr seg og det kan tenkes at en slik tankegang motiverer Christian aktivt til å ville starte for seg selv på tross av mulige risikoer.

Christian var også knyttet til sin familie noe han uttrykte flere ganger i samtalen om hvordan fremtiden ville bli sammen med dem:

«[...] familien og samboeren og unger [er viktig]. Hun har jo tre barn som bor til oss. Og jeg har jo to fra tidligere forhold på.. samme mor da. Og det blir jo mye unger annen hver helg det blir det jo og det er jo bare koselig det [...] Begynnelsen nå, hvis jeg får hjemmesoning, så blir det jo begrenset uansett. Jeg har jo fem-seks timer i uken etter jobb hvor jeg kan gjøre ting. Det er veldig sånn klokkeslett betont.» (Christian)

Christian uttrykker et håp om å få raskere tilgang til familien ved å få til en ordning med hjemmesoning. I våre samtaler medga Christian at dette ikke var enkelt for en som var dømt for vold. Selv om Christian uttrykker at en overgang til hjemmesoning med tidsskjemaer og klokkeslett kunne bli begrensende ville det samtidig gi han mer tid sammen med familien. Ønsket om hjemmesoning kan sees på som et håp. Christian kunne bare håpe at fengselet ville innvilge hans søknad. Han var ikke i kontroll over søknadsprosessen og kunne ikke planlegge for at fengselet uten videre ville godkjenne søknaden. Som Christian trakk frem i kapitlet om de innsattes hverdag hadde fengselet her full kontroll over hva som ville skje. Likevel kan det tenkes at Christian sin innsats og oppførsel *på innsiden* av avdelingen kunne telle positivt for hans mulighet til og raskere komme ut igjen til livet *på utsiden*.

6.5.2 Fredrik: «Jeg har alt jeg trenger og har gode venner og har en god jobb som jeg trives i»

Fredrik sine fremtidsplaner var preget av hans store flytende nettverk og alt han skulle gjøre:

«[...] [Så] har jeg mor og stefar og lillesøster og litt annet i [utlandet] og de besøker jeg hvis jeg er i [utlandet] til sommeren eller hvis kjæresten min har en jobb i [utlandet]. Så jeg har alt jeg trenger og har gode venner og har en jobb som jeg trives i og har en arbeidstid som jeg er relativt fornøyd med sett vekk ifra i helgene. Trives med venner og kolleger og... har stor og fin leilighet midt i byen [...]» (Fredrik)

At Fredrik hadde planene klare blir tydelig når han beskrev hvordan fremtiden ville se ut for seg selv og sine nærmeste. Fredrik hadde venner han kunne besøke og at han skulle reise til storbyer sammen med kjæresten. I tillegg skulle han tilbake til leiligheten som var stor og fin. Her gir Fredrik inntrykk av at han både har umiddelbare planer som å komme tilbake til jobb og venner. Men samtidig forteller Fredrik om planer som er lengre frem i tid. Planer som også kan sees på mer som håp. Særlig knytter håpene til at Fredrik og kjæresten skal kunne reise rundt. Dette er hendelser som Fredrik håper på skal inntreffe. At han får mulighet til å reise på ferie og samtidig treffe familien som bor i utlandet.

Tilsynelatende er Fredrik i kontroll over livet han vender tilbake til etter løslatelsen. Fredrik uttrykker ingen store bekymringer annet enn at han ikke er fornøyd med arbeidstidene. Her kan det tenkes at Fredrik ser positivt på å komme tilbake til

venner og familie. Han så også på seg selv som en person med et stort «flytende nettverk» med flere bekjente. Sammen med mer faste rammer som jobb, kjæreste og leilighet kan det forklare hvorfor han ikke virker særlig bekymret over sin fremtid. Fredrik kan tenkes å være en person som enda ikke helt har slått seg til ro. Noe han uttrykker ved å fortelle om planene videre:

[...] kommer til [å ta kokkerettet utdanning] for å få høyere lønn og stå sterkere hvis eller når nedgangstidene kommer veldig i restaurant bransjen. Og så har jeg lyst å bli [kokkerettet yrke] Selv om jeg jobber som det så har jeg ikke utdanningen og det er jo og greit bare for å stille sterkere. Da er det mye lettere å få seg en jobb som [kokkerettet jobb] eller what ever the fuck... Tar det som det kommer og sier nei hvis jeg ikke... får jo tilbud i hytt og gevær.» (Fredrik)

Fredrik gir uttrykk for å ha flere baller i luften og han sier selv at han er en etterspurt person. Han har svært mange planer men det virker som planene ikke følger noe bestemt mønster. Fredrik gir inntrykk av at han ikke stresser for mye med hvordan fremtiden blir. Fredrik tar tiden til hjelp og ser hva som faller han inn. At Fredrik har et såpass avslappet forhold til når ting skal skje i fremtiden kan ikke tenkes å være uvanlig ut ifra den sosiale konteksten han inngår i. *Tid* som sensitiverende konsept har eksempelvis endret seg mye i den moderne vestlige verden og har en annen betydning for unge mennesker i dag enn bare for noen tiår siden (Nilsen, 1999:175).

Fredrik lever i en tid hvor stadig nyere teknologi og kommunikasjonsmetoder gjør at en hurtig kan flytte eller omstille seg dersom det er nødvendig. Avstander kortest ned og det å kommunisere med andre er mye enklere i dag enn det var før (Nilsen, 1999:175). Slike forandringer gjør at en ung person som Fredrik som ikke er bundet av andre forpliktelser enn en leilighet han leier sammen med kjæresten, når som helst kan velge å flytte på seg dit hvor jobbene er. Fredrik har også mulighet til og raskere finne informasjon om aktuelle jobber eller andre saker som interesserer han. I tillegg har Fredrik et godt nettverk han kunne benytte seg av på utsiden. Det kan tenkes at Fredrik kunne dra nytte av dette nettverket dersom han fikk behov for jobb. Ved å se Fredrik sine framtidstanker i en slik ramme kan en lettere forstå hans avslappende holdning i forhold til det tøffe jobbmarkedet.

6.6. Avsluttende diskusjon

I denne avsluttende diskusjonen er hensikten å oppsummere de innsattes drømmer, håp og planer for fremtiden. Konseptet knyttet til planlegging henviser til om de innsatte følte at de var i kontroll over hendelsesforløpet slik at de kunne sette seg oppnåelige mål. En slik måte å planlegge på tok for seg om de innsatte satte seg mål de kunne oppnå i en nær fremtid eller hadde et vagere og mer langsiktig planleggingsperspektiv. Håp derimot kan relateres til arenaer av livet hvor

respondentene enda ikke hadde kontroll over hendelsesforløpet eller hvordan fremtiden ville bli.

På et personlig plan var de innsattes håp knyttet til hendelser som kunne inntreffe en gang i fremtiden. Her handlet det om at de innsatte klarte å se for seg flere mulige utfall for hva de ønsket å oppnå også i et lengre perspektiv og ikke bare i en umiddelbar fremtid. Flere av respondentene fra de ulike typologiene hadde konkrete planer for fremtiden som bar preg av både langsiktige og kortsiktige mål. Av alle i utvalget var Preben fra skråplanet den som var mest sikker på at hans løslatelse ikke ville føre noe godt med seg. Preben trakk her frem kritikken av støtteapparatet som grunnlag for at han ikke hadde noen konkrete planer å se frem til.

Preben sine fremtidshåp var dystre men kan sees i den sosiale konteksten han var i. Preben hadde hatt en tøff oppvekst med et dårlig nabolag og mente han aldri hadde fått hjelpen han trengte. Det kan tenkes at Preben sin kamp mot ulike institusjoner satte dype sår som gjorde han kritisk. Eirik som hadde et anstrengt forhold til sin far fortalte at hans plan var å komme seg langt bort. Eirik sin reiselyst kan betegnes mer innenfor drømme-elementet ettersom det var uvisst når turene ville finne sted. Eirik sin plan om å reise jorden rundt var altså ikke særlig forankret i tid eller rom. Eirik oppgav heller ingen måte å finansiere turene økonomisk. Alt han ønsket var «å sjekke litt ut» og han virket ikke å ha tenkt nøye over hvordan han skulle gå frem.

Som jeg var inne på med Fredrik har mennesker i dag et annet forhold til *tid*. Derfor kan det tenkes at selv om Eirik ikke hadde alt klart ville han likevel være i en posisjon til å realisere turene ettersom teknologien i dag gjør det letter å reise langt. Eirik uttalte også at han ønsket en familie med tid og stunder når han hadde reist fra seg. Slike ønsker kan nok grense mer til håp ettersom de har en forankring i tid og rom. For Eirik var familiestiftelse noe som hørte fremtiden til og noe han håpet på ville inntreffe en dag.

Remi sine framtidsplaner kan sees både som tydelig planer forankret i tid og rom med et element av håp. Remi sin umiddelbare plan var å flytte sammen med kjæresten og bli samboer med henne. Remi håpet at ved å få faste rammer kunne han få et normalt A4-liv med skole og jobb. Slik sett var han kanskje den av de tre i skråplan-typologien som hadde de mest stabile og konkrete framtidsplanene. Både Inge og Gustav fra den rasjonelt planlagte kategorien uttrykte ønsker for fremtiden i form av ulike planer. Inge hadde eksempelvis søkt om en trinnvis tilbakeføring. Inge sin plan var med dette å komme raskere tilbake til familien noe som var viktig. Inge sin plan hadde her en tydelig tidsramme han skulle følge og han gav en god oversikt over når de ulike trinnene ville inntreffe.

For Gustav ville fremtiden bli tøffere. Både for han personlig men også for familien. Det å ha en positiv innstilling oppe i alt det vanskelige var likevel viktig for Gustav. Ved at familien fremstod samlet håpet Gustav å klare seg gjennom den tøffe tiden. Både Inge og Gustav uttrykte positive ønsker for fremtiden, og understreket at familien var sentral for hvordan du så på det livet du skulle komme tilbake til på utsiden.

Andre i utvalget som Tommy var opptatt av å komme seg ut i arbeidslivet. Tommy sine tanker om fremtiden bar preg av å ha flere planer klare allerede. Både knyttet til sitt utdanningsløp og sine muligheter på jobbmarkedet var Tommy både realistisk og håpefull. Tommy visste at han hadde huller i CV-en. Men som Tommy nevnte uttrykte han et håp om at potensielle arbeidsgivere likevel ville gi han jobb. En ordentlig jobb var svært viktig for Tommy ettersom han ellers kunne risikere å miste familien. Tommy fikk bare «en sjanse» til å vise familien at han kunne endre seg. For en som inngikk i typologien profesjonell løpebane, og da kun har holdt på kriminalitet kan en slik beskjed være hard. Men for Tommy ble håpet om å redde familieforholdet en sterk motivasjon. Han ønsket derfor å gjøre endringer i livet sitt. Endringer som kunne føre han vekk fra en profesjonell løpebane.

Planen var å komme seg gjennom fengslingen og bli ferdig med det. På lengre sikt var Tommy sitt håp at han skulle holde seg unna den profesjonelle løpebane og i stedet være en vanlig person med en lovlydig jobb. En bekymring Tommy tok opp som gjaldt både han selv og andre innsatte var likevel at fengselet ofte begrenset de innsattes muligheter. Der var utallige regler å følge og dersom en strittet i mot ville soningen bli betydelig vanskeligere. En vanskelig soning kunne i Tommy sine øyne få store konsekvenser for fremtiden. I tillegg var Tommy opptatt av at innsatte befant seg i en «boble» inne i fengselet. Konsekvensene av å tilegne seg et eget språk og væremåte blir mer tydeligere når en anvender Goffman sine begrep om de «innsattes livsverden» (Goffman, 1961). Her kan det tenkes at Tommy tar opp et viktig poeng. Ved å inngå i et fangefellesskap og ikke møte mennesker *utenfor* over lang tid kan en få store vansker med å skulle tilpasse seg det livet en skal tilbakeføres til.

For Christian og Fredrik fra typologien den impulsive var begge i gang med å planlegge fremtiden etter løslatelse. Christian trakk frem hvordan han så for seg å gli stille gjennom soningen noe som kunne medføre en lettere overgang til verden utenfor. Christian hadde da et håp om hjemmesoning noe som ville bety raskere kontakt med familien. Familien med barn og samboer var et sentralt moment i Christian sitt liv. Samvær med dem var viktig og det kan tenkes at mye av Christian sin planlegging for fremtiden involverte dem.

Selv om Christian ønsket å gå stille igjennom fengselet var han likevel kritisk til at systemet hadde full kontroll over de innsatte. Som Tommy mente han at innsatte mistet retten til å bestemme hvordan fremtiden skulle bli. Dersom en ikke fulgte reglene eller søkte på riktig måte kunne permisjoner bli inndratt og en kunne bli nektet hjemmesoning. Slike former for kontroll var med på å påvirke planleggingen. Christian kunne bare håpe at fengselet ville innvilge hjemmesoningen men han visste at han like gjerne kunne få avslag.

Å ha klare rammer på utsiden ble derfor svært viktig for å vise fengselet at en ikke ville fortsette noe form for kriminelt liv på utsiden. Christian hadde eksempelvis en drøm om å starte noe eget. Skulle Christian klare å realisere drømmen om å bli sin egen sjef måtte han gripe de mulighetene som bydde seg. Christian var likevel realistisk om drømmen ved å nevne en tidshorison hvor han først skulle jobbe før han tok et såpass stort skritt.

Fredrik var i motsetning til Christian mer kritisk. Han følte seg dårlig behandlet og fremsto som opposisjonell til autoriteter i sine uttalelser. For Fredrik virket det som at fengselet bare var et irriterende moment for hans fremtidsplaner. Det kan tenkes at siden Fredrik hadde en kort dom så var ikke fengselet et sted som ville ha noen betydning for livet han skulle leve senere. Fredrik fortalte om et stort og godt nettverk av venner og kjæreste som ventet på han. Samtidig hadde Fredrik en rekke tanker om hva han ville gjøre med livet sitt. I forhold til arbeidsmarkedet presenterte Fredrik flere ambisjoner med kort tidsramme. Enkelte av ambisjonene hadde mer håp eller drømmeaktige aspekter ettersom Fredrik var vagere rundt detaljene for når de ville finne sted. Som i Eirik sitt tilfelle var Fredrik ikke så nøye med tidshorisoner. Hans forståelse av tid kan her trekkes tilbake til den sosiale konteksten han befant seg i. En verden hvor mulighetene er mange og en må kunne tilpasse seg raskt.

7 Avslutning

7.1. Oppsummering

Denne oppgaven har en overordnet problemstilling som jeg formulerte slik: *Hvilken betydning har hendelser i livsløpet hatt for at respondentene ble satt i fengsel, og videre for det livet de ønsket å leve etter soning?* I dette avsluttende kapittelet vil jeg oppsummere hvordan studien jeg gjennomførte har belyst min problemstilling. Gjennom studien har jeg forsøkt å vise hvordan et livsløpsperspektiv kan være nyttig for å kunne studere et utvalg innsatte ved en åpen avdeling.

De biografiske intervjuene har åpnet opp for å kunne stille respondentene utfyllende spørsmål om ulike deler av deres liv. Hva som er viktig for dem og hvordan de forteller sine historier blir her et avgjørende moment for analysearbeidet som fulgte. Det er liten tvil om at innsatte i fengsel har sine hverdagslige problemer som alle andre. De er individer med egne tanker og følelser og de har vært igjennom mye. Ut ifra beskrivelsene til respondentene i mitt utvalg er det tydelig at *når* i livet en velger å begå kriminelle handlinger varierer.

I oppgaven har jeg forsøkt å ta for meg et utvalg innsattes og deres historier i en større kontekst. Jeg har vektlagt deres egne beskrivelser knyttet til deres vei gjennom livet og fremhevet hendelser de beskrev som førte til at de ble satt i fengsel. Alderskategorier gjorde det også mulig å se hvordan sosiale kontekster kunne variere mellom livsfasene. En slik kontekstuell sammenligning gjorde at jeg kunne studere hvordan møtet med sosiale arenaer som skolen, venner og jobb hadde påvirket dem ulikt gjennom livet.

Innsatte får sjelden anledning til å bli hørt eller fortelle hvordan det er å sitte inne. Samtidig er synet på innsatte gjerne en blanding av skepsis og frykt. I mediene gis det gjerne forenklede bilder som drar alle innsatte inn i en samlet gruppe av lovbrøyttere. I norske fengsler befinner det seg innsatte fra alle samfunnslag. De er individer med ulike historier og problemer. De har levd ulike liv og tatt valg som førte til at de tilslutt endte opp i fengsel.

Når de så har havnet inne er det interessant å forsøke finne ut hva som motiverer innsatte til å ønske å få et bedre liv etter soningen. Stadig hører en om hvordan norske fengsler er «best i verden» og kan sees på som *svært humane* (Ugelvik & Dullum, 2012). Særlig om en sammenligner seg med andre land (Rufino et al., 2012) og deres straffesystemer. For å kunne gi et helhetlig bilde av hvordan et opphold i fengselet påvirker innsatte valgte jeg å anvende et livsløpsperspektiv. Med et livsløpsperspektiv kan en analysere framstillingen de innsatte gir om sin nåtid, fortid

og fremtid ut ifra konteksten de inngår i. En slik tilnærming er inspirert av Glenn Elder sine arbeider (Elder, 1999).

Livsløpsforskning er anvendelig til å studere en rekke samfunnsfenomen og omfavner en rekke fagområder hvor sosiologien står som en sentral bidragsyter (Mayer, 2009). Et sentralt poeng for min studie er at livsløpsperspektivet i særlig grad gjør det mulig å ta opp *tid* og tidshorisont som konsepter for hvordan individer former sine tanker om fremtiden (Nilsen, 1999:178). Til å forstå underliggende dimensjoner ved de innsattes hverdag hentet jeg inspirasjon fra Goffman sitt begrepsapparat om *innsattes livsverden* (Goffman, 1961). Empiriske bidrag knyttet til forskning på innsatte og deres fellesskap fant jeg ved å benytte materiale fra Mathisen og Christie (Christie, 2004, Christie et al., 1982, Mathiesen, 1995,

Mathiesen et al., 1965). Sammen med Clemmer (Clemmer, 1958) fungerte forskningsbidragene som et godt bakteppe til å kunne forstå de innsattes hverdagsliv.

Problemstillingen belyses gjennom en eksplorerende studie som i stor grad er inspirert av Glaser & Strauss «grounded theory» metodologi (Glaser & Strauss, 1967). For å samle data til studien benyttet jeg meg av biografiske intervjuer med innsatte ved en åpen avdeling i Bergen fengsel. En biografisk tilnærming muliggjorde at jeg kunne krysse inn på ulike perioder i respondentenes liv og gjorde at jeg satt igjen med et rikt og interessant datamateriale rundt de innsattes egne refleksjoner om oppveksten. I tråd med forskningsdesignet foretok jeg så en typologisering av de innsatte i utvalget. Ut ifra respondentens beskrivelse av sine kriminelle handlinger og kjennetegn ble de plassert i en av de fire typologiene. Tabell 9 oppsummerer de innsatte i typologiene sammen med kjennetegn som de selv understreket som viktige i sine liv.

Tabell 9 Oppsummering av typologi med individuelle kjennetegn.

Navn:	Gustav	Inge	Eirik	Preben	Remi	Tommy	Christian	Fredrik
Typologi:	Rasjonelt planlagt	Rasjonelt planlagt	Skråplan	Skråplan	Skråplan	Prof. Løpebane	Impulsiv	Impulsiv
Individuelle kjennetegn:	Spill avhengig	PTSD-diagnose	Anstrengt farsforhold	Dårlig nabolag	ADHD-diagnose	Ulykke	Økt selvinnsikt	Opposisjonell til autoriteter

Typologiene har en sentral funksjon ettersom en kan analysere casene opp i mot hverandre ved å benytte en konstant metode av komparasjon hvor funnene genereres ved å sammenligne de innsattes historier. Typologisering bidrar her i stor

grad til å forenkle dataene og gjør det mulig å trekke informasjonen ned til et mer forståelig nivå hvor de kan analyseres (McKinney, 1969). Ettersom jeg har jobbet «grounded» har denne studien ikke basert seg på noe etablerte teoretiske rammeverk. I stedet er rammeverket utformet ved å se til mitt eget datamateriale. Gjennom analysen har tid og tidshorisont vist seg som sensitiverende konsept til å forstå hvordan de innsatte planla. Her ble særlig tidshorisonter instrumentelle for analysen hvordan de innsatte planla fremtiden.

I kapittelet om hverdagen til de innsatte tok jeg for meg hvordan de innsatte opplevde selve soningen. Jeg formulerte her en egen underproblemstilling: *Hvilken betydning har hverdagslivet ved en åpen avdeling i fengselet hatt for hvordan innsatte opplever og beskriver sitt eget soningsforhold?* Her var det flere funn som ble oppdaget ut ifra opplevelsene som respondentene vektla. Rutiner og regler ved avdelingen ble av noen innsatte omtalt som begrensende. Innsatte måtte være påpasselig og ikke bryte *tilliten* til fengselet. Slik mistet innsatte mye av retten til å bestemme over sin egen fengselshverdag. Noe Eian også viste til i sin studie av makt blant innsatte (Eian, 2007).

For å kunne gi innsatte god oppfølging i løpet av soningen var kontaktbetjentene viktig. De innsatte beskrev likevel betjentens innsats som varierende. Ved å høre de innsatte beskrive strukturen på de ulike husene var det mulige å skille ut to hierarkistrukturer. Det formelle og det mer uformelle hierarkiet. I formelle hierarkistrukturer inngikk betjentene og fengselsinstitusjonens øvrige regler som innsatte måtte følge. Uformelle hierarkier har her en sammenheng med de innsattes relasjoner til hverandre. På toppen kunne en finne autoritære «hus sjefer» som Tommy. En innsatt som ikke var redd for å si hvordan han ønsket å ha det. Motsatt ble sedelighetsdømte sett på som de «på bunnen» av de innsattes eget hierarki. Sedelighetsdømte var uønsket på avdelingen og kunne utsettes for trakassering.

I kapittelet om de innsattes bakgrunn tok jeg for meg de innsattes oppvekst. Jeg formulert også her en underproblemstilling: *Hvordan har deres bakgrunn og levde liv hatt betydning for de innsattes nåværende situasjon?* Et overordnet mål for kapittelet var å kunne gi en beskrivelse av de innsattes bakgrunnshistorier med fokus på betydningsfulle hendelser som ledet opp til den typologiske inndelingen jeg foretok. Samtidig som en analyse av de innsattes levde liv gjorde det mulig å kunne trekke ut kjennetegnene angitt i tabell 9. De rike casebeskrivelsene styrket samtidig forståelsen av de valgene de innsatte tok knyttet til fremtiden.

Framtidskapittelet tok opp hvordan de innsatte så for seg sin egen framtid og hva de ønsket å gjøre med livene sine i tiden etter løslatelsen. Ut ifra de tre

underkategoriene jeg benyttet for å analysere de innsattes refleksjoner ble underproblemstillingen formulert slik: *Hvordan ser de innsatte på egne framtidsutsikter og muligheten for å lykkes sett ut fra deres beskrivelser av planer, håp og drømmer for fremtiden?* Ved å foreta en inndeling i drømmer, håp og planer baseres analysen av datamaterialet i fremtidskapittelet i stor grad på hverdagslige begreper de fleste har kjennskap til (Nilsen, 1999:179). Et sentralt moment var at de tre underkategoriene kunne relateres til tid og tidshorisonter. Hendelser som skulle inntreffe i nærliggende fremtid var mer i retning av planer. Planene de innsatte la for fremtiden var også gjenkjennelige ved å ha en tydelig tid og rom forankring. Flere av de innsatte i utvalget snakket her om planene de hadde lagt når de kom ut. Særlig gjaldt planene tanker om å komme seg inn i et utdanningsløp eller ut på jobbmarkedet.

Håp på den andre siden var vagere og hadde en mer utviskede grenser til tid og rom. Respondentenes håp var heller ikke like detaljerte eller konkrete som planene og de la ofte lenger fremme i tid enn umiddelbare planer. Håp kunne her eksempelvis gjelde i relasjon til familien. Som Tommy fremhevet ved at han håpet at familien på over tid ville gi han en ny sjanse til å vise at han kunne holde seg unna en profesjonell løpebane. Drømmer var den mest vage og udefinerte kategorien. Drømmene til de innsatte omhandlet store planer som kanskje var så store at de endte opp med å bli urealistiske og krysset dermed inn i mer drømmeaktige konsepter. Eirik snakket om at han skulle reise «jorden rundt» en gang etter han ble løslatt. Eirik skulle være backpacker og oppleve verden. I beskrivelsen av slike drømmer var det lite konkret informasjon om finansiering av et slikt omfattende prosjekt eller andre utdypelser om hvordan han skulle gå frem.

Avslutningsvis kan det tenkes at respondentene i utvalget gikk en usikker fremtid i møte. Usikkerheten kan her relateres til hvordan innsatte hadde flere uavklarte forhold på utsiden. I stor grad kunne de bare håpe på at det ville ordne seg med jobb og skole. De i utvalget som gjennom livet hadde hatt mer stabile rammer var her i en bedre posisjon enn eksempelvis innsatte fra skråplanet som var en utsatt gruppe i denne sammenhengen.

Litteraturliste:

- Blumer, H. 1954. What is Wrong with Social Theory? *American Sociological Review*, 19, 310.
- Boin, A. 2004. Understanding prison riots: towards a threshold theory. *Punishment and society*, 6, 47-65.
- Bottoms, A. & Tankebe, J. 2012. Beyond procedural justice: a dialogic approach to legitimacy in criminal justice. *Journal of Criminal Law and Criminology*, 102, 119.
- Brannen, J. & Nilsen, A. 2011a. Comparative biographies in case-based cross-national research: methodological considerations. *Sociology*, 45, 603-618.
- Brannen, J. & Nilsen, A. 2011b. Comparative biographies in case-based cross-national research: methodological considerations.(Author abstract). *Sociology*, 45, 603-618.
- Carlsson, C. & Sarnecki, J. 2016. *An introduction to life-course criminology*, Sage.
- Christie, N. 2004. *En passende mengde kriminalitet*, Oslo, Universitetsforl.
- Christie, N., Middelthon, E. W., Braaten, B. & Middelthon, E. 1982. *Pinens begrensning*, Oslo, Universitetsforl.
- Clemmer, D. 1958. *The prison community*, New York, Holt, Rinehart and Winston.
- Dreisinger, B. 2016. *Incarceration Nations: A Journey to Justice in Prisons Around the World.*: Library Journals, LLC.
- Durkheim, É. 1984. *The division of labour in society*, London, Macmillan.
- Eian, H. 2007. *Fengslende makt : en kvalitativ undersøkelse av makt blant innsatte*. Oslo: H. Eian.
- Elder, G. 1994. Time, Human Agency, and Social Change: Perspectives on the Life Course *Soc. Psychol. Q.*, 57, 4-15.
- Elder, G., Johnson, M. & Crosnoe, R. 2006. The emergence and development of life course research. In: Mortimer, J. T. & Shanahan, M. J. (eds.) *Handbook of the Life Course*. New York: Springer.
- Elder, G. H. 1998. The Life Course as Developmental Theory. *Child Development*, 69, 1-12.
- Elder, G. H. 1999. *Children of the great depression : social change in life experience*, Boulder, Colo, Westview Press.
- Foucault, M. 1994. *Overvåkning og straff : det moderne fengsels historie*, Oslo, Gyldendal.

- Friestad, C. & Hansen, I. L. S. 2004. Sammensatte levekårsproblemer blant innsatte i norske fengsler. *Samfunnsspeilet*.
- Galtung, J. 1958. The Social Functions of a Prison. *Social Problems*, 6, 127-140.
- Geertz, C. 2000. *The interpretation of cultures : selected essays*, New York, Basic Books.
- Glaser, B. G. 1998. *Doing grounded theory : issues and discussions*, Mill Valley, Ca, Sociology Press.
- Glaser, B. G. & Strauss, A. L. 1967. *The discovery of grounded theory : strategies for qualitative research*, New York, Aldine de Gruyter.
- Glueck, S. 1939. *Five hundred criminal careers*, AA Knopf.
- Glueck, S. & Glueck, E. 1943. *Criminal careers in retrospect*, New York, The Commonwealth Fund.
- Goffman, E. 1961. *Asylums : essays on the social situation of mental patients and other inmates*, New York, Doubleday.
- Hammerlin, Y. 2008. *Om fangebehandling, fange- og menneskesyn i norsk kriminalomsorg i anstalt 1970-2007*. no. 4, Institutt for kriminologi og retts sosiologi, Det juridiske fakultet, Universitetet i Oslo Unipub.
- Henggeler, S. W. 1994. A consensus: conclusions of the APA task force report on innovative models of mental health services for children, adolescents, and their families.(Task Force Report on Innovative Models of Mental Health Services for Children, Adolescents, and Their Families). *Journal of Clinical Child Psychology*, 23, 3.
- Henggeler, S. W. 1998. *Multisystemic treatment of antisocial behavior in children and adolescents*, New York, Guilford Press.
- Hirschi, T. & Gottfredson, M. 1983. Age and the Explanation of Crime. *American Journal of Sociology*, 89, 552.
- Joas, H. & Knöbl, W. 2009. *Social Theory*.
- Kvale, S., Anderssen, T. & Rygge, J. 1997. *Det kvalitative forskningsintervju*, Oslo, Ad notam Gyldendal.
- Laub, J. H. & Sampson, R. J. 2003. *Shared beginnings, divergent lives : delinquent boys to age 70*, Cambridge, Mass, Harvard University Press.
- Lerner, R. M. & Damon, W. 2006. *Handbook of child psychology : Vol. 1 : Theoretical models of human development*, Hoboken, N.J, John Wiley & Sons, 665–715.
- Liebling, A. 1992. *Suicides in Prison*, Hoboken, Taylor and Francis.

- Liebling, A. & Arnold, H. 2004. *Prisons and their moral performance : a study of values, quality, and prison life*, Oxford, Oxford University Press.
- Lyngstad, T. H. & Skardhamar, T. 2013. Changes in Criminal Offending around the Time of Marriage. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 50, 608-615.
- Maruna, S. 2001. Making good : how ex-convicts reform and rebuild their lives. *How exconvicts reform and rebuild their lives*. 1st ed. ed. Washington, D.C.: American Psychological Association.
- Mathiesen, T. 1995. *Kan fengsel forsvares?*, Oslo, Pax.
- Mathiesen, T., Study, I. f. t. & Delinquency, T. o. 1965. *The defences of the weak: a sociological study of a Norwegian correctional institution*, Tavistock Publications.
- Mayer, K. U. 2009. New Directions in Life Course Research. *Annu. Rev. Sociol.*
- McFarlane, M. A. 1996. Prisons and the Problem of Order Richard Sharks, Anthony Bottoms and Will Hay Clarendon Press, 1996; 45 hbk. *Probation Journal*, 43, 222-223.
- McKinney, J. 1969. Typification, typologies, and sociological theory. *Social forces*, 48, 1-12.
- Mills, C. W. 1959. *The sociological imagination*, New York, Grove Press.
- Mjåland, K. 2014. 'A culture of sharing': Drug exchange in a Norwegian prison. *Punishment & Society*, 16, 336-352.
- Molvær, J. 2012. Håpet om et verdig liv etter løslatelsen : en kvalitativ studie av brukervedvirkning og rehabiliteringstilbud for sedelighetsdømte. Stavanger: J. Molvær.
- Mortimer, J. T. & Shanahan, M. J. 2003. *Handbook of the Life Course*, Hingham, Kluwer Academic Publishers.
- Nasjonal institusjon for menneskerettigheter 2012. Bruk av isolasjon i fengsel : norsk lov og praksis i et menneskerettslig perspektiv. Oslo: Nasjonal institusjon for menneskerettigheter.
- Neset, K. S., Stavheim, M. W. & Espeland, M. A. 2015. Vendepunktet. Tilbakeføringsarbeid i kriminalomsorgen. Kriminalomsorgen Region Vest: Allkopi Sandviken, Bergen.
- Nilsen, A. 1992. *Women's ways of "careering" : a life course approach to the occupational careers of three cohorts of engineers and teachers*. A. Nilsen.
- Nilsen, A. 1999. Where is the future? Time and space as categories in analyses of young people's images of the future. *Innovation: The European Journal of Social Science Research*, 12, 175-194.

- Nilsen, A. 2012. WORK, LIFE COURSE, AND GENDER: Career and non-career jobs in context. *European Societies*, 14, 113-134.
- Nilsen, A. & Brannen, J. 2010. *The use of mixed methods in biographical research I: SAGE handbook of mixed methods in social & behavioral research*, Thousand Oaks, Calif, SAGE.
- Normann, T. M. 2007. Ungdoms levekår. Oslo: Statistisk sentralbyrå.
- Piquero, A. R., Farrington, D. P. & Blumstein, A. 2007. *Key Issues in Criminal Career Research : New Analyses of the Cambridge Study in Delinquent Development*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Politidepartementet, D. k. j.-o. 2007-2008. Stortingsmelding nr. 37 (2007-2008): Straff som virker - mindre kriminalitet - tryggere samfunn.
- Ragin, C. C. & Amoroso, L. M. 2011. *Constructing social research : the unity and diversity of method*, Thousand Oaks, Calif, Pine Forge Press.
- Rufino, K., Fox, K. & Kercher, G. 2012. Gang Membership and Crime Victimization among Prison Inmates. *The Journal of the Southern Criminal Justice Association*, 37, 321-337.
- Ryder, N. 1965. The cohort as a concept in the study of social change. *American sociological review*, 30, 843-681.
- Sampson, R. & Laub, J. 2003. Life-course desisters? Trajectories of crime among delinquent boys followed to age 70. *Criminology*, 41, 555-592.
- Sampson, R. J. & Laub, J. H. 1993. Crime in the Making: Pathways and Turning Points Through Life. *Crime & Delinquency*, 39, 396-396.
- Shover, N. 1996. Great pretenders: pursuits and careers of persistent thieves. *Choice Reviews Online*, 34, 34-1882-34-1882.
- Silverman, D. 2011. *Interpreting qualitative data : a guide to the principles of qualitative research*, Los Angeles, SAGE.
- Skardhamar, T. 2004. Noen få veier tungt i kriminalitetsbildet. *Samfunnsspeilet (trykt utg.)*. Nr 3 (2004).
- Skardhamar, T. 2009. Reconsidering the Theory on Adolescent-Limited and Life-Course Persistent Anti-Social Behaviour. *The British Journal of Criminology*, 49, 863-878.
- Skardhamar, T. & Telle, K. 2009. Livet etter soning - hindrer arbeid tilbakefall? : etter avsonet domarbeid og risiko for ny fengsling. *Samfunnsspeilet (trykt utg.)*. 23(2009) nr 4.
- Skrede, K. & Tornes, K. 1983. *Studier i kvinners livsløp*, Oslo, Universitetsforlaget.

- Smith, G. W. H. 2005. Enacted Others: Specifying Goffman's Phenomenological Omissions and Sociological Accomplishments. *Human Studies*, 28, 397-415.
- Snertingdal, M. I. & Bakkeli, V. 2013. *Tre sårbare overganger til bolig : en kunnskapsoppsummering*, Oslo, Fafo.
- Sparks, R. 1994. Can prisons be legitimate? Penal politics, privatization, and the timeliness of an old idea. *British journal of criminology*, 34, 14-28.
- Stern, P. N. 1980. Grounded theory methodology: its uses and processes. *Image*, 12, 20.
- Stern, P. N. 1994. "Eroding Grounded theory". *Critical Issues in Qualitative Research Methods*. Thousand Oaks, Ca: Sage Publ.Inc, 212-223.
- Stortinget 2014-2015. Melding til Stortinget. Utviklingsplan for kapasitet i kriminalomsorgen. In: Justisdepartementet (ed.).
- Storvik, B. L. 2011. *Straffegjennomføring : etter lov av 18. mai 2001 nr. 21*, Kristiansand, Høyskoleforl.
- Tankebe, J. & Liebling, A. 2013. *Legitimacy and criminal justice : an international exploration*, Oxford, Oxford University Press.
- Thagaard, T. 2003. *Systematikk og innlevelse : en innføring i kvalitativ metode*, Bergen, Fagbokforl.
- Ugelvik, T. 2011a. *Fangenes friheter : makt og motstand i et norsk fengsel*, Oslo, Universitetsforl.
- Ugelvik, T. 2011b. Hva er et fengsel? ; en analyse av manualen til en sosial teknologi. *Retfærd*, 34, 85-100.
- Ugelvik, T. & Dullum, J. 2012. *Penal exceptionalism? : Nordic prison policy and practice*, London, Routledge.
- Uggen, C. 2000. Work as a turning point in the life course of criminals: A duration model of age, employment, and recidivism. *American Sociological Review*, 65, 529-546.
- Wærness, K. 1975. *Kvinnens omsorgsarbeid i den ulønnede produksjon*, Bergen, Norges almenvitenskapelige forskningsråd, Sekretariat for kvinneforskning.

Andre Kilder:

Avisartikler:

«Kriminelle utlendinger tar ferien i norske fengsler» Aftenposten 20/10 -11.

<http://www.aftenposten.no/norge/Kriminelle-utlendinger-tar-ferien-i-norske-fengsler><http://www.aftenposten.no/norge/Kriminelle-utlendinger-tar-ferien-i-norske-fengsler-287462b.html>

«Reglene om bruk av isolasjon i norske fengsler bør endres» Aftenposten 04/04 -16.

<http://www.aftenposten.no/meninger/debatt/Reglene-om-bruk-av-isolasjon-i-norske-fengsler><http://www.aftenposten.no/meninger/debatt/Reglene-om-bruk-av-isolasjon-i-norske-fengsler-bor-endres--Petter-Wille-54797b.html>

«Får evig liv» Bergens Tidene 19/06 -07.

<http://www.bt.no/nyheter/lokalt/Far-evig-liv-1848240.html>

Internettadresser:

Bergen fengsel: <http://www.bergenfengsel.no/avdelingene.html>

<http://www.bergenfengsel.no/innsatte.html>

<http://www.bergenfengsel.no/program.html>

Kriminalomsorgen: Om straff i fengsel: <http://www.kriminalomsorgen.no/straff-i-fengsel.237611.no.html>

Oslo fengsel: <http://www.oslofengsel.no/10-time.html>

Statistisk sentralbyrå. 2012: Etterforskede lovbrudd:

<http://www.ssb.no/sosialeforhold-og-kriminalitet/statistikker/lovbrudde>

Statistisk sentralbyrå. 2014: Fengslinger.

<http://ssb.no/sosiale-forhold-og-kriminalitet/statistikker/fengsling/aar/2016-03-16#con>

Vedlegg 1: Biografisk intervjuguide

Kort om bakgrunnsinformasjon

- Alder
- Kjønn
- Utdanning
- Sivilstand
- Minoritetsbakgrunn
- Straffeutmåling

Intervjuguiden er inndelt i tre deler,

Del 1: «fengselshverdagen» - tar utgangspunkt i informantenes liv i presens (nåtid) som innsatt i et fengsel.

Del 2: «livserfaringer før soning» - tar utgangspunkt i informantenes fortid og hvordan de levde før fengselsopphold og soning.

Del 3: «Dine forventninger om fremtiden» - livet etter soning, hvordan informantene tenker at hverdagen skal utarte seg. Tanker om de mulighetene de har og hvordan de selv ønsker å leve.

Del 1: fengselshverdagen

1. Hvordan oppleves det for deg å sitte i fengsel?

2. Hvordan opplever du hverdagene i fengselet?

Hva gjør du på?

Aktiviteter/aktivitetstilbud?

3. Hvilket forhold har du til de andre innsatte?

Hva vil du trekke frem som positivt?

Hva vil du trekke frem som negativt?

Er det noen du har blitt venner med mens du har sittet inne?

4. Hvilket forhold har du til betjentene?

5. Er man forpliktet til å delta i felles aktiviteter som jobb eller skole?

Har du noen tanker om det?

7. Har du noen generelle tanker rundt det sosiale miljøet i fengslet?

8. Det å være innsatt og skulle sone i fengsel er uten tvil krevende.

Hva synes du er mest utfordrende med det?

Hva er lett å forholde seg til?

Hvordan tror du dine medinnsatte takler hverdagen?

Del 2: Livserfaringer før soning

9. Kunne du fortelle litt om deg selv da du var 14 år, hvor du bodde og hva foreldrene dine gjorde på?

Hvordan hadde du det?

Hvordan var forholdet til familien og venner på denne tiden?

10. Hvordan hadde du det i ungdomstiden?

11. Hva slags utdanning har du?

Har du familie? (Yngre eller eldre søsken/kone/barn/foreldre) Hvilket forhold har du til dem?

2.0 Møtet med kriminalitet

12. Var du yrkesaktiv når du fikk innkallelse til soning?

13. Hvordan følte det for deg å bli innkalt til soning?

Hvilke tanker gjorde du deg?

Hvordan var det for familien din?

14. Følte du at du hadde ressurser som kunne bidra til å gjøre soningshverdagen lettere (eller vanskeligere)?

Del 3: Dine forventinger om fremtiden

15. Har du noen tanker om det at du en dag skal «tilbakeføres» til samfunnet?

16. Hva forventer du å komme tilbake til etter løslatelse?

Sted å bo?

Familieliv?

Yrkestilværelse?

17. Er det gjort noen tiltak nå fra enten fengslets side, NAV eller andre instanser for å hjelpe deg når du slipper ut?

18. Har du et sosialt nettverk på utsiden?

Hvor viktig er et stabilt nettverk for deg?

Konsekvenser av å ha eller ikke ha sosiale nettverk når man slipper ut?

Hvordan tror du dine medinnsatte tenker om å ha et sosialt nettverk?

19. Kan du fortelle meg om det å sone i fengsel har påvirket synet ditt på kriminalitet?

Hva tror du dine medinnsatte tenker?

Forskjeller blant innsatte?

20. Innsatte skal være isolert fra omverden for en periode. Har du noen tanker om det?

21. Synes du fengslet burde innføre eller endre på eksisterende tiltak slik at formålet med straffen i større grad ble gjennomført?

22. Føler du at de tiltak som eksisterer har kunnet bidratt til hvordan du ser på fremtiden?

23. Hvordan ser du på forholdet mellom å «straffes» for et lovbrudd, samtidig som man på den andre siden skal «rehabiliteres» og så tilbakeføres til samfunnet?

24. Kan du si noe om hvordan du tror forholdet ditt til dem du har møtt her inne vil bli når du slipper ut?

Holde kontakt med andre innsatte eller venner du har fått her inne?

Holde kontakt med betjenter?

Hvorfor ha kontakt/eller ikke?

Til slutt:

25. Er det andre forhold enn de vi har vært inne på nå som du har lyst å ta opp?

Tusen takk for din deltakelse i prosjektet.

Vedlegg 2: Forespørsel om deltakelse i en Masteroppgave – Høsten 2015

Bjørnar Blaalid Masterstudent, UiB

Bakgrunn og formål

I forbindelse med min masteroppgave i sosiologi ved Universitetet i Bergen søker jeg etter innsatte som har tid og lyst til å dele av sine livserfaringer knyttet til og rundt det å sone i fengsel. Jeg vil gjerne møte innsatte som kan fortelle om hvordan livet var før soning, hvordan fengselshverdagen utspiller seg og til sist hvilke tanker en gjør seg om fremtiden og veien videre i livet etter endt soning. Formålet er å få mer kunnskap om hvordan man påvirkes av å ha sittet inne, og om dette har noen effekt på hvilke tanker en gjør seg om veien videre i livet.

Hva innebærer deltakelse i studien?

Deltakelse er helt frivillig og innebærer kun at man er villig til å møte for en prat som til sammen vil strekke seg fra 30 minutter og utover– alt ettersom hvor mye man føler for å dele. Det vil ikke bli samlet inn noen direkte personidentifiserbare opplysninger (navn, personnummer eller lignende) og informasjonen vil kun brukes internt i sammenheng med masteroppgaven. Som masterstudent ved Sosiologisk Institutt er jeg ikke underlagt noen form for myndighet eller autoritet og handler ikke på vegne av andre.

Hva skjer med informasjonen om deg?

Alle data som kommer ut av undersøkelsen vil anonymiseres innen prosjektslutt 05.05.16. Intervjuene som blir gjennomført vil bli tatt opp på bånd og vil deretter gjøres om til tekst. Ingen enkeltpersoner vil kunne gjenkjennes i den ferdige oppgaven. Forskeren er underlagt taushetsplikt og vil behandle informasjonen konfidensielt. Ved prosjektets slutt vil lydopptakene så makuleres.

Frivillig deltakelse

Deltakelse i prosjektet skjer ved at man enten skriver seg på infoskrivet under og leverer det i vekten, eller ved å komme innom meg når jeg besøker avdelingene. Jeg vil besøke de aktuelle avdelingene på ulike dager i uken og være der noen timer. Alle som da har lyst å ta en prat kan komme innom det rommet/kontoret jeg får tildelt.

Kontaktinformasjon

Dersom du ønsker å delta eller har spørsmål til studien, ta kontakt med

Bjørnar Blaaid mobil: 93458280 epost: bbl088@webmail.uib.no Veileder
av prosjektet:

Ann Nilsen, epost: Ann.nilsen@sos.uib.no

Professor, Sosiologisk Institutt

Samtykke til deltakelse

Jeg har mottatt informasjon om studien, og er villig til å delta

(Signert av prosjektdeltaker, dato)

Vennlig hilsen

Bjørnar Blaalid

Mastergradsstudent i Sosiologi

Prosjektet er meldt til personvernombudet for samfunnsforskning, Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste (NSD).

Informert samtykke vil hentes inn fra alle intervjupersoner.

Vedlegg 3: Ordliste over begreper fra fengselet

2/3: Sikter til lengden av et fengselsår. Et fengselsår er like langt som et vanlig år som er 12 måneder. Om innsatte ønsker prøveløslatelse før fulltid må de selv søke til fengselet de soner ved. Dette er mulig først når 2/3, og minimum 60 dager, av straffen er ferdigsonet. Det er da opp til fengselet selv å gi den innsatte prøveløslatelse.

Aktivitetsplikt: De som sitter inne i norske fengsler og soner en dom har aktivitetsplikt. Dette innebærer at de må gå på skole, arbeid eller delta i endringsprogrammer fengselet pålegger. Aktiviteten er betalt i form av dagpenger.

Arbeidsnekt: De som er dømt har aktivitetsplikt. Nekter de innsatte nekter å delta vil de bli satt på lukket celle og vil ikke motta dagpenger.

Betjent: I dagligtale henviser ordet betjent til aspiranter, ekstrabetjenter, faste fengselsbetjenter og 1. betjent. Begrepet betjent har også erstattet ordet «fangevokter» eller «vokter» i dagligtale som et mer positivt ord for både innsatte og ansatte.

Cellen: Cellen er det stedet hvor de innsatte blir låst inn og oppholder seg mest når de ikke har frigang eller er i dagligstuen. Innsatte omtaler gjerne cellen som sitt rom og forsøker gjerne å gjøre det hjemmekoselig med personlige eiendeler. De fleste innsatte har enkeltceller med noen steder er det mulighet for dublering. På de fleste avdelingene i Bergen fengsel har de innsatte også nøkkel til egen celle (i tillegg til betjentene) slik at de kan låse når de er borte på aktiviteter.

Cellekontroll: Her sjekker betjenter at cellen er ren og ryddig. Dersom der er avvik vil den innsatte få beskjed om å rydde opp før neste cellekontroll gjennomføres.

Dagpenger: Når de innsatte arbeider i driften eller gjør andre former for aktiviteter mottar de dagpenger. Per 01.02.2015 utgjør satsen for dagpenger 63,50 kroner.

Dom: For de innsatte er det en fordel å få dom i stedet for å måtte sitte i varetekt. Mange innsatte peker her på at det er bedre å vite hvor lenge de skal sone ved at de får en dom. Når de sitter på dom får i tillegg innsatte tilgang til flere goder enn om de sitter i varetekt som er mer isolert med hensyn til bevisforspillelse.

Eiendeler/effekter: Når innsatte møter til soning har de gjerne med seg personlige eiendeler. Eiendelene kalles for effekter i fengselet. De ulike avdelingene har restriksjoner på hvor mange effekter den innsatte får ha med seg inn på cellen. Effekter som ikke får plass blir oppbevart av fengselet og returnert ved løslatelse.

Ekstrabetjent: Ekstrabetjenten er en vikar som kan benyttes i fengselet. Ekstrabetjenten har ikke gjennomført fengselsskolen. De benytter samme uniform men har ingen markeringer på skjorteklaffene slik som de andre betjentene.

Fange: Fange er et eldre begrep innenfor kriminalomsorgen men har vært benyttet i svært lang tid. Først ved gjennomføringen av en reform på 2000-tallet har fengselet gått over til å benytte seg av benevnelsen innsatt som den offisielle betegnelsen på en som soner i fengselet.

Fengselsvesenet: I likhet med fange er fengselsvesenet et eldre begrep og betegnet før det som i dag er kriminalomsorgen.

Forvaring: Dersom det er fare for gjentakelse og forbrytelsene er av svært alvorlig karakter kan forvaring benyttes. Selv om soningen ofte er tidsbestemt opererer man heller med en minstetid og lengste tid når det gjelder forvaring. Dersom personen etter lengste tid fremdeles utgjør en samfunnsfare kan domstolene forlenge forvaringsstraffen.

Fremstilling: Domfelte kan dra utenfor fengselet sammen med fengselsbetjenter. Det kan da gjelde besøk til lege, tannlege, NAV eller lignende etater. Samtidig kan fremstillinger omhandle sosiale møter med eksempelvis familien eller sosial trening. For innsatte som sitter i varetekt er det politiet som må følge den innsatte på fremstillingen.

Frigang: Innsatte med frigang har muligheten til å forlate fengselet på dagtid for å gå på jobb eller skole. Dette gjelder da særlig innsatte som soner ved en åpen avdeling.

Førstebetjent: Førstebetjenten er en avdelingsleder. Bergen fengsel har som regel to førstebetjenter på hver av avdelingene. Førstebetjenten er den som leser posten til innsatte og tar avgjørelser som angår de innsatte.

Fritidsleder: Fritidslederen er en person som jobber med aktiviteter på fengselet utover de innsattes arbeidstid. Personer planlegger og gjennomfører så aktiviteter med innsatte i eller utenfor fengselet.

Handling: Innsatte på åpen avdeling har mulighet for å gå på butikken for å handle mat og middag som de så gjerne lager sammen på husene. Dette er en planlagt aktivitet som er styrt av fengselet. Utover å handle mat kan innsatte handle til mer personlig bruk men dette må dekkes av dagpengene som ikke utgjør de store summene.

Hendelsesrapport: Dette er en rapport som blir skrevet dersom en uønsket hendelse har skjedd på eller utenfor fengselet. Rapporten skrives av en ansatt og blir lagt til grunn når avhør av innsatte tas.

Innlåsing: På avdelinger der de innsatte har et fellesskap vil det være innlåsing til visse tider av døgnet. Da må de innsatte sitte på cellene sine og døren er låst. Enkelte avdelinger praktiserer også innlåsing på dagtid. På natten er alle innsatte innelåst.

Innsatt: I dagligtale i kriminalomsorgen har begrepet blitt benyttet til å erstatte «fange» som gjerne er et mer negativt ladet ord. De innsatte selv foretrekker også å bli kalt «innsatt» fremfor «fange».

Kontaktbetjente: Omtaler betjenter som har egne rutiner og oppgaver i forhold til de innsatte. Kontaktbetjente formidler kontakt mellom den innsatte og sosialkontor og arbeider generelt med å løse ulike problemstillinger knyttet til den innsatte som betjente er kontaktbetjent for. Rollen som kontaktbetjent er ment som et gode for de innsatte slik at de innsatte skal slippe å forholde seg til mange betjenter. Som det kommer frem har de innsatte svært ulike oppfatninger av om kontaktbetjentene hjelper dem eller ikke.

Kontraktsoning: Er et ledd i kampen mot rusmisbruk blant de innsatte. Kontraktsoning er et krav ved de åpne avdelingene i fengselet og er basert på en avtale mellom fengselet og den innsatte. Her stadfestes det at den innsatte ikke skal benytte rusmidler under soningen. Dersom den innsatte blir tatt i rusmisbruk brytes kontrakten og den innsatte sendes inn på lukket avdeling.

Kriminalomsorgen: Samme som fengselsvesenet.

Lufting: På lukket avdeling får innsatte mulighet for lufting inntil 1 time per dag. Når de innsatte luftes kan de være i luftegården, på biblioteket eller i gymsalen. Her møtes innsatte fra ulike boenheter. Avdelingene luftes ikke sammen. Regelen om lufting er kun for lukket. På åpen avdeling har de innsatte naturlig nok mulighet til å bevege seg langt friere mellom husene.

Morgenmøte: Betjentene har morgenmøte etter at innsatte er skysset til skole og arbeid. Her kan betjentene snakke om dagens gjøremål og planlegge for dagen.

Flytting/overføring: Alt etter hva som passer i progresjonen til de innsatte (se progresjonsmodellen i innledning) kan innsatte overføres mellom ulike avdelinger.

Overgangsbolig: Dette er et tilbud til innsatte som er i slutten av sitt soningsløp. Overgangsbolig er definert som et fengsel med byr på flere muligheter for skole, arbeid og sosialtrening.

Permisjon: Når innsatte har sonet 1/3 av dommen har de mulighet for å søke om permisjon fra fengselet. Om en innsatt eksempelvis skal sone mer enn 12 år kan permisjonstid først søkes om etter 4 år.

Politiet: Politiet sammen med fengselet representerer gjerne systemet for de innsatte. Ofte omtales disse gruppene som lite positive av de innsatte alt ettersom hvilke erfaringer de har hatt med systemet.

Razzia: Kan gjennomføres av betjenter på cellen til de innsatte. Den innsatte må da strippe men får da et nytt sett med klær som de tar på før de blir ført ut av cellen. Hele cellen blir så gjennomført etter ulovlige eiendeler eller effekter.

Rehabilitering: Alt som er blitt gjort mens den innsatte har vært innenfor kriminalomsorgen har en hensikt å være rehabiliterende for den innsatte. Med rehabilitering siktes det til at den innsatte ikke skal leve som kriminell, men heller en lovlydig og deltakende samfunnsborger når de løslates.

Sinnemestring: De innsatte kan delta på sinnemestringsprogram som skal lære dem å kontrollere sinnet sitt gjennom å håndtere kritikk og avslapningsteknikker.

Soningskø: Dømte personer som venter på å bli kalt inn til soning. Enten til fengselet eller samfunnsstraff.

Systemet: Systemet er en fellesbetegnelse på maktapparatet innsatte møter i forbindelse med at de må i fengsel. Politiet, domstolen og fengselet selv er alle representanter for systemet i de innsattes øyne. Ofte blir de omtalt negativt av de innsatte. Enkelte ganger kan NAV eller andre sosialkontor også inngå i systembegrepet til innsatte.

Ringning: En innsatt har mulighet til å føre en eller flere samtaler på inntil 20 minutter i uken. Samtalene blir avlyttet og betjenter kan avbryte samtalen dersom blir benyttet til å planlegge nye lovbrudd. Ettersom samtalen blir overvåket av en betjent skal den foregå på et språk som betjenten forstår. Innsatte har mulighet til å søke om morsmålstelefon, men det er da et fast nummer som må ringes hver gang. På åpen avdeling benytter de innsatte en rød gammel telefonkiosk for å ringe (se kapittel 4 hverdagen i fengselet).

Uniform: Betjentene i Bergen fengsel bærer uniform. Dette gjøres uansett om en er ekstrabetjent eller aspirant som nettopp er ferdig med fengselsskolen. Uniformen til betjenter består av svarte sko, en mørk bukse, et belte, lyseblå skjorte med distinksjoner, et slips, en mørkeblå natogenser, jakke og en lue. Alle betjenter har alltid kommunikasjonsutstyr på seg, samt alarm i tillegg til nøkler. Selv om betjenter på lukket følger dette oppsettet er det på åpen litt annerledes. Her går som regel ikke betjentene i uniform ettersom denne avdelingen er ment som et ledd i normaliseringsprosessen til de innsatte. Dette betyr å ha minst mulig av «fengselsaktige» effekter rundt seg i siste del av soningsløpet.

Vedlegg 4 Vedtak fra Kriminalomsorgen Region vest



Kriminalomsorgen region vest

Bjørnar Blaacic
Mastersstudent
Universitetet i Bergen

Deres ref:

Vår ref:
201510218-9

Dato:
18.12.2015

Søknad om forskning i Bergen fengsel

Innsatte i et livsløpsperspektiv – fra fange til omskoleret samfunnsborger?

Generelt.

Søknaden gjelder en studie hvor formålet er å følge en gruppe innsatte i deres møte med fengselet i et livsløpsperspektiv. Forskeren ønsker å få frem deres tanker om livet før og etter soning og på hvilken måte viktige hendelser kan få innvirkning på den enkeltes muligheter til å leve et liv uten kriminalitet i et større livsløp. Forskeren vil også se på forskjeller blant de innsatte i et livsløpsperspektiv i forhold til de som senere kaste eller fenge kommer.

Det er utarbeidet en egen prosjektbeskrivelse. Søkeren har tidligere en bachelorgrad innenfor samme tema. Prosjektet det nå søker godkjenning for kan sees som en forlengelse av bachelorgraden. Prosjektet er godkjent av Norsk Samfunnsvitenskaplig Datatjeneste (NSD).

Veiledere for studien er professor Ann Nilsen, Sosiologisk institutt, Universitetet i Bergen. Søknaden er behandlet i tråd med *Retningslinjer for behandling av søknader om forskning i kriminalomsorgen*.

Det følger av retningslinjene for behandling av søknader om forskning i kriminalomsorgen at regional nivå er ansvarlig for å avgjøre søknader om adgang til å rekruttere innsatte til forskningsprosjekter. Dersom søknaden ikke tilfredsstiller de krav som er skissert i retningslinjene, må det innhentes nødvendig tilleggsdokumentasjon.

Lokalt nivå, i dette tilfellet Bergen fengsel, skal få muligheten til å uttale seg om søknaden. De skal vurdere om de har kapasitet til å ta i mot forskerne, om prosjekter er praktisk gjennomførbart og om det er sikkerhetsmessig forsvarlig.

Vedtak

Kriminalomsorgen region vest innvilger søknaden

Begrunnelse.

Kriminalomsorgen region vest ser positivt på forskningsprosjekter som kan bidra til mer kunnskap om hvordan innsatte opplever møte med fengsel og om hvilke tanker de har om livet før soning og hvilke refleksjoner de gjør om hvordan livet vil være seg etter at straffen er ferdig sonet. Det er også viktig med økt kunnskap om hvordan viktige begivenheter og hendelser i den enkeltes liv kan bidra til endret livstilfølelse og økt livskvalitet. I tillegg er det viktig at kriminalomsorgen får mer kunnskap om hvordan

Postadresse:
Dokumentasjonsser
Postboks 694
4305 Strömnes

Besøksadresse:
Solheimsgaten 13B,
Hølsenhallen 4 etg,
Solheimsviken, Bergen

Telefon: 56 38 72 00
Telefax: 55 36 72 50
Org.nr: 982349028

Saksbehandler:
wily |

E-post: postmottak@kro.no
vest@kriminalomsorg.no

ulike tiltak under straffegjennomføringen kan bedre den domfelte sin mulighet til å fungere bedre etter løslatelsen. Studien er derfor relevant for kriminalomsorgen.

Søknaden har vært forelagt ledelsen ved Bergen fengsel som opplyser at de har kapasitet til at studien gjennomføres.

Krav til forskeren.

Forskningen skal gjennomføres på en forsvarlig måte og ansatte og innsatte skal ikke utsettes for personlige belastninger. Forskeren skal fremlegge bakgrunnsmaterieell og informere kriminalomsorgen ut i fra behov. Kriminalomsorgen kan be om at det innhentes opplysninger om forskerens vandel før oppstart av studien.

Dersom forskerene skal intervjue innsatte kreves det et skriftlig samtykke og et informasjonsskriv om prosjektet. Informasjonsskrivet skal utformes i tråd med NSD sine krav. Det skal presiseres at deltagelsen er frivillig og at deltagere når som helst kan trekke seg fra prosjektet. Det kan ikke gjøres lydopptak av innsatte uten at dette er avklart med fengselsleder og at skriftlig samtykke fra innsatte foreligger.

Forskerens taushetsplikt.

Opplysninger forskeren blir gjort kjent med er underlagt taushetsplikt, jf. *Forvaltningslovens § 13*.

Forskeren plikter å hindre at andre får tilgang eller kjennskap til opplysningene.

Overtredelse av taushetsbestemmelsene er straffbart, jf. *Straffelovens § 121*.

Det er et vilkår at forskeren undertegner taushetserklæring for prosjekter starter. Erklæringen skal undertegnes ved Bergen fengsel.

Oppbevaring av materialet.

Forskeren skal påse at innsamlet materiale blir oppbevart på en forsvarlig måte og i henhold til Norsk Samfunnsvitenskaplig Datatjeneste sine retningslinjer. Alle personopplysninger som gjengis skal være i tråd med skriftlig samtykke gitt av domfelte. Innsamlet materiale om personopplysninger skal maskuleres så snart prosjektet er avsluttet. Dette gjelder også lydopptak.

Klageadgang.

Vedtaket om å anvende taushetsbelagte opplysninger til forskning kan påklages til Kriminalomsorgsdirektoratet (KOD). Klageretten vil etter forvaltningslovens kap.VI §28, omfatte den som ikke får medhold i sin søknad om forskning og den taushetsplikten er satt til verne for.

Kriminalomsorgen region vest ønsker lykke til med prosjektet og vil ber om å få tilsendt en kopi av forskningsrapporten når den er ferdig. Det bes videre om at en kopi sendes:

- KOD, Dokumentsenetret, postboks 694, 4305 Sandnes
- Kriminalomsorgens Utdanningsenter, Dokumentsenetret, postboks 694, 4305 Sandnes
- Bergen fengsel, Dokumentsenetret, postboks 694, 4305 Sandnes

Med vennlig hilsen

Leif Waage
Ass. regiondirektor

Willy G. J.
Senterrådgiver

Kopi:
Kriminalomsorgsdirektoratet
Bergen fengsel
Kriminalomsorgens utdanningsenter